

Vina de a fi femeie

Freud

Freud

Sigmund

Vina de a fi femeie

Noi prelegeri
de introducere
în psihanaliză

MEDIAREX

140
de ani
de la nașterea lui
Sigmund Freud

SIGMUND FREUD

VINA DE A FI FEMEIE

Redactor: **Florin DOCHIA**

Titlul original: **Neue Folge der Vorlesungen zur
Einführung in die Psychoanalyse
(1933 [1932])**

© Toate drepturile asupra acestei versiuni în limba română
aparțin editurii **Mediarex**

ISBN 973-96802-8-3

Sigmund Freud

Vina de a fi femeie

Noi prelegeri de introducere în psihanaliză

Traducere, prolog și note de:
dr. LEONARD GAVRILIU

Mediarex

Lucrare executată la S.P. „BUCUREȘTII NOI”
Str. Hrisovului nr. 18 A, sector 1, București
Tel./Fax: 667.21.85

Prolog

Deoarece, în martie 1932, situația financiară a editurii din subordinea Asociației Internaționale de Psihanaliză era de-a dreptul disperată, Sigmund Freud a considerat că o reluare integral revizuită, ba chiar și adăugită (deși, în mod paradoxal, nu și augmentată, ba dimpotrivă!) a alor sale **Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse** (1915-1917), prelegeri cunoscute în toate țările mai ales sub titlul abreviat **Introducere în psihanaliză**, va scoate din încurcătură întreprinderea condusă chiar de către unul din fiii săi. Freud s-a și pus pe treabă sârguincios, așa încât în luna iulie 1932 îi și trimitea lui Max Eitingon un rezumat al primelor patru capitole, pentru ca până în septembrie să le aibă definitive pe toate șapte. Cartea a fost datată de editură cu anul de apariție 1933¹, deși în realitate a fost în librării la începutul lunii decembrie 1932².

Spre deosebire de prelegerile rostite timp de două semestre, în anii primului război mondial, într-unul din amfiteatrele clinicii de psihiatrie din Viena, "noile" prelegeri nu au fost niciodată rostite, iar cititorul poate găsi motivația în prefața lui Freud la cartea de față.

Indiferent de circumstanțele care i-au facilitat apariția, cartea era necesară dincolo de rațiunile financiare ale editurii, Freud aducând aici ansamblul doctrinei sale, cât și practica psihanalitică, la numitorul cotitului metapsihologice pe care a realizat-o în anii 1919-1923, când a descris o nouă structură a "aparaturii psihice", precum și la numitorul noilor sale cercetări privind nevroza obsesională, esența religiei etc.

¹ Sigmund Freud, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Wien, 1933.

² Ernest Jones, *Das Leben und Werk von Sigmund Freud*, Verlag Hans Huber, Bern und Stuttgart, 1962, vol.III, p.210

Aș sublinia în mod deosebit atitudinea diferită față de marxism și aplicația sa în variantă stalinistă. Dacă în 1927, în **Viitorul unei iluzii**, Freud se arătase foarte circumspect, dar în fond deloc ostil față de "marele experiment care se desfășoară în prezent în vasta țară ce se întinde pe continentele european și asiatic"¹, în schimb în *Angoasă în civilizație* și în **Noua serie de prelegeri de introducere în psihanaliză** (traducerea literală a titlului cărții de față), intrigat de dogmatismul, abuzurile (între care și proscrierea, în 1930, a psihanalizei, după ce până atunci în Rusia sovietică freudismul cunoscuse un veritabil "boom", fiind predat și în universități) și crimele oripilante ale regimului lui Stalin, el denunță fără nici un menajament racilele proprii bolșevismului, crasa ignorare de către acesta a naturii umane, în așa măsură încât statul stalinist devenise o mașină de dezumanizare și o sfidare a rațiunii. Pe lângă faptul că Freud punea categoric la îndoială posibilitatea unei mutații fericite în natura umană (crearea "omului nou", visat nu numai de comuniști!), în același timp se îndoia foarte serios și de faptul că ar putea să existe vreodată o elită incoruptibilă, în stare de îndeplinirea idealurilor, a ideologiei pure propagate cu atâta irațională credință de către "revoluționari de profesie". Cursul evenimentelor istorice i-a dat, se pare, dreptate. Cel puțin deocamdată.

Mai presus de toate, însă, nu doar specialiștii în filosofia culturii, ci și economiștii (poate mai ales ei!) au de meditat asupra amendării de către Freud a tezei marxiste a primatului suveran al factorilor economici, în condiții istorice în care azi **cultura domină natura**. Am în vedere, bineînțeles, **natura umană**.

Dr. Leonard Gavrilu

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Opere*, vol. I, Totem și Tabu, Moise și monoteismul, *Angoasă în civilizație*, *Viitorul unei iluzii*, traducere, cuvânt introductiv și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Științifică, București, 1991.

Cuvânt înainte

Prelegerile de introducere în psihanaliză¹ au fost ținute pe parcursul a două semestre, în iarna anilor 1915-1916 și 1916-1917, într-un amfiteatru al clinicii de psihiatrie din Viena, în fața unui public eterogen, auditorii provenind de la toate facultățile universității. Jumătate din cele douăzeci și opt de prelegeri au fost improvizate și transcrise imediat după ce au fost rostite, iar celelalte au fost elaborate în cursul unei vacanțe de vară la Salzburg, în anul 1916, fiind rostite fără nici o modificare în iarna care a urmat. Mă bucuram pe atunci de darul unei memorii fonografice.

Spre deosebire de precedentele, aceste noi prelegeri nu au fost niciodată rostite. Vârsta m-a scutit între timp de obligația de a-mi ilustra apartenența - fie ea și periferică - la universitate, prin ținerea de prelegeri, iar o intervenție chirurgicală² mi-a făcut imposibilă activitatea de orator. Așadar, numai printr-un artificiu de imaginație mă mai deplasez, în cursul expunerilor care urmează, iarăși într-un amfiteatru; acest artificiu poate că mă va ajuta, atunci când voi aprofunda temele abordate, să nu uit de considerația pe care o datorez cititorului.

¹ Referire la *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, apărute pentru prima oară în versiune românească în 1980: Sigmund Freud, *Introducere în psihanaliză, Prelegeri de psihanaliză, Psihopatologia vieții cotidiene*, traducere, studiu introductiv și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Didactică și Pedagogică, 1980 (reeditări 1990, 1992).

² Intervenții repetate, de fapt, impuse de evoluția unei excrescențe canceroase la maxilar. (Nota trad.)

Aceste noi prelegeri nu aspiră nicidecum să le înlocuiască pe cele anterioare. Ele nu reprezintă decât continuări și compliniri ale acestora și, prin prisma relațiilor lor cu cele precedente, se descompun în trei grupe tematice. O primă grupă include amendamente aduse subiectelor tratate acum cincisprezece ani, care, ca urmare a aprofundării cunoștințelor și a modificării concepțiilor noastre, impun astăzi o altă expunere, în lumina revizuirilor critice efectuate. Celelalte două grupe cuprind adaosuri propriu-zise, în măsura în care tratează despre chestiuni care fie încă nu existau în psihanaliza din acea vreme, fie erau prea puțin confirmate încât să justifice tratarea lor în capitole distincte. Poate că nici nu este cazul să regretăm că, în mod inevitabil, unele dintre noile prelegeri reunesc în ele caracterele tuturor celor trei grupe tematice.

Dependența acestor noi prelegeri față de "Prelegerile de introducere în psihanaliză" se exprimă și prin faptul că ele le continuă numerotarea. Prima din cartea de față este notată ca fiind cea de-a XXIX-a. Repet, ele nu aduc decât puține lucruri noi pentru psihanalistul de profesie și se adresează acelei mari mase de persoane cultivate căreia ne place să-i atribuim un interes binevoitor, fie el și circumspect, față de caracterul special și achizițiile tinerei noastre științe. Ideea mea directoare a fost și de data aceasta aceea de a nu sacrifica nimic aparenței că este vorba de lucruri simple, complete și încheiate. Nu am disimulat problemele, nu am negat lacunele și incertitudinile. În nici un alt domeniu nu ar fi nevoie să-ți faci un titlu de glorie din astfel de declarații de modestie și de obiectivitate. Pretutindeni ele trec ca fiind de la sine înțelese, publicul neașteptându-se la altceva. Nici un cititor al unei expunerii din domeniul astronomiei nu se va simți decepționat și nu va trata cu un aer de superioritate această știință atunci când i se arată limitele unde cunoștințele noastre despre univers se pierd în neguri. Numai în psihologie lucrurile stau altfel, aici inaptitudinea constituțională a omului pentru cercetarea științifică apărând

la adevărata sa dimensiune. Se pare că i se cer psihologiei nu numai progrese în ceea ce privește cunoașterea științifică, ci și nu știu ce alte satisfacții; i se fac reproșuri pentru fie ce problemă nerezolvată, pentru orice incertitudine recunoscută.

Oricine iubește știința consacrată studiului vieții psihice va trebui să ia poziție față de aceste nedreptăți care i se fac.

Viena, vara anului 1932

FREUD

prelegerea a XXIX-a

O revizuire a teoriei viselor?

Doamnele mele și domnii mei! Dacă v-am invitat aici din nou, după o pauză de mai bine de cincisprezece ani, spre a examina împreună noutățile și poate îmbunătățirile intervenite între timp în psihanaliză, trebuie să spun că, din mai multe puncte de vedere, este drept și rezonabil să ne îndreptăm atenția mai întâi asupra stării teoriei viselor. Aceasta ocupă un loc special în istoria psihanalizei, marcând un punct de cotitură, dat fiind faptul că o dată cu ea psihanaliza a făcut pasul de la un procedeu de psihoterapeutică la o psihologie a abisurilor. Pe de altă parte, teoria viselor a rămas de atunci partea cea mai caracteristică și mai originală a psihanalizei, fără echivalent în restul științei noastre, o porțiune de pământ virgin smuls credinței vulgare și misticismului. Bizareria afirmațiilor la care s-a văzut constrânsă i-a conferit rolul unui *shibboleth*¹, a cărui aplicare hotăra cine putea deveni un adept al psihanalizei și cui aceasta îi rămânea definitiv de neînțeles. Pentru mine însumi ea a constituit un puternic punct de sprijin în vremurile grele în care stările de fapt încă inexplicabile din domeniul nevrozelor tulburau judecata mea lipsită de experiență. Cu toate că adesea m-am îndoit de temeiul cunoștințelor mele incerte, de fiecare dată când am reușit să transpun un vis confuz și lipsit de sens într-un proces psihic corect și comprehensibil la autorul

¹ În limba engleză în textul original = semn distinctiv. (Nota trad.)

visului (*Träumer*), încrederea de a mă găsi pe calea cea bună era reconfortată.

Așadar, prezintă pentru noi un interes deosebit să urmărim, tocmai pornind de la teoria viselor, pe de o parte schimbările pe care psihanaliza le-a suferit în acest interval de timp, iar pe de altă parte progresele făcute în același interval de timp, în ceea ce privește înțelegerea și stima din partea contemporanilor. Vă voi spune de la bun început, cu sinceritate, că în ambele privințe veți fi decepționați.

Să răsfoim împreună colecțiile anuale ale *Internationale Zeitschrift für (ärztliche) Psychoanalyse*, unde, începând din 1913, sunt publicate lucrările reprezentative din domeniul psihanalizei. Veți găsi, în primele volume, o rubrică permanentă intitulată "Pe tema interpretării viselor", cuprinzând substanțiale contribuții referitoare la diferitele aspecte ale teoriei visului. Dar cu cât veți avansa mai mult în răsfoirea colecțiilor, cu atât mai rare vor fi aceste contribuții, iar în cele din urmă veți constata că rubrica dispăre cu totul. Este ca și cum psihanalistii nu ar mai avea nimic de spus cu privire la vise, ca și cum teoria viselor ar fi atins perfecțiunea. Dacă însă mă întrebați ce au reținut din interpretarea viselor persoane mai îndepărtate de cercurile noastre, numeroșii psihiatrii și psihoterapeuți care se adapă de la sursa noastră - fără a ne fi în vreun fel recunoscători -, oamenii care se pretind cultivați și care au obiceiul a-și însuși rezultatele spectaculoase ale științei, răspunsul va fi prea puțin satisfăcător. Câteva formule au devenit cunoscute de toată lumea, dintre care unele pe care nu le-am lansat niciodată, cum ar fi teza că visele ar fi de natură sexuală. În schimb, tocmai lucruri esențiale ca distincția dintre conținutul manifest al visului și ideile onirice latente, recunoașterea faptului că visele anxioase nu contrazic funcția de împlinire a dorinței, proprie visului, imposibilitatea de a interpreta un vis dacă nu se dispune de asociațiile de idei pe care autorul visului le raportează la vis și mai ales conștiința faptului că fundamental în vis este procesul travaliului oniric, toate acestea par să fie aproape la fel de străine pentru conștiința publicului cum erau și acum trei decenii. Fie-mi permis să fac această afirmație, din

moment ce în această perioadă am primit un considerabil număr de scrisori ai căror semnatori ne propun să le interpretăm visele sau ne cer lămuriri cu privire la natura visului, pretinzând că au citit *Interpretarea viselor*¹, pe când fiecare frază scrisă de ei trădează faptul că nu înțeleg nimic din teoria viselor pe care am elaborat-o. Lucrul acesta ne determină să mai expunem încă o dată, în mod coerent, ceea ce știm despre vise. După cum vă amintiți, data trecută am consacrat mai multe prelegeri spre a arăta cum s-a ajuns la înțelegerea acestui fenomen psihic până atunci neexplicat.

Dacă cineva, de exemplu un pacient care a recurs la psihanaliză, ne aduce la cunoștință unul dintre visele sale, este normal să presupunem că în felul acesta ne face una dintre comunicările la care s-a angajat odată cu intrarea în cura psihanalitică. Este o comunicare prin mijloace desigur necorespunzătoare, deoarece visul în sine nu este o manifestare socială, un mijloc de comunicare. De altfel, nu prea înțelegem ceea ce autorul visului vrea să ne spună, după cum nici el nu înțelege. Trebuie în acest caz să luăm rapid o decizie: sau că visul este, așa cum ne asigură medicii profani în psihanaliză, un semn că pacientul a dormit prost, că nu toate segmentele creierului său s-au odihnit în egală măsură, că anumite zone corticale tindeau să-și continue activitatea sub influența unor excitații necunoscute și că nu au putut-o face decât extrem de imperfect. Dacă așa stau lucrurile, atunci am face bine să nu ne mai ocupăm de un produs psihic al perturbației somnului, lipsit de valoare. Căci la ce ne-am putea noi aștepta examinând visul, care să ne fie de folos în ceea ce facem? Sau cumva... Dar constatăm că am și luat, deodată, o altă decizie. Într-un mod foarte arbitrar, trebuie să admitem, am emis ipoteza, am formulat postulatul că acel vis de neînțeles trebuie să fie și el un act psihic autentic, plin de sens și având valoarea sa, pe care îl putem utiliza în psihanaliză ca pe oricare altă comunicare. Era ipoteza

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Interpretarea viselor*, traducere, preambul la versiunea română și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Științifică, 1993.

noastră îndreptătită? Numai succesul tentativei de a-l utiliza ne-ar fi putut-o arăta. Dacă reușeam să transformăm visul într-o expresie plină de sens, evident că am fi avut șansa să învățăm lucruri noi, să obținem informații care altfel ne-ar fi rămas inaccesibile.

Dar iată că în fața noastră se ridică dificultățile sarcinii pe care ne-am asumat-o și enigmele subiectului abordat. Cum să procedăm spre a transforma visul într-o comunicare normală și cum să ne explicăm faptul că o parte din declarațiile pacientului au adoptat această formă atât de incomprehensibilă pentru dânsul cât și pentru noi?

După cum vedeți, doamnelor și domnilor, urmez de data aceasta nu calea unei expuneri genetice, ci pe aceea a unei expuneri dogmatice. Primul nostru pas va fi să introducem două noțiuni noi, doi termeni noi. Vom numi ceea ce se cunoaște îndeobște sub numele de vis, textul visului sau visul *manifest*, iar ceea ce se căutăm, ceea ce presupunem, ca să zicem așa, că se află în spatele visului, va căpăta numele de ideile *latente* ale visului. În acest caz putem enunța în felul următor cele două sarcini care ne revin: trebuie să transformăm visul manifest în vis latent și să arătăm felul în care, în viața psihică a pacientului, cel de-al doilea a devenit vis manifest. Prima sarcină este una practică și, ținând de resortul *interpretării viselor*, necesită o tehnică; cea de-a doua este o sarcină teoretică, ea trebuie să explice procesul ipotetic al *travaliului oniric* și nu poate fi decât o teorie. Atât una cât și cealaltă, anume tehnica interpretării visului cât și teoria travaliului oniric (*Traumarbeit*) trebuie create piesă cu piesă.

De unde și cu ce să începem? După părerea mea, trebuie început cu tehnica interpretării viselor; ea va lua o formă mai concretă și va produce asupra dumneavoastră o impresie mai vie.

Să presupunem, prin urmare, că pacientul ne-a povestit un vis pe care trebuie să-l interpretăm. Noi nu am făcut decât să-l ascultăm cu calm, fără a formula reflecții cu privire la spusele sale. Cum vom proceda totuși imediat ce relatarea sa avut loc? Ne decidem să nu dăm absolut nici o

atenție vizibilă la cele ce am auzit și care constituie *visul manifest*. Se înțelege că acest *vis manifest* prezintă tot felul de caracteristici care nu ne sunt cu totul indiferente. El poate avea o coerență logică, întocmai ca o operă literară, ori poate fi de o mare confuzie și neinteligibilitate, aproape ca un delir, poate să conțină elemente de absurd sau cuvinte de duh și concluzii în aparență spirituale, putându-i apărea pacientului clar și lipsit de echivoc, ori, dimpotrivă, obscur și estompat; imaginile visului pot să manifeste, cu toatele, forța senzorială a percepției, sau să fie fantomatice, ca o boare de neant; trăsăturile cele mai diferite se pot găsi reunite în unul și același vis, repartizate în diferitele momente ale visului; în sfârșit, visul poate reprezenta o tonalitate de indiferență afectivă sau să fie asociat unor emoții euforice sau anxioase din cele mai puternice. Să nu credeți că nu dăm atenție acestei diversități infinite a visului manifest; vom reveni mai încolo asupra acestui aspect și vom identifica aici multe lucruri utilizabile pentru interpretare, dar deocamdată să facem abstracție de lucrul acesta și să pornim pe drumul care ne duce direct la interpretarea visului. Cu alte cuvinte, îi cerem autorului visului să se desprindă și el din mrejele impresiei produse de visul manifest, să-și detașeze atenția de la ansamblul acestuia și să o dirijeze spre diferitele segmente ale conținutului visului, comunicându-ne ceea ce îi trece prin minte în legătură cu fiecare segment în parte, asociațiile de idei care i se prezintă atunci când ia în considerare elementele separate unul de altul, în mod succesiv.

Nu vi se pare o tehnică ieșită din comun, diferită de modul obișnuit de a trata o comunicare sau o declarație? Ghiciți cu certitudine că în spatele acestui procedeu se ascund ipoteze care încă nu au fost formulate. Dar să mergem mai departe. În ce ordine îl vom face pe pacient să examineze diferitele segmente ale visului său? Aici ni se deschid mai multe căi. Putem urma pur și simplu ordinea cronologică, așa cum ni s-a prezentat în momentul relatării visului. Este, am putea spune, metoda cea mai strictă, metoda clasică. L-am mai putea invita pe autorul visului să

identifice mai întâi *resturile diurne* (*Tagesreste*) apărute în visul său, deoarece experiența ne-a învățat că aproape în orice vis se introduce o urmă mnezică sau o aluzie la un incident din preziua visului, adesea aluzii la mai multe incidente de acest fel, iar dacă dăm ascultare acestor indicii ne putem găsi dintr-o dată pe drumul care conduce de la lumea visului, aparent foarte îndepărtată, la viața reală a pacientului. Sau îi putem cere să înceapă prin elementele de conținut ale visului care îl șochează prin precizia lor deosebită și prin caracterul pronunțat senzorial. Din câte cunoaștem, asemenea elemente îi facilitează în mod deosebit asociațiile de idei. Este indiferent pe ce cale din cele descrise mai sus abordăm asociațiile căutate.

În continuare, obținem aceste asociații de idei. Ele ne aduc lucruri din cele mai variate: amintiri din ziua precedentă, din ziua visului sau din perioade de timp trecute de mult, reflecții, dispute cu argumente pro sau contra, mărturisiri sau probleme sensibile. Cele mai multe dintre ele pacientul se mulțumește să le lase să iasă la lumina zilei; în fața altora, el adoptă o atitudine ezitantă. În majoritatea lor ni se semnalează o relație clară cu un element al visului, ceea ce nu este deloc surprinzător, deoarece ele provin din aceste elemente. Dar se întâmplă ca pacientul să le introducă în felul următor: "Faptul pare să nu aibă absolut nimic de-a face cu visul și dacă îl relatez este numai pentru că mi-a trecut prin cap".

Dacă examinăm îndeaproape aceste idei instantanee, nu se poate să nu observăm că au mai multe lucruri în comun cu conținutul visului decât simplele puncte de plecare. Ele aruncă o lumină nouă asupra tuturor segmentelor visului, umplu lacunele care le separă, fac inteligibile straniile lor asamblări. În definitiv, se impune să clarificăm raportul care există între ele și conținutul visului. Visul apare ca un concentrat de asociații, stabilite, este adevărat, după reguli pe care încă nu le-am dezvăluit, iar elementele sale apar ca niște reprezentanți ai unei mulțimi desemnați pe cale electorală. Nu este nici o îndoială că prin tehnica noastră am obținut ceea ce a fost înlocuit prin vis, adică ceea ce constituie valoarea psihică a visului, dar care

nu mai are particularitățile derutante ale visului, bizareria sa, confuzia inițială.

Dar să preîntâmpinăm orice interpretare eronată! Asociațiile ocazionate de vis nu sunt încă ideile latente ale visului. Acestea sunt conținute în asociații ca într-un suc, dar fără a fi totuși cuprinse în totalitatea lor. Pe de o parte, asociațiile ne aduc mai mult decât ceea ce ne este necesar spre a formula ideile latente ale visului, anume toate ramificațiile, tranzițiile, relațiile pe care intelectul pacientului a trebuit să le producă pe calea care îl apropia de ideile onirice. Pe de altă parte, asociația adesea s-a oprit tocmai în fața ideilor onirice propriu-zise, nefăcând decât să se apropie de ele, decât să le aproximeze prin aluzii. În acest caz intervenim noi înșine, dăm contur aluziilor, formulăm ceea ce pacientul nu a făcut decât să se subînțeleagă prin asociațiile sale. Faptul acesta ar putea da impresia că lăsăm spiritul nostru și bunul nostru plac să se joace cu materialul pe care pacientul ni-l pune la dispoziție și că abuzăm punând prin interpretare în spusele sale ceea ce nu ar putea reieși din acele spuse. Nu este nicidecum ușor de demonstrat legitimitatea procedeului nostru în limitele unei expuneri abstracte. Dar nu aveți decât să faceți chiar dumneavoastră analiza unui vis sau să studiați cu toată atenția un exemplu bine descris din literatura psihanalitică și vă veți putea convinge de modul obligatoriu (*zwingend*) în care decurge o asemenea muncă de interpretare.

Dacă, în ceea ce privește interpretarea viselor, depindem în general și în primul rând de asociațiile de idei ale autorului visului, există totuși anumite elemente ale conținutului visului față de care adoptăm o atitudine cu totul independentă, la care ne vedem pur și simplu obligați, deoarece, ca o regulă generală, în aceste cazuri asociațiile de idei lipsesc. După cum am observat de mult, această regulă se aplică întotdeauna acelorași conținuturi; acestea nu sunt prea numeroase și experiența pe care am acumulat-o ne-a arătat că trebuie să fie concepute și interpretate ca *simboluri* a altceva. Spre deosebire de celelalte elemente ale visului, acestora le putem atribui o semnificație constantă, care însă nu este în mod necesar univocă și a căror extensie este

determinată de reguli speciale, care ne-au intrat în obișnuință. Întrucât noi știm să traducem aceste simboluri, iar pacientul nu, cu toate că el însuși le-a utilizat, se poate ca sensul unui vis să fie imediat clar pentru noi, înaintea oricărui efort de interpretare, la simpla audiere a relatării visului, în timp ce pacientul însuși încă se mai află în fața unei enigme. Dar asupra simbolisticii, asupra a ceea ce știm în această materie, problemele pe care le ridică, am și spus atâtea lucruri în conferințele precedente încât nu mai este nevoie să mă repet aici¹.

Aceasta este, așadar, metoda noastră de interpretare a viselor. Prima întrebare, justificată, este următoarea: putem interpreta cu ea toate visele? Răspunsul este: nu, nu pe toate, însă un număr destul de mare pentru a fi siguri de aplicabilitatea și de legitimitatea metodei.

Dar de ce nu putem interpreta cu ajutorul ei toate visele? Răspunsul la această întrebare ne va învăța ceva foarte important, introducându-ne încă de pe acum în condițiile psihice ale formării visului, căci munca de interpretare a viselor se efectuează împotriva unei rezistențe care variază în intensitate de la insignifiant și până la insurmontabil, având în vedere desigur mijloacele de acțiune de care dispunem în prezent. Nu se poate să nu observăm în timpul muncii noastre manifestările acelei rezistențe. În multe cazuri asociațiile sunt livrate fără ezitare și prima sau a doua idee care îi vine în minte pacientului ne duce la elucidare. În alte cazuri, pacientul se oprește și ezită înainte de a formula o asociație și atunci trebuie adesea să ascultăm o lungă suită de idei fanteziste, înainte de a obține ceva utilizabil pentru înțelegerea visului. Cu cât lanțul de asociații este mai lung și mai plin de meandre, cu atât rezistența este mai mare, socotim noi, desigur pe bună dreptate. În uitarea viselor sesizăm aceeași influență. Căci se întâmplă foarte adesea ca pacientul, în pofida strădaniilor sale, să nu izbutească a-și aminti unul din visele lui. Dar după ce, într-un anumit stadiu al muncii psihanalitice,

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Introducere în psihanaliză*, capitolul "Simbolistica visului", ediția 1980, pp. 157-171.

am eliminat o dificultate care îl deranja pe pacient în raportul său cu analiza, visul apare brusc.

Își au locul aici alte două observații. Se întâmplă adesea ca o parte a visului să fie mai întâi omisă, pentru ca după aceea să fie adăugată ca supliment (*Nachtrag*). Faptul trebuie înțeles ca o tentativă de uitare a acelei părți. Experiența ne arată că tocmai această parte este cea mai importantă și presupunem că la comunicarea sa se opunea o rezistență mai mare decât în cazul celorlalte. În afară de aceasta, adesea constatăm că pacienții încearcă să se opună uitării viselor, fixându-le prin scris imediat după trezirea din somn. Îi putem asigura că această măsură de prevedere este inutilă, deoarece rezistența se deplasează în acest caz asupra asociației de idei și face visul manifest inaccesibil pentru interpretare. Să nu ne mirăm că, în aceste condiții, o nouă intensificare a rezistenței reprimă cu totul asociațiile, făcând să eșueze interpretarea visului.

Tragem din toate acestea concluzia că rezistența pe care o observăm în actul muncii de interpretare a visului trebuie să își aibă partea sa și la formarea visului. Se pot distinge clar vise care s-au format sub o presiune minimă și altele care s-au format sub presiunea ridicată a rezistenței. Dar însăși presiunea aceasta se modifică pe parcursul unui și aceluiași vis, de la o secvență la alta; tocmai ea este responsabilă de lacune, de obscurități, de confuziile care pot să marcheze coerența celui mai frumos vis.

Dar ce opune aici rezistență și care este adresa acestei rezistențe? Rezistența este pentru noi semnul indubitabil al unui conflict. Trebuie să existe aici o forță care vrea să exprime ceva și o altă căreia îi repugnă această manifestare. Ceea ce se constituie apoi ca vis manifest poate fi rezumatul tuturor deciziilor în care s-a condensat lupta dintre cele două tendințe. La un moment dat se poate ca una dintre cele două forțe să fi reușit să impună ceea ce voia să spună, pe când în alte momente tocmai instanța contrară este aceea care reușește să zădărnicească total comunicarea proiectată sau să o înlocuiască cu ceva care nu mai evocă nici o urmă din ea. Cazurile cele mai obișnuite și mai caracteristice de formare a visului sunt

acelea în care conflictul a dus la un compromis, în așa fel încât instanța care era în favoarea comunicării a reușit să spună ce voia, dar într-un mod atenuat, deformat și abia recognoscibil. Dacă, prin urmare, visul nu restituie în mod fidel ideile onirice, dacă se impune o muncă de interpretare pentru a trece prăpastia care le desparte, este aici un succes al instanței contrare, inhibante, restrictive, pe care am dedus-o sesizând rezistența manifestată la interpretarea visului. Atâta timp cât am studiat visul ca pe un fenomen izolat, independent de structurile psihice înrudite, am numit această instanță *cenșura visului* (*Traumzensor*).

Cunoașteți mai de mult că această cenșură nu este un dispozitiv special al visului. Conflictul celor două instanțe psihice pe care, cu termeni destul de vagi, le numim element refulat inconștient și conștient, comandă în general întreaga noastră viață psihică, iar rezistența manifestată la interpretarea visului, semn al cenșurii onirice, nu este altceva decât rezistența refulării care separă cele două instanțe. Mai cunoașteți că, din conflictul acestor instanțe rezultă, în anumite condiții, alte structuri psihice care, ca și visul, sunt efectul compromisului, și nu-mi veți cere să repet aici tot ceea ce cuprinde teoria nevrozelor, adică să vă spun ceea ce știm despre condițiile unor astfel de structuri de compromis. Ați înțeles că visul este un produs patologic, prima verigă din lanțul care include simptomul isteric, obsesia, idea delirantă, dar că se deosebește de acestea prin caracterul său efemer și prin formarea sa în împrejurări care țin de viața normală. Căci, să nu uităm lucrul acesta, visul este, cum de mult a spus-o Aristotel, modul în care sufletul nostru lucrează în timpul somnului. Starea de somn ne face să întoarcem spatele lumii exterioare reale și astfel este dată condiția convenabilă desfășurării unei psihoze¹.

¹ În *Interpretarea viselor* Freud formulează limpede raportul dintre vis și nevroză, dintre vis și tulburările psihice în general, arătând că acela care nu este în stare să explice geneza imaginilor și întâmplărilor din vise zadarnic își va da osteneala să înțeleagă fobiile, ideile pe care se axează delirurile și că, în consecință, zadarnic se va strădui să exercite asupra acestor tulburări o influență terapeutică (a se vedea "Observația preliminară" în Sigmund Freud, *op. cit.* p. 12). (Nota trad.)

Studiarea mai atentă a psihozelor grave nu ne va face să descoperim nici o trăsătură care să fie mai caracteristică pentru această stare patologică. Dar, în cazul psihozei, faptul deturnării de la realitate este provocat în două moduri diferite: ori prin faptul că elementul refulat inconștient devine prea puternic, în așa fel încât doboară conștientul atașat de realitate, ori prin faptul că realitatea a devenit intolerabil de dureroasă, așa încât Eul amenințat se aruncă, revoltat până la disperare, în brațele impulsiei inconștiente. Inofensiva psihoză a visului este consecința unei retrageri voite în mod conștient și numai temporare din lumea exterioară, ea dispărând de îndată ce relațiile cu exteriorul au fost reluate. În timpul izolării celui care doarme are loc o modificare în repartiția energiei sale psihice; o parte din energia cheltuită pentru reprimarea inconștientului refulat poate fi economisită, deoarece chiar dacă inconștientul utilizează relativa sa descătușare pentru a deveni activ, el găsește totuși închisă calea motilității, liberă fiind exclusiv calea inofensivă a satisfacției halucinatorii. Așadar, acum se poate forma un vis; dar faptul cenzurii onirice, arată că subzistă încă destulă rezistență a refulării (*Verdrängungswiderstand*) chiar și în timpul somnului.

Ni se prezintă aici o posibilitate de a răspunde la întrebarea dacă visul are o funcție a lui, dacă este însărcinat cu o treabă utilă. Starea de odihnă, la adăpost de stimuli, pe care o are de instaurat starea de somn este amenințată din trei părți: în mod accidental de stimulii din exterior care acționează în timpul somnului și de interesele diurne care nu se lasă curmate, iar în mod inevitabil de impulsii refulate nesatisfăcute și care pândesc ocazia de a se manifesta. Ca urmare a scăderii nocturne a refulărilor, s-ar putea ivi pericolul ca odihna prilejuită de somn să fie tulburată de fiecare dată când excitația externă sau internă se poate combina cu una din sursele impulsiiilor inconștiente. Procesul oniric dă curs produsului unei asemenea colaborări într-o trăire halucinatorie inofensivă și asigură în felul acesta continuarea somnului. Faptul că visul îl trezește uneori pe cel care doarme, ca efect al dezvoltării unor scene angoasante, nu este în contradicție cu această

funcție, ci este un semnal că paznicul apreciază situația ca fiind prea primejdioasă și că nu crede că o mai poate ține sub control. Nu rareori percepem încă din starea de somn o calmare destinată să evite trezirea, prin avertismentul liniștitor: "Dar nu-i decât un vis!"

Iată, doamnelor și domnilor, ceea ce voiam să vă spun în privința interpretării viselor, a cărei sarcină constă în a ne conduce de la visul manifest la ideile latente ale visului. Dacă ajungem aici, interesul arătat pentru vis dispare cel mai adesea în analiza practică. Comunicarea obținută sub formă de vis o inserăm printre celelalte și continuăm analiza. Dar ne interesează să mai zăbovim asupra visului, să studiem procesul prin care ideile latente ale visului au fost transformate în vis manifest. După cum vă amintiți, am descris acest proces în mod detaliat în precedentele prelegeri, așa încât azi mă pot limita la recapitulări extrem de succinte.

Procesul travaliului oniric este deci ceva cu totul nou și neobișnuit, căruia nu i-am cunoscut mai înainte vreun echivalent. El este acela care ne-a permis să aruncăm o privire asupra proceselor care au loc în sistemul inconștientului și care ne arată că ele sunt cu totul diferite de ceea ce cunoaștem despre gândirea conștientă, apărându-i acesteia din urmă drept uluitoare și defectuoasă. Importanța acestor descoperiri a fost apoi și mai mult sporită de constatarea faptului că, în cursul formării simptomelor nevrotice, mecanismele care intervin – nu cutezăm să spunem "procesele de gândire" – sunt aceleași cu cele care au transformat ideile onirice latente în vis manifest.

Nu voi putea evita, în cele ce urmează, un mod schematic de prezentare a lucrurilor. Să presupunem că, într-un caz dat, după încheierea interpretării visului, examinăm totalitatea ideilor latente, iar această deosebire ne va duce departe. Aproape toate aceste idei onirice sunt recunoscute sau acceptate de către autorul visului; el admite că a gândit în felul acesta, acum sau altădată, ori că ar fi putut să gândească astfel. Doar o singură idee refuză el

să o admită, care îi este străină și poate chiar îi provoacă repulsie și pe care se poate să o respingă cu o patimă cu totul ieșită din comun. Este atunci limpede pentru noi că toate celelalte idei se încadrează în gândirea sa conștientă sau, mai corect, preconștientă și că ar fi putut fi gândite și în starea de veghe și deci formate în cursul zilei. Acea singură idee sau, mai exact, impulsie, negată, este un copil al nopții; ea aparține inconștientului pacientului și tocmai de aceea este negată și respinsă de către el. Ea a trebuit să aștepte relaxarea nocturnă a refulării ca să aibă acces la o formă oarecare de expresie. Iar această expresie este, în toate cazurile, atenuată, deformată, deghizată; fără munca de interpretare a visului nu am fi putut-o detecta. Numai datorită combinării sale cu alte idei ale visului, necompromițătoare, această impulsie inconștientă are ocazia să se strecoare, sub o deghizare insignifiantă, pe la bariera cenzurii; pe de altă parte, tocmai în virtutea acestei combinații ideile preconștiente ale visului își datorează puterea de a preocupa viața psihică și pe parcursul somnului. Căci pentru noi este absolut neîndoielnic faptul că tocmai această impulsie inconștientă este adevăratul creator al visului, aceea care furnizează energia psihică necesară formării acestuia. Ca orice impulsie, ea nu poate năzui decât la propria-i satisfacție, iar experiența noastră în materie de interpretare a viselor ne arată că tocmai acesta este sensul întregii activități onirice. În orice vis o dorință instinctuală (*Triebwunsch*) trebuie să figureze ca fiind împlinită. Separația nocturnă dintre viața psihică și realitate și posibila regresie la mecanismele primitive permit ca această satisfacție a dorinței instinctuale să fie trăită pe planul halucinației, ca un fapt prezent. Pe filiera aceleiași regresii, reprezentările sunt transpuse, în vis, în imagini vizuale și, în felul acesta, ideile latente ale visului sunt dramatizate și ilustrate.

Din această porțiune a travaliului oniric obținem informații cu privire la caracteristicile cele mai izbitoare și mai proprii visului. Secvența inițială: dorința de a dormi, faptul de a întoarce în mod deliberat spatele lumii exterioare. De aici rezultă două consecințe pentru aparatul

psihic: în primul rând posibilitatea ca moduri de funcționare mai vechi și mai primitive să irumpă în el, adică regresiunea; în al doilea rând, slăbirea rezistenței refulării care stingherește inconștientul. Din acest din urmă factor decurge posibilitatea formării visului, posibilitate care este utilizată prin prisma ocaziilor care se prezintă: stimulii externi și cei interni. Visul astfel constituit este de la bun început o structură de compromis și are o dublă funcție: pe de o parte se conformează Eului, în măsura în care, prin neutralizarea stimulilor care perturbă somnul, servește dorința de a dormi, iar pe de altă parte permite impulsiei refulate satisfacția, făcută posibilă, în aceste condiții, sub forma unei împliniri a dorinței pe planul halucinației. Cu toate acestea, întregul proces al elaborării visului, permis de Eul care doarme, este subordonat cenzurii exercitate de restul de refulare care se menține. Nu pot să simplific mai mult procesul, pentru că el nu este simplu. Dar pot acum să continui descrierea travaliului oniric.

Să revenim, încă o dată, la ideile latente ale visului. Elementul lor cel mai puternic este impulsia refulată care, sprijinindu-se pe stimulii interveniți întâmplător și transferându-se asupra resturilor trăirilor diurne, și-a creat în ele o expresie, ce-i drept atenuată, travestită. Ca orice impulsie (*Triebregung*), ea exercită presiuni în direcția satisfacerii pe calea acțiunii, dar cum drumul către motilitate îi este barat de dispozitivele fiziologice ale stării de somn, ea se vede silită să ia direcția regresivă spre percepție și să se mulțumească cu o satisfacție pe planul halucinației. Ideile latente ale visului sunt deci transpuse într-o serie de imagini senzoriale și de scene vizuale. În felul acesta se produce pentru ele ceea ce nouă ne apare atât de inedit și de straniu. Toate mijloacele lingvistice prin care exprimăm noi relațiile subtile ale gândirii, conjuncțiile și prepozițiile, modificările declinării și conjugării dispar aici din cauză că mijloacele de a le reprezenta lipsesc; exact ca într-o limbă primitivă, fără gramatică, doar materialul brut al gândirii este exprimat, abstractul fiind redus la concretul care stă la bază. Ceea ce persistă în acest caz poate lesne să apară ca fiind lipsit de coerență logică. Dacă exprimarea anumitor

obiecte și procese prin simboluri, devenite atât de străine gândirii conștiente, este din plin folosită, lucrul acesta corespunde desigur regresiei către structurile arhaice care are loc în aparatul psihic, precum și cerințelor cenzurii. Dar alte schimbări operate asupra elementelor ideilor visului merg încă și mai departe. Unele dintre ele, în care s-ar putea descoperi un punct de contact oarecare, sunt *condensate* în noi unități. Când are loc transpunerea ideilor în imagini, tocmai acelora care se pretează la un asemenea asamblaj, la o astfel de condensare, li se dă fără echivoc preferința. Lucrurile se petrec în așa fel de parcă ar intra aici în acțiune o forță care supune materialul unei compresiuni, unei concentrări. Ca urmare a condensării, un element al visului manifest poate în acest caz să corespundă mai multor elemente ale ideilor onirice latente; dar și invers, un element al ideilor onirice latente poate fi de asemenea reprezentat în vis de mai multe imagini.

Încă și mai straniu este un alt proces, acela al *deplasării* sau al transferului de accent, care nu este cunoscut în gândirea conștientă decât ca eroare de raționament sau ca mijloc de a face o vorbă de duh. Într-adevăr, diversele reprezentări ale ideilor onirice nu sunt toate echivalente, fiind dotate cu valori afective de mărimi diferite și evaluate ca atare de judecată ca fiind mai mult sau mai puțin importante și demne de interes. În travaliul oniric aceste reprezentări sunt separate de afectele la care erau atașate; la rândul lor afectele sunt expediate, putând fi deplasate pe alte elemente, conservate, metamorfozate, neapărând în nici un fel de vis. Importanța reprezentărilor despuiate de afect reapare în vis în calitate de forță senzorială a imaginilor onirice, dar observăm că accentul a trecut de la elementele importante la elementele indiferente, în așa fel încât, în vis, ceea ce nu avea decât un rol secundar în ideile onirice pare să fi trecut pe primul plan, ca element principal, și invers, idei onirice esențiale nu capătă în visul manifest decât un rol accesoriu obscur. Nici o parte a elaborării onirice nu contribuie într-o mai mare măsură la transformarea visului în ceva straniu și de neînțeles pentru cel care visează. Deplasarea este mijlocul principal al

transfigurării suferite de ideile latente ale visului sub influența cenzurii.

După exercitarea acestor influențe asupra ideilor latente ale visului, acesta este aproape gata. Se mai adaugă un factor destul de inconstant, ceea ce numim elaborare secundară, care intervine după ce visul a apărut ca obiect de percepție în fața conștiinței. Atunci îl tratăm așa cum obișnuim să tratăm conținutul percepțiilor noastre, căutând să umplem golurile, să introducem conexiuni, expunându-ne astfel adesea la grosolane interpretări eronate. Dar această activitate oarecum rațională, care, în cel mai bun caz, împrumută visului o fațadă fără relief, ce nu corespunde conținutului său real, poate de asemenea să fie omisă sau să nu se manifeste decât foarte modest, caz în care visul își expune la vedere toate fisurile și faliile. Pe de altă parte, să nu uităm că nici travaliul de elaborare onirică nu procedează întotdeauna cu o energie egală, adesea limitându-se la anumite porțiuni ale ideilor onirice, pe când altele pot să apară în vis fără a suferi modificări. Aceasta dă atunci impresia că în vis s-au efectuat operațiile intelectuale cele mai subtile și mai complicate, că s-a speculat metafizic, s-au rostit cuvinte de duh, s-au luat decizii, s-au rezolvat probleme, pe când toate acestea nu sunt decât rezultatul activității noastre mentale normale, putându-se tot atât de bine petrece în ziua care a precedat visul, ca și în timpul nopții, neavând nimic de-a face cu travaliul oniric și nefăcând să apară nimic caracteristic viselor. Nu este de prisos să mai subliniem încă o dată opoziția care există, chiar în interiorul ideilor onirice, între impulsia instinctuală inconștientă și reziduurile vieții diurne. Pe când aceste reziduuri prezintă întreaga diversitate a actelor noastre psihice, impulsia inconștientă, care este adevărata forță motrice a formării visului, duce cu regularitate la o împlinire a dorinței.

Toate acestea vi le-aș fi putut spune acum cincisprezece ani și chiar cred că vi le-am și spus cu adevărat atunci. Problema care se pune acum este de a asambla aici tot

ceea ce s-a putut adăuga între timp datorită progresului cunoașterii.

Mă tem, cum am și spus-o, că veți socoti că este foarte puțin și că nu veți înțelege de ce v-am obligat să ascultați de două ori unul și același lucru, impunându-mi mie însumi să mă repet. Dar au trecut totuși cincisprezece ani și prin prisma acestui fapt sper să restabilesc mai lesne contactul cu dumneavoastră. Sunt lucruri atât de elementare, dar de importanță atât de mare pentru înțelegerea psihanalizei încât pot foarte bine să fie ascultate de două ori, iar faptul că ele au rămas în același stadiu ca acum cincisprezece ani este, în sine, demn de a fi cunoscut.

Firește că în literatura psihanalitică din această perioadă veți găsi un mare număr de confirmări și de expuneri detaliate, din care nu intenționez să vă dau decât eșantioane. Aș putea, de asemenea, să vă semnalez, retrospectiv, anumite lucruri deja cunoscute acum cincisprezece ani. Mă refer mai ales la simbolistica viselor și la celelalte modalități de figurare onirică. Aflați, așadar, că foarte recent, medicii de la o universitate americană au refuzat să acorde psihanalizei statutul de știință sub pretextul că ea nu permite probe experimentale. Ei ar fi putut să aducă aceeași obiecție împotriva astronomiei, întrucât experimentarea cu corpuri cerești este deosebit de dificilă. Ne vedem reduși la observație. Cu toate acestea, cercetători vienezi tocmai au început să confirme în mod experimental simbolistica viselor. Un anume Dr. Schrötter a descoperit, încă din 1912, că dacă li se ordonă unor persoane profund hipnotizate să viseze acte sexuale, atunci materialul sexual din visul astfel provocat apare înlocuit de simbolurile pe care le cunoaștem. De exemplu: i se ordonă unei femei să viseze că are relații sexuale cu o prietenă. În vis acea prietenă îi apare cu o *sacoșă de voiaj* pe care este lipită o etichetă cu textul "Numai pentru doamne". Și mai impresionante sunt experimentele din 1924 ale lui Betlheim și Hartmann, care au lucrat cu bolnavi

suferind de ceea ce numim sindromul Korsakov¹. Ei le-au povestit istorii cu un conținut sexual din cele mai triviale și au acordat atenție deformărilor care surveneau atunci când li se cerea bolnavilor să reproducă ceea ce li se povestise. Au apărut și în acest caz simbolurile care ne sunt atât de familiare ale organelor sexuale și actelor sexuale, între altele simbolul scării, despre care autorii citați spun pe bună dreptate că ar fi fost inaccesibil unei dorințe de deformare conștientă.

H. Silberer a arătat, într-o serie de experimente extrem de interesante, că putem surprinde travaliul oniric, ca să spunem așa, în flagrant delict de transpunere a ideilor abstracte în imagini vizuale. Atunci când, găsindu-se într-o stare de oboseală și cu dorința insurmontabilă de a dormi, el voia să se oblige la o activitate intelectuală, adesea ideea îi scăpa, pentru ca în locul ei să apară o imagine vizuală care era în mod vădit substitutul ideii.

Exemplu: "Mă gândesc - scrie Silberer - la intenția mea de a îmbunătăți, într-o expunere, un pasaj necizelat. Imagine vizuală: mă văd pe cale de a da la rindea o scândură". În cursul unor asemenea experiențe se întâmpla adesea că nu ideea era aceea care aștepta să fie elaborată, ci propria stare a subiectului în timpul efortului făcut devenea conținutul imaginii vizuale, imagine care se raporta la situație în loc să se raporteze la obiect, ceea ce Silberer desemnează cu numele de "fenomen funcțional". Un exemplu ne va arăta numai decît despre ce este vorba. Autorul se străduiește să confrunte opiniile a doi filosofi

¹ Sindrom descris de psihiatrul rus Serghei Korsakov (1854-1900) și care se manifestă prin amnezie, fabulație, dezorientare. Patogenia se explică prin deteriorarea structurii și funcției formațiunii hipocamp-mamilo-talamo-cingulară a sistemului limbic din creier. Cercetătorii au distins mai multe grade de fabulație: răspunsuri confabulatorii sau "fabulații adevărate" (răspunsuri plauzibile asupra unor fapte cotidiene); fabulații pur imaginative (cazuri extrem de rare); fabulații de evocare, în care bolnavul revine asupra unor perioade din trecut. Etiologia cea mai frecventă a sindromului este cea alcoolică (a se vedea Constantin Gorgos, *Dictionar enciclopedic de psihiatrie*, vol. II, Editura Medicală, București, 1988, p.1005). (Nota trad.)

² A se vedea Sigmund Freud, *Interpretarea viselor*, "Experimentele" lui Silberer privitoare la transformarea ideilor în imagini, pp. 387-388. (Nota trad.)

asupra unei anumite probleme. Dar în starea de somnolență în care se găsea, una dintre ele nu înceta să-i scape și, în final, are o imagine vizuală: îi cere o informație unui secretar morocănos care, aplecat peste masa lui de scris, nu se sinchisește de el, după care îl privește cu un aer indignat, refuzându-i informația cerută. După toate aparențele, faptul se explică prin înseși condițiile experienței.

Să mai zăbovim în domeniul simbolisticii onirice. Ceea ce ne deranjează este că nu putem arăta cum *cutare* simbol a ajuns să aibă *cutare* semnificație. În asemenea cazuri, confirmările venite din alte domenii de cercetare, de la lingvistică, folclor, mitologie, ritualuri religioase, trebuia să ne fie cât se poate de binevenite. Simbolul mantalei este un exemplu de acest fel. Am spus că, în visul unei femei, mantaua semnifică bărbatul. Sper deci să notați cu interesul pe care îl merită faptul pe care ni-l aduce la cunoștință, în 1920, Th. Reik: "În vechiul ritual nupțial al beduinilor, mirele o acoperă pe mireasă cu o manta specială numită «aba», pronunțând cuvintele consacrate: «Pe viitor nimeni altul decât mine nu va trebui să te acopere»" (după Robert Eisler, *Weltenmantel und Himmelszelt*, 1910). Au fost de asemenea descoperite multe simboluri noi, despre care vreau să vă dau cel puțin două exemple. După Karl Abraham (1922), imaginea păianjenului în vis este un simbol al mamei, dar al mamei falice, care înspăimântă, așa încât teama de păianjeni exprimă groaza de incestul cu mama și spaima în fața organelor genitale ale femeii. Probabil știți că imaginea mitologică a capului Meduzei trebuie redusă la același motiv al fricii de castrare. Celălalt simbol despre care vreau să vă vorbesc este cel al podului, elucidat de Ferenczi în anii 1921-1922. La origine semnifică membrul viril care leagă cuplul parental în cazul relațiilor sexuale, dar care, după aceea, a evoluat către noi semnificații, derivate din cea dintâi. În măsura în care membrului viril i se datorează ieșirea din lichidul amniotic și

¹ Herbert Silberer, *Bericht über eine Methode, gewisse symbolische Halluzinationserscheinungen hervorzurufen und zu beobachten*, în "Jahrbuch", Bd. I, 1909 (apud S. Freud, op. cit., p.387). (Nota trad.)

venirea pe lume, podul semnifică trecerea de dincolo (starea în care încă-nu-eram-născuți, corpul matern) dincoace (la viață), și dat fiind că ființa umană își reprezintă moartea tot ca pe o întoarcere în corpul matern (în apă), podul capătă semnificația unei călătorii în moarte, iar încă și mai departe de sensul inițial, marchează în general o trecere, o schimbare de stare. Așa se face că o femeie care nu și-a depășit dorința de a fi bărbat visează frecvent poduri, dar care sunt prea scurte spre a o duce pe celălalt mal.

În conținutul manifest al viselor se întâlnesc adesea imagini și situații care amintesc motivele cunoscute din basme, legende și mituri. Interpretarea unor asemenea vise aruncă o lumină asupra intereselor originare care au creat aceste motive, fără ca noi să uităm, desigur, în actul interpretativ, schimbările de sens care au putut afecta acest material în decursul timpului. Munca noastră de interpretare dă la iveală, ca să spunem așa, materia primă care foarte adesea se poate numi sexuală, în sensul cel mai larg al termenului, dar care, în cazul unei elaborări ulterioare, și-a găsit utilizări din cele mai diverse. Acest gen de derivări ne atrage de obicei riposta furibundă a tuturor cercetătorilor din afara psihanalizei, ca și cum noi am vrea să negăm sau să considerăm lipsite de valoare toate dezvoltările ulterioare care s-au suprapus peste acestea. Nu înseamnă că asemenea descoperiri sunt mai puțin instructive și interesante. La fel stau lucrurile în ceea ce privește deducerea anumitor motive pornind de la arta plastică, cum face J. Eisler (1919), de exemplu, care, bazându-se pe indicațiile date de vise, dă o interpretare psihanalitică tânărului care se joacă cu un băiețuș, scenă reprezentată în *Hermes de Praxitele*. Doar câteva cuvinte încă. Nu mă pot abține să menționez cât de frecvent temele mitologice își găsesc explicația tocmai prin interpretarea viselor. Astfel, de exemplu, în legenda Labirintului se poate recunoaște imagistica unei nașteri anale: drumurile întreșute sunt intestinale, iar firul Ariadnei este cordonul ombilical.

Modurile de figurare ale travaliului oniric, materie atractivă și aproape inepuizabilă, ne-au devenit, ca urmare

a unui studiu laborios, din ce în ce mai familiare. Aș vrea să vă dau și în această privință câteva eșantioane. Astfel, de exemplu, visul figurează relația de frecvență prin multiplicare de lucruri similare. Ascultați ciudatul vis al unei fete: ea intră într-o sală și găsește o persoană așezată pe un scaun, scenă reprodusă de șase ori, de opt ori etc., dar care de fiecare dată îl reprezintă pe tatăl ei. Visul este lesne de înțeles dacă aflăm, prin circumstanțele accesorii ale interpretării, că sala reprezintă corpul mamei. Visul capătă în acest caz aceeași valoare ca fantazarea, cunoscută nouă, a fetei care pretinde că l-a cunoscut pe tatăl ei încă de pe când ea era în viața intrauterină, atunci când el, pe când mama ei era însărcinată, vizita corpul mamei. Faptul că lucrurile apar inversate în vis, că pătrunderea tatălui s-a deplasat de la tată la fiică, nu trebuie să ne inducă în eroare, având de altfel sensul său special. Multiplicarea persoanei tatălui poate să exprime doar faptul că evenimentul respectiv s-a produs de repetate ori. De fapt, trebuie să recunoaștem că visul nu-și ia prea multă libertate exprimând *frecvența prin multiplicitate* și că nu a făcut decât să se întoarcă la accepțiunea primordială a cuvântului care semnifică pentru noi o repetiție în timp, dar care este derivat din îngrămădirea în spațiu. Dar visul, în general, atunci când lucrul acesta este cu puțință, transformă relațiile temporale în relații spațiale și le figurează ca atare. Vedem în vis, de exemplu, o scenă care are loc între indivizi care par extrem de scunzi și îndepărtați, ca și cum am privi printr-un binoclu pus la ochi de-a-ndoaselea. Micimea, ca și depărtarea în spațiu, semnifică aici același lucru, exprimarea depărtării în timp, trebuind să înțelegem că este vorba de o scenă petrecută în trecutul foarte îndepărtat. Pe de altă parte, poate că vă mai amintiți că în precedentele prelegeri v-am și spus și v-am demonstrat cu exemple, că am învățat să utilizăm în interpretări trăsături pur formale ale visului manifest și că, în consecință, am învățat să le transpunem la conținutul care provine de la ideile onirice latente. De altfel, știți că toate visele unei nopți fac parte din același context. Dar nu este indiferent să știm dacă visele îi apar autorului lor drept ceva continuu sau dacă el le descompune

în mai multe părți, și în câte. Numărul acestor părți corespunde adesea la tot atâtea centre separate de transformare a ideilor onirice latente sau a unor curenți care luptă unii contra altora în viața psihică a pacientului, fiecare dintre aceștia găsindu-și, într-un anumit segment al visului, o expresie predominantă, deși nu exclusivă. Un scurt vis preliminar și un lung vis principal se află adesea într-o relație de la condiție la execuție, un exemplu foarte clar putând fi găsit în precedentele prelegeri¹. Un vis pe care autorul lui îl consideră ca fiind "intercalat" într-un fel sau în altul, corespunde în realitate, în ideile latente ale visului, unei propoziții subordonate. Franz Alexander (1925) a demonstrat, într-un studiu referitor la cuplurile de vise, că nu rareori două vise din aceeași noapte își împart realizarea sarcinii visului în așa fel încât, luate împreună, constituie o împlinire a dorinței în două etape, ceea ce fiecare vis luat izolat nu face. Dacă, de exemplu, dorința onirică are drept conținut un act ilicit asupra unei anumite persoane, această persoană va apărea nedeghizată în primul vis, dar actul nu va fi schițat decât cu timiditate. Al doilea vis va proceda după aceea în mod diferit. Actul va fi exprimat pe față, iar persoana va deveni de nerecunoscut sau înlocuită cu o persoană diferită. Lucrul acesta dă o impresie de vicleșug. O altă relație, similară, între cele două părți ale unui cuplu de vise, este că una din părți reprezintă pedeapsa, iar cealaltă împlinirea dorinței vinovate. Semnificația este: dacă accepți pedeapsa, îți poți permite să încalci interdicția.

Nu vă voi mai reține atenția cu micile descoperiri de acest fel și nici cu discuțiile referitoare la utilizarea viselor în practica psihanalitică. Fie-mi permis să presupun că sunteți nerăbdători să auziți care sunt schimbările produse în concepțiile fundamentale privind natura și importanța viselor. V-am și avertizat că, tocmai asupra acestei chestiuni, sunt puține lucruri de spus. Punctul cel mai contestat al întregii teorii este fără îndoială afirmația potrivit căreia toate visele

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Introducere în psihanaliză*, op. cit. (ediția 1980), pp 183-184. (Nota trad.)

sunt împliniri de dorințe. Pot spune că, pe parcursul precedentelor prelegeri, am contracarat inevitabila obiecție, mereu reluată de către profani, obiecție care ne reamintește de existența a numeroase vise anxioase. Repartizând visele în vise ale dorinței, vise anxioase și vise punitive, noi ne-am menținut teoria.

Visele punitive sunt și ele vise de împlinire a dorinței, nu de împlinire a unor impulsii instinctuale, ci de împlinire, în viața psihică, a dorinței instanței critice, de cenzură și pedeapsă. Când ne găsim în fața unui vis pur punitiv, o operație lesnicioasă ne permite să restabilim visul împlinitor de dorință, căruia visul punitiv îi este riposta infailibilă și care a fost înlocuit, în ceea ce privește visul manifest, prin această respingere. Cunoașteți, doamnelor și domnilor, că studiul viselor este acela care ne-a ajutat să înțelegem pentru prima oară nevrozele. Este de la sine înțeles că cunoașterea nevrozelor a influențat, la rândul-i, concepția noastră despre vise. Așa cum veți vedea mai departe, ne-am văzut obligați să admitem în viața psihică o instanță specială de critică și de interdicție, pe care o numim Supraeu. Din momentul în care am recunoscut în cenzura onirică o realizare a acestei instanțe, am fost determinați să observăm cu mai multă atenție contribuția Supraeului la formarea viselor.

Împotriva teoriei care face din vis împlinirea unei dorințe s-au ridicat doar două dificultăți serioase, a căror discutare ne duce departe și încă nu și-au găsit, trebuie să mărturisim, un răspuns pe deplin satisfăcător. Prima dificultate provine din faptul că oamenii care au suferit un șoc, un grav traumatism psihic - cum a fost cazul atât de frecvent în anii războiului și cum se întâmplă cu traumatismele care stau la originea isteriei traumatice - sunt în mod sistematic aduși pe calea viselor în situația traumatică. Potrivit ipotezelor noastre cu privire la funcția visului, nu acesta ar trebui să fie cazul. Ce dorință impulsională ar putea fi satisfăcută prin această întoarcere la acel eveniment extrem de dureros? Este greu de dedus. Cea de a doua dificultate o întâlnim aproape zilnic în munca noastră de psihanalisti și, de altfel, nu reprezintă o obiecție tot atât

de importantă ca prima. Știți prea bine că una din sarcinile psihanalizei este să ridice voalul amneziei care acoperă primii ani ai copilăriei și să aducă în conștiință amintirile despre viața sexuală infantilă. Or, aceste prime experiențe sexuale ale copilului sunt legate de dureroase impresii de angoasă, de interdicții, de decepții și de pedepse, și se înțelege că ele au fost refulate. Dar în cazul acesta nu se înțelege de ce ele au un atât de larg acces în viața onirică, furnizând modelul atâtor fantazări onirice, visele fiind pline de reproduceri ale acestor scene infantile și de aluzii la ele. Caracterul lor neplăcut și tendința viselor de a împlini o dorință nu par să concorde. Dar poate că în acest caz noi exagerăm dificultatea. Într-adevăr, toate dorințele impulsionale persistente, nerealizate, care pe parcursul întregii vieți furnizează energie formării viselor, sunt atașate acestor experiențe infantile și le putem socoti capabile, în momentele lor de exacerbare, să arunce la suprafață și materialul legat de evenimente resimțite ca dureroase. Pe de altă parte, nu putem ignora, în modul în care acest material este reprodus, efortul travaliului de elaborare a visului care, prin deformări, tinde să nege neplăcutul, să transforme decepția în încuviințare. În cazul nevrozelor traumatice lucrurile stau altfel, aici toate visele ducând cu regularitate la angoasă. Cred că nu trebuie să ne fie teamă să recunoaștem că, în acest caz, funcția visului nu dă satisfacție. Nu vreau să invoc maxima potrivit căreia excepția confirmă regula. Când izolăm o operație psihică specială, cum este visul - în scopul de a o studia - desprinzând-o din ansamblul mecanismului, avem posibilitatea de a descoperi legile care îi sunt proprii; când însă le reinserăm în contextul general, trebuie să ne așteptăm să descoperim că aceste rezultate sunt întunecate sau alterate de ciocnirea lor cu alte forțe. Noi afirmăm că visul este împlinirea unei dorințe; dacă vreți să țineți seama de obiecțiile aduse, spuneți cel puțin că visul este *încercare* de împlinire a unei dorințe. Pentru oricine știe să înțeleagă din interior dinamica psihică, ați spus atunci ceva diferit.¹ În anumite circumstanțe, visul nu reușește în

¹ "haben Sie dann etwas anders gesagt" în textul original. (Nota trad.)

proiectul său decât într-un mod foarte imperfect, dacă nu cumva trebuie să renunțe cu totul la acest proiect. Fixația inconștientă la un traumatism pare a fi primul mare obstacol în calea împlinirii funcției visului. Pe când cel care doarme trebuie să viseze întrucât slăbirea nocturnă a refulării permite puseului fixării traumatice să devină activ, funcționarea elaborării onirice, care ar voi să transforme urmele mnezice ale evenimentului traumatic într-o împlinire de dorință, suferă un eșec. În aceste împrejurări se întâmplă să suferi de insomnie, să renunți la somn de teama unui eșec din partea funcției visului. Nevroza traumatică ne arată aici un caz extrem, dar trebuie să recunoaștem că și trăirile infantile au caracterul lor traumatizant și nu este de mirare că perturbații minore ale funcționării visului se produc și în alte condiții.

prelegerea a XXX-a

Visele și telepatia

Doamnelor și domnilor, vom apuca astăzi pe un drum îngust, dar care s-ar putea să ne deschidă perspective largi.

Anunțându-vă că vă voi vorbi despre relația dintre vise și ocultism, lucrul acesta nu vă va produce mirare. Într-adevăr, adesea visul a fost considerat ca poartă de acces în lumea misticismului. Ba chiar și în zilele noastre, pentru o mulțime de oameni, visul este el însuși un fenomen ocult. Noi înșine, care am făcut din vis obiect de cercetare științifică, nu contestăm că multe fire îl leagă de lucruri obscure.

Mistica, ocultismul, ce să înțelegem prin acești termeni? Nu așteptați de la mine o tentativă de a delimita prin definiții aceste domenii confuze. Într-un mod general și indeterminat, știm cu toții despre ce este vorba. Este un fel de lume de dincolo de lumea inteligibilă guvernată de legi inexorabile, legi pe care știința le-a edificat pentru noi.

Ocultismul afirmă existența reală a acestor "lucruri dintre cer și pământ, la care înțelepciunea noastră școlărească nu îndrăznește nici chiar să viseze"¹. Ei bine, noi nu vom

¹ Freud citează aici din *Hamlet* de Shakespeare, dar se pare că o face după o versiune germană, deoarece versurile din original sunt: "*There are more things in heaven and earth, Horatio, / Than are dreamt of in your philosophy*" (I, 5), deci fără nici o referire la "înțelepciunea școlărească", pe când în unele versiuni germane aceleași versuri sunt traduse în felul următor: "*Es gibt mehr Ding' im Himmel und auf Erden, / Als eure Schulweisheit sich träumt Horatio*". (Nota trad.)

rămâne prizonierii unei lașități copilărești, fiind gata să credem ceea ce ne poate face credibili.

Ne propunem să procedăm cu aceste lucruri întocmai cum procedăm cu oricare alt material al științei, stabilind mai întâi dacă atari procese sunt realmente demonstrabile și după aceea, în cazul în care realitatea lor efectivă nu poate fi pusă la îndoială, să încercăm să le dăm o explicație. Nu se poate însă nega că până și această decizie a întâmpinat dificultăți din partea unor factori intelectuali, psihologici și istorici, cum nu este cazul atunci când abordăm alte investigații.

Să ne referim în primul rând la dificultatea intelectuală. Permiteți-mi să recurg la exemplificări grosiere, evidente. Să presupunem că este vorba de problema structurii miezului Terrei. Este fapt știut că nu cunoaștem nimic sigur în această privință. Presupunem că acest miez constă din metale grele în stare de incandescență. Să ne imaginăm acum că cineva pretinde că miezul Terrei constă din apă saturată cu acid carbonic, adică dintr-un fel de apă gazoasă. Desigur că vom spune că lucrul acesta este neverosimil, că el contrazice toate așteptările noastre, că nu ține seama de punctele de reper ale științei noastre care ne-a condus la avansarea ipotezei miezului constituit din metale grele. Cu toate acestea, noua "ipoteza" nu este de neconceput, iar dacă cineva ne arată demersul de făcut pentru verificarea ipotezei apei gazoase, ne angajăm pe această cale fără a opune rezistență. Dar iată că un altul afirmă cu seriozitate că nucleul Terrei este constituit din marmeladă! De data aceasta ne comportăm cu totul altfel. Îi vom spune că marmelada nu se găsește în natură, că ea este un produs al artei culinare omenești, că existența acestei materii presupune existența arborilor fructiferi și a fructelor lor, și că nu vedem cum s-ar putea transporta vegetația și bucătăria omului în miezul Terrei. Rezultatul acestor obiecții de bun-simț va fi o bruscă reorientare a interesului nostru: în loc să cercetăm dacă nucleul Terrei este realmente constituit din marmeladă, ne vom întreba cu ce fel de individ avem de-a face pentru ca el să conceapă o astfel de idee și ne vom mulțumi, cel mult, să-l întrebăm de unde știe lucrul acesta. Nefericitul autor al teoriei marmeledei va fi profund lezat în

amorul propriu și ne va acuza că, pornind de la o prejudecată pretins științifică, refuzăm să luăm în mod obiectiv în considerație afirmația sa. Aceasta însă nu-i va servi la nimic. Noi știm prea bine că prejudecățile nu sunt întotdeauna condamnabile, că uneori ele sunt justificate, practice, scutindu-ne de o inutilă cheltuială de energie. Ele nu sunt de fapt altceva decât concluzii trase prin analogie, având drept premise judecăți bine întemeiate.

Un mare număr de afirmații ale ocultismului produc asupra noastră un efect similar aceluia produs de ipoteza marmeladei, în așa fel încât ne credem îndreptățiți să le respingem din capul locului, fără a le mai verifica. Cu toate acestea, chestiunea nu este chiar atât de simplă. O comparație ca aceea la care am recurs nu demonstrează nimic, nu demonstrează mai mult decât o fac în general comparațiile. Problema este de a ști dacă ea este adecvată și se înțelege că atitudinea noastră de respingere încărcată de dispreț a și determinat alegerea respectivei comparații. Prejudecățile sunt uneori oportune și justificate, dar altele sunt eronate și dăunătoare, fără a se ști vreodată când sunt eronate și când sunt dăunătoare. Însăși istoria științelor este plină de incidente care ne pot pune în gardă în ceea ce privește o condamnare pripită. Multă vreme s-a considerat ca fiind absurdă supoziția că pietrele pe care azi le numim meteoriți ar proveni din spațiul celest și că stâncile montane, care închid în ele resturi de scoici, ar fi constituit odinioară fundul mării. De altfel, lucrurile nu s-au petrecut mai altcumva în cazul psihanalizei, atunci când ea și-a lansat deducțiile referitoare la inconștient. Noi, psihanalisti, avem deci motive deosebite de a fi prudenți în utilizarea intelectului pentru respingerea unor noi ipoteze, dar, cu toate acestea, trebuie să admitem că prudența nu ne face să ne situăm deasupra antipatiilor, îndoielilor și incertitudinilor.

Am numit psihologic cel de-al doilea factor. Înțeleg prin aceasta înclinația generală a oamenilor către credulitate și către credința în miracole. Chiar de la bun început, atunci când viața ne impune severa ei disciplină, în noi se trezește rezistența împotriva inexorabilității și monotoniei legilor gândirii și împotriva cerințelor probei prin realitate. Rațiunea

devine inamicul care ne lipsește de o mulțime de posibilități de plăcere. Descoperim plăcerea de a ne sustrage rațiunii fie și temporar și de a ne abandona seducțiilor absurdului. Școlarul se amuză deformând cuvintele, eruditul își ridiculizează preocupările după ce a participat la un congres științific, iar un om serios se bucură de jocurile cuvântului de duh. Este de așteptat o și mai serioasă ostilitate față de "Rațiune și știință, cea mai minunată putere a omului". Această plăcere de a ne sustrage rațiunii se grăbește să-l prefere pe tămăduitor și pe practicianul naturist medicului "cu studii", acceptă afirmațiile ocultismului atâta timp cât pretinsele fapte pe care acesta le relatează sunt socotite infracțiuni contra legilor și normelor, adoarme spiritul critic, falsifică percepțiile, obține cu forța confirmări și consimțăminte care nu se pot justifica. Oricine ia în considerare această înclinație proprie oamenilor are toate motivele să deprecieze multe din comunicările literaturii ocultiste.

Am numit istoric cel de-al treilea factor și vreau să vă atrag atenția asupra faptului că, de fapt, în lumea ocultismului nu se petrece nimic nou și reapar în el toate semnele, miracolele, profețiile și aparițiile de duhuri care ne sunt raportate din timpuri de mult trecute, în cărțile din antichitate și pe care le credeam lichidate de mult ca fiind elucubrațiile unei imaginații excesive sau ale unei imposturi tendențioase, produse ale unei epoci în care ignoranța umanității era uriașă și în care spiritul științific era încă în leagăn. Dacă admitem ca adevărat ceea ce, potrivit comunicărilor ocultiştilor, încă și azi se mai produce, atunci trebuie să recunoaștem ca demne de încredere acele informații provenite din timpuri străvechi. În acest caz luăm seamă că tradițiile și cărțile sfinte ale popoarelor sunt tixite de acest fel de istorii miraculoase și că religiile, tocmai spre a se face credibile, se spijină pe asemenea evenimente ieșite din comun și uluitoare, găsind în ele dovada acțiunii unor puteri supraomenești. Este atunci greu să nu presupunem că interesul pentru ocultism este de fapt un interes religios și că unul dintre motivele secrete ale mișcării ocultiste este acela de a veni în ajutorul religiei amenințate de progresul gândirii științifice. Din moment ce am recunoscut un asemenea motiv, suspiciunea noastră trebuie neapărat să crească, la fel

cu dezgustul de a ne înhăma la examinarea pretinselor fenomene oculte.

Dar, la urma urmei, acest dezgust trebuie totuși învins. Este aici vorba de o problemă reală: aceea de a ști dacă cele povestite de ocultiști sunt sau nu adevărate. Acest aspect ar trebui să poată fi foarte bine rezolvat prin observație. În fond, trebuie să le fim recunoscători ocultiștilor. Poveștile miraculoase din timpurile străvechi s-au sustras verificării noastre. Dacă socotim că ele nu pot fi demonstrate, trebuie totuși să recunoaștem că nici nu pot fi respinse cu toată rigoarea. Dar în privința a ceea ce se întâmplă în prezent, lucrurile la care putem asista, ne putem face în mod necesar o judecată sigură. Dacă ajungem la convingerea că astfel de miracole nu se produc în zilele noastre, nu ne vom teme că ni se va obiecta că ele ar fi putut avea loc odinioară. În acest caz ni se vor părea mult mai plauzibile alte explicații. Așadar, ne-am eliberat de scrupulele noastre și suntem acum gata să participăm la observarea fenomenelor oculte.

Din nefericire, întâlnim în acest caz circumstanțe care sunt cu totul nefavorabile onestei noastre intenții. Observațiile de care depinde judecata noastră sunt făcute în condiții care fac nesigure percepțiile noastre senzoriale, slăbindu-ne atenția. Ele au loc în întuneric sau într-o sărăcăcioasă lumină roșie, după lungi perioade de așteptare care îți golesc mintea. Ni se spune că atitudinea noastră incredulă, deci critică, poate să împiedice ea însăși apariția fenomenelor așteptate. Situația astfel creată este o curată caricatură a circumstanțelor în care obișnuim noi să facem cercetări științifice. Observațiile sunt făcute pe așa-zisele medium-uri, persoane cărora li se atribuie facultăți "senzoriale" speciale, dar care nu se disting nicidecum prin calități intelectuale sau de caracter excepționale, care nu sunt animate de o mare idee sau de o intenție elevată, cum erau vechii făcători de minuni. Dimpotrivă, medium-urile se vădesc, chiar și pentru cei care cred în puterile lor ascunse, foarte puțin sigure pe ele, majoritatea fiind deja demascate ca șarlatani și suntem înclinați să credem că acest final le așteaptă și pe celelalte persoane cu aceeași ocupație. Ceea ce ele realizează dă impresia de farse ale unor copii

poznași sau de performanțe de prestidigitație. Încă nu a ieșit nimic folositor din ședințele cu aceste medium-uri; nicio-dată, de exemplu, nu a devenit accesibilă o nouă sursă de energie. Fără îndoială că nu ne așteptăm la o ameliorare a creșterii de porumbei de pe urma demonstrației prestidigitatorului care, prin magia lui, face să zboare porumbei din jobenul lui gol. Mă pot cu ușurință transpune în situația unuia care vrea să satisfacă cerința obiectivității și, din acest motiv, participă la ședințe de ocultism, dar care, obosit la un moment dat și dezgustat de toate cele ce i se cer, renunță și, fără a fi învățat nimic, revine la vechile sale prejudecăți. Unui asemenea individ i s-ar putea reproșa că nici conduita aceasta nu este deloc corectă și că nu trebuie să le prescrii fenomenelor pe care vrei să le studiezi cum trebuie ele să fie și în ce condiții trebuie să apară. Mai degrabă se cere să avem răbdare și să luăm acele măsuri de precauție și de control prin care nu de mult se caută protecția împotriva modului dubios de a proceda al mediumurilor. Din păcate, însă, dacă recurgem la tehnica modernă de asigurare a observației, punem capăt accesului nostru la fenomenele proprii ocultismului. Studiul ocultismului devine o ocupație specială, dificilă, o activitate care nu poate fi practică alături de celelalte îndeletniciri. Așa se face că, în așteptarea ca acei cercetători care se ocupă de ocultism să ajungă la verdict, rămânem pradă îndoii și propriilor noastre supoziții. Dintre aceste supoziții, cea mai verosimilă este desigur aceea că, în ceea ce privește ocultismul, este vorba de un nucleu real de fapte încă nerecunoscute, în jurul cărora înșelătoria și fantezia au țesut un vâl greu de străpuns. În ce punct ar trebui să atacăm noi problema, spre a izbuti să ne apropiem de acel nucleu real de fapte? Tocmai aici, după părerea mea, ne vin în ajutor visele, indicându-ne ca din toată această harababură să ne fixăm asupra temei telepatiei.

După cum știți, numim telepatie faptul imaginar potrivit căruia un eveniment care se produce într-un moment determinat se prezintă, aproape simultan, în conștiința altei persoane îndepărtată în spațiu, fără ca în aceste împrejurări să intervină mijloacele de comunicare cunoscute de noi. Condiția implicită este ca acest eveniment să privească o

persoană pentru care cealaltă, anume receptorul știrii, nu trește un puternic interes emoțional. Astfel, de exemplu, persoana A suferă un accident, ori decedează, iar persoana B, cu care are relații strânse, fiindu-i mamă, fiică sau iubită, află despre cele întâmplate cam în același timp, printr-o percepție vizuală sau auditivă; în acest din urmă caz este ca și cum ar fi fost înștiințată telefonic, ceea ce însă nu s-a întâmplat în realitate, întrucâtva o replică psihică la telegraful fără fir. Nu este nevoie să stăruim asupra faptului cât de neverosimile sunt asemenea evenimente. Cele mai multe asemenea relatări le putem respinge cu bune temeiuri, însă rămân unele pe care nu le putem trata la fel de ușor. Permiteți-mi acum ca, în vederea comunicării pe care am de gând să v-o fac, să omit cuvântul "imaginar" și să-mi continui expunerea ca și cum aș crede în realitatea obiectivă a fenomenului telepatic. Dar, rețineți bine că nu acesta este cazul și că nu am nici o convingere fermă în favoarea telepatiei.

De fapt, am a vă comunica puține lucruri, pur și simplu un fapt mărunț. Și iarăși, de la bun început, aș vrea să vă temperez așteptările, spunându-vă că în fond visele au prea puțin de-a face cu telepatia. Aceasta nu pune nicidecum într-o lumină nouă esența visului, după cum nici visul nu aduce vreo mărturie directă cu privire la realitatea telepatiei. De altfel, fenomenul telepatic nu este legat de vise, putându-se produce și în starea de veghe. Singurul temei de a discuta despre relația dintre vis și telepatie este faptul că starea de somn pare deosebit de propice mesajului telepatic. Se obține în acest caz un așa-zis vis telepatic, iar la analiza sa ne convingem că știrea telepatică a îndeplinit același rol ca oricare reziduu al vieții diurne și că, la fel ca și aceasta, a fost modificat de travaliul oniric și obligat să servească tendința acestuia.

La analiza unui asemenea vis telepatic se produce ceea ce, în pofida insignifianței sale, mi s-a părut destul de interesant spre a-l lua ca punct de plecare al acestei prelegeri. Când, în anul 1922, am făcut prima comunicare pe

această temă¹, nu dispuneam decât de un singur fapt de observație. De atunci am făcut o serie de observații similare, dar recurg la primul dintre ele, deoarece este mai lesne de expus și vă va aduce imediat *in medias res*².

Un bărbat deosebit de inteligent, fără nici o "nuanță de ocultism", după afirmația sa, îmi scrie despre un vis care i se pare straniu. Începe prin a-mi arăta că fiica sa, căsătorită, și care trăiește într-o altă localitate, așteaptă să nască pe la mijlocul lunii decembrie primul ei copil. Această fiică îi este deosebit de dragă și știe că și ea îi este foarte atașată sufletește. Și iată că, în noaptea de 16 spre 17 noiembrie, el visează că soția sa a născut doi gemeni. Urmează o serie de detalii peste care pot trece aici și care, de altfel, nu au putut fi toate clarificate. Soția sa, care în vis a devenit mama gemenilor, este cea de-a doua soție a sa, mama vitregă a fiicei sale. El nu dorește să aibă copii de la această femeie, căreia îi neagă capacitatea de a crește în mod rezonabil copiii, iar în perioada visului întrerupsese de mult relațiile sexuale cu dânsa. Ceea ce l-a îndemnat să-mi scrie nu este punerea la îndoială a teoriei viselor, îndoială îndreptățită de conținutul manifest al visului, care o face pe soția sa să dea naștere unor copii, ceea ce este în totală opoziție cu dorința lui. După cele ce mi-a scris, el nu are nici un motiv să se teamă că evenimentul indezirabil s-ar putea produce. Ceea ce de fapt îl face să-mi aducă la cunoștință visul este faptul că în ziua de 18 noiembrie, dimineața, el primise telegrafic știrea că fiica sa născuse doi gemeni. Telegrama fusese expediată în ziua precedentă, iar nașterea avusese loc în noaptea de 16 spre 17, aproximativ la ora la care el visa că soția sa născuse doi gemeni. Autorul visului mă întreabă dacă socot că este întâmplătoare coincidența dintre vis și evenimentul real. El nu se încumetă să numească telepatic visul, deoarece deosebirea dintre conținutul visului și eveniment privește exact ceea ce lui i

¹ Sigmund Freud, "Traum und Telepathie", în "Imago", 8(1), 1922, pp. 1-22. (Nota trad.)

² În limba latină în textul original = în miezul (esența) lucrurilor, expresie din *Ars poetica* de Horatius. (Nota trad.)

se pare esențialul, anume persoana celei care naște. Dar din una din remarcile sale reiese că nu ar fi mirat dacă visul său ar fi unul realmente telepatic. Fiica sa, crede el, cu siguranță că în acel ceas de grea încercare "s-a gândit îndeosebi la el".

Doamnelor și domnilor, sunt sigur că de pe acum vă puteți explica visul și că înțelegeți și de ce vi l-am povestit. Avem aici un bărbat nemulțumit de cea de-a doua soție a sa și care ar prefera să aibă o soție ca fiica pe care o are din prima căsătorie. Firește, pentru inconștient dispăre acest ca. Și iată că în cursul nopții el primește telepatic știrea că fiica sa a născut gemeni. Travaliul oniric ia în primire această știre, făcând să influențeze asupra ei dorința inconștientă care voia să o pună pe fiică în locul celei de-a doua soții, ceea ce duce la deconcertantul vis manifest, care aruncă un vâl asupra dorinței și deformează știrea. Trebuie spus că abia interpretarea visului ne-a arătat că este un vis telepatic și că psihanaliza a descoperit o stare de fapt telepatică, pe care altfel nu am fi putut-o recunoaște.

Dar nu vă lăsați induși în eroare ! Interpretarea visului nu a afirmat totuși nimic în privința adevărului obiectiv al stării de fapt telepatic. Aceasta poate fi și o aparență, care se lasă explicată în alt fel. Este cu putință ca ideile latente ale bărbatului să fi fost următoarele : "Azi ar fi trebuit să aibă loc nașterea, dacă fiica mea, cum de fapt cred, s-a înșelat cu o lună în socotelile ei. Ultima oară când am văzut-o, arăta în așa fel de parcă se aștepta să nască gemeni. Iar răposata iubea atât de mult copiii, încât niște gemeni ar fi bucurat-o nespus !" (Intercalez acest ultim element având în vedere unele asociații de idei ale autorului visului, pe care încă nu le-am menționat). În acest caz, unele supoziții bine întemeiate ale autorului visului și nu un mesaj telepatic ar fi putut constitui stimulul visului, rezultatul rămânând același. După cum vedeți, această interpretare a visului nu include nici un enunț care să acorde o realitate obiectivă telepatiei. Problema nu ar putea fi rezolvată decât printr-o anchetă detaliată asupra tuturor circumstanțelor evenimentului, ceea ce, din nefericire, este tot atât de puțin posibil ca și pentru tot ce pot extrage din experiența mea.

Să admitem că ipoteza telepatiei ne dă de departe cea mai bună explicație. Cu aceasta, însă, nu câștigăm mare lucru. Explicația cea mai simplă nu este întotdeauna cea corectă, iar înainte de a ne decide pentru o ipoteză de o importanță atât de mare, trebuie să ne luăm toate măsurile de prevedere.

Tema vis și telepatie o putem acum abandona, neavând a mai spune nimic în această privință. Rețineți totuși că nu visul este acela care a părut că ne învață ceva despre telepatie, ci interpretarea visului, prelucrarea psiha-nalitică. În continuare vom putea face total abstracție de vis, cu speranța că aplicarea psihanalizei va arunca o oarecare lumină și asupra altor stări de fapt zise oculte. Așa este, de exemplu, fenomenul inducerii sau transferului de idei¹, care este foarte înrudit cu telepatia și care de fapt, fără a forța lucrurile, poate fi asimilat cu ea. În virtutea acestui fenomen, se afirmă că procese psihice proprii unei persoane, reprezentări, stări de excitație, impulsuri volitive se pot transmite prin spațiu la o altă persoană, fără a se folosi căile cunoscute de comunicare, cuvintele și semnele. Vă imaginați cât de straniu și cât de important din punct de vedere practic ar fi ca asemenea lucruri să se întâmple în realitate. În treacăt fie spus, este de mirare că tocmai despre acest fenomen este cel mai puțin vorba în vechile relatări despre miracole.

Pe parcursul tratamentului psihanalitic al unor pacienți, am avut impresia că practica ghicitorilor de profesie ascunde o ocazie favorabilă de a efectua observații absolut incontestabile cu privire la transferul de idei. Acești ghicitori sunt persoane insignifiante sau chiar inferioare, care se pretează la o manipulare oarecare, la datul în cărți, la studierea scrisului sau a liniilor din palmă, care efectuează calcule astrologice și prezic viitorul vizitatorilor lor, din moment ce au mărturisit că sunt la curent cu unele aspecte ale vieții lor trecute sau actuale. Mușteriii lor se arată de cele mai multe ori de-a dreptul satisfăcuți de isprăvile ghicitorilor și

¹ "das Phänomen der Induktion oder Gedankenübertragung", în textul original. (Nota trad.)

nu se supără pe dâșii dacă profețiile acestora nu se împlinesc. Am adunat mai multe cazuri de felul acesta; am avut posibilitatea să le studiez din punct de vedere psihanalitic și vă voi expune cel mai ciudat dintre aceste exemple. Din păcate, puterea demonstrativă a acestor comunicări va fi redusă ca urmare a numeroaselor omisiuni la care mă constrânge datoria medicului de a fi discret. Cu toate acestea, am evitat în mod premeditat desfigurarea faptelor. Ascultați, așadar, istoria uneia dintre pacientele mele, care a avut o întâmplare de acest fel cu un ghicitor.

Fiind cea mai mare dintre frații și surorile ei, crescuse dând dovadă de un extraordinar atașament față de tată, se măritase de timpuriu și găsisese deplină satisfacție în căsnicie. Un singur lucru lipsea fericirii sale, faptul că nu avea copii și că, prin urmare, nu putuse să-și înlocuiască pe deplin tatăl cu un soț pe care îl iubea. Când, după ani îndelungați de așteptare, ea s-a decis pentru o operație ginecologică, soțul ei i-a dezvăluit că el era acela căruia îi revenea vina, deoarece, din cauza unei boli contractate înainte de căsătorie, devenise incapabil de procreație. Ea a suportat cu greutate această decepție, a devenit nevrotică și suferea vizibil de frica de tentație¹. Spre a o distra, soțul ei a luat-o cu el într-o călătorie de afaceri la Paris. Acolo, cum stăteau într-o zi așezați în fotolii în holul hotelului, ea a observat o anumită rumoare în rândul personalului de serviciu. A întrebat ce se petrece și a aflat că sosise *Monsieur le professeur*² și că dădea consultații în cutare cabinet, acolo. Soțul ei a refuzat lucrul acesta, dar, profitând de un moment în care el nu o supraveghea, s-a furișat în sala de consultații și s-a găsit în fața ghicitorului. Ea avea 27 de ani, părea însă mult mai tânără și își scosese verigheta. *Monsieur le professeur* i-a cerut să-și aplice mâna pe o farfurioară plină cu cenușă, a studiat cu băgare de seamă amprenta, i-a povestit apoi tot felul de lucruri cu privire la grele încercări cărora trebuia să le facă față și a încheiat cu asigurarea

¹ "litt offenbar an Versuchungsängsten", în textul original, fiind vorba de tentația de a-și înșela soțul. (Nota trad.)

² În limba franceză în original. (Nota trad.)

consolatoare că totuși se va mărita și că la vârsta de 32 de ani va avea doi copii. Când ea mi-a relatat această istorie, avea 43 de ani, era grav bolnavă și fără nici o șansă de a avea vreodată copii. Deci, profetia nu se împlinise, totuși îmi vorbea despre aceasta fără nici o amărăciune, ci, dimpotrivă, cu o expresie evidentă de satisfacție, ca și cum și-ar fi amintit de un fapt îmbucurător. Este ușor de văzut că ea nu avea nici cea mai vagă idee despre ceea ce puteau să semnifice cele două numere ale profetiei și nici măcar dacă ele semnificau ceva.

Veți spune că această istorie este stupidă și de neînțeles și mă veți întreba de ce v-am povestit-o. Aș fi întru totul de părerea dumneavoastră dacă - și tocmai aici este punctul esențial - psihanaliza nu ne-ar fi permis o interpretare a acestei profetii, interpretare care produce un efect convingător tocmai pentru că explică unele detalii. Într-adevăr, cele două numere își găsesc locul în viața mamei pacientei mele. Aceasta se căsătorise târziu, la vârsta de peste 30 de ani, iar în familie s-a spus adesea că ea s-a grăbit apoi să recupereze timpul pierdut. Primii ei doi copii, începând cu pacienta noastră, fuseseră născuți în cel mai scurt timp posibil, în cursul aceluiași an, iar la vârsta de 32 de ani ea avea de-acum doi copii. Ceea ce îi spusese pacientei mele *Monsieur le professeur* însemna deci: "Consolați-vă, sunteți încă atât de tânără. Veți avea același destin ca mama dumneavoastră care a trebuit și ea să aștepte multă vreme până să aibă copii, la 32 de ani veți avea doi copii". A avea însă același destin ca mama, a i se substitui, a-i lua locul lângă tată, aceasta fusese cea mai mare dorință a ei din tinerețe, dorință a cărei neîmplinire o făcuse să se îmbolnăvească. Profetia îi promitea că dorința i se va împlini în final. Cum să fi simțit ea altceva decât simpatie pentru profet? Dar considerați posibil ca *Monsieur le professeur* să fi fost la curent cu secretele de familie ale clientei sale întâmplătoare? Imposibil. De unde i-au venit atunci datele care i-au dat posibilitatea să exprime dorința cea mai tainică a pacientei, introducând cele două numere în profetia sa? Nu văd decât două explicații posibile. Ori istoria, așa cum mi-a fost ea relatată, s-a petrecut în alt fel, ori se impune să recunoaștem că există, ca fenomen real,

un transfer de idei. Putem desigur să presupunem că, la un interval de timp de 16 ani, pacienta a extras din inconștientul ei cele două numere, spre a le insera în acea amintire. Nu am pe ce să-mi bazez această supoziție, dar nu o pot exclude și cred că sunteți mai pregătiți să credeți într-o asemenea rezolvare decât în realitatea transferului de idei. Dacă vă decideți pentru aceasta din urmă, nu uitați că abia psihanalizei îi revine meritul de a fi creat starea de fapt ocultă, de a o fi descoperit acolo unde era deformată până la a fi de nerecunoscut.

Dacă nu ar fi vorba decât de *un* caz ca acela al pacientei mele, am putea să-l trecem cu vederea, ridicând din umeri. Nimănui nu i-ar veni ideea ca pe o singură observație, izolată, să întemeieze o credință care înseamnă o întoarcere de direcție atât de decisivă. Dar vă puteți încrede în asigurarea mea că acesta nu este singurul caz pe care îl cunosc din experiență. Am adunat o întreagă serie de astfel de profeții și din toate am extras impresia că ghicitorul nu făcea decât să exprime ideile persoanelor care îl solicitau și îndeosebi dorințele lor secrete și că, prin urmare, suntem îndreptățiți să analizăm asemenea profeții ca și cum am avea de-a face cu producții subiective, cu fantazări sau cu vise ale persoanei în cauză. Firește, nu toate cazurile sunt la fel de demonstrative și nu este posibil să excludem pentru toate explicații mai raționale, dar, în ansamblu, rămâne totuși un ridicat procent de probabilitate în favoarea unui real transfer de idei. Importanța subiectului ar justifica faptul ca eu să vă prezint toate cazurile de care dispun, dar nu o pot face din cauza proporției pe care ar lua-o în mod obligatoriu expunerea și, pe deasupra, m-aș face în mod inevitabil vinovat de indiscreție. Voi încerca totuși să-mi liniștesc conștiința, pe cât posibil, dându-vă și alte câteva exemple.

Într-o zi m-a vizitat un tânăr extrem de inteligent, care își pregătea ultimele examene de doctorat, dar se simțea incapabil să le treacă, plângându-se că și-a pierdut orice interes pentru ele, că nu se mai poate concentra și chiar că nu mai este în stare să-și ordoneze amintirile. Antecedent-

tele acestei stări de tip paralic¹ au fost imediat descoperite: se îmbolnăvisese după ce făcuse un mare efort de autodepășire. Tânărul are o soră de care se atașase printr-o afecțiune mereu strunită, așa cum și ea se atașase de el. Ce păcat că nu ne putem căsători amândoi, se destăinuieră ei adesea, unul altuia. Un bărbat respectabil s-a îndrăgostit de sora sa, ea a răspuns sentimentelor lui, dar părinții nu consimțiră la căsătorie. În această situație critică, perechea a apelat la frate, care, în ce-l privește, nu le-a refuzat ajutorul. Prin mijlocirea lui, îndrăgostiții au putut corespunda și, datorită influenței lui, părinții și-au dat în cele din urmă consimțământul. În perioada logodnei, însă, s-a produs un incident al cărui sens este lesne de ghicit. Împreună cu viitorul său cumnat, el a întreprins o excursie în munți, fără călăuză, amândoi au rătăcit drumul și îi pândea pericolul de a nu se mai întoarce teferi acasă. La puțină vreme după căsătoria surorii sale, el a căzut în acea stare de epuizare psihică.

Redevenind capabil să lucreze, datorită influenței psihanalizei, el m-a părăsit spre a se prezenta la examene, iar după ce le-a trecut cu succes, a revenit la mine pentru o scurtă perioadă, în toamna aceluiași an. Mi-a împărtășit atunci o întâmplare bizară din primăvară. În orașul universitar unde el studia, se afla o ghicitoare la care era aflax de clienți. Chiar și prinții din casa domnitoare aveau obiceiul să o consulte în mod regulat înainte de a fi luat decizii importante. Modul în care ea lucra era extrem de simplu. Cereaa să i se spună data de naștere a unei anumite persoane, fără a mai întreba altceva despre acea persoană, nici măcar care îi este numele, după care consulta cărți de astrologie, făcea lungi calcule și, în final, oferea o profeție cu privire la persoana în chestiune. Pacientul meu decisese să facă apel la știința sa ocultă, cu privire la cumnatul său. S-a dus la ghicitoare și i-a dat informația cerută, adică data de naștere a cumnatului. După ce a efectuat calculele, profeția ei a fost: acea persoană va muri în iulie sau în august din acel

¹ Referire la paralizia generală progresivă, la a cărei declanșare contribuie surmenajul, insomniile etc. și care se manifestă prin grave tulburări psihice și motorii. (Nota trad.)

an, intoxicată cu raci sau cu stridii. Pacientul meu și-a încheiat istorisirea cu cuvintele: "Este nemaipomenit!"

Încă de la început l-am ascultat în silă. După acea exclamație, mi-am permis să îl întreb ce găsea el nemaipomenit în acea profeție. Căci eram pe la sfârșitul toamnei, cumnatul său nu era mort, altfel mi-ar fi spus-o de mult, deci profeția nu se realizase. Da, într-adevăr, nu murise, dar ceea ce era nemaipomenit e că cumnatul său, mare amator de raci și de stridii, vara trecută, așadar *înainte* de vizita la ghicitoare, se intoxicase cu stridii și puțin lipsise să dea ortul popii. Ce să-i fi răspuns la aceasta? Nu puteam fi decât contrariat de faptul că acel bărbat foarte cultivat și care, în plus, avea în spatele său o cură de psihanaliză reușită, nu înțelegea mai bine conexiunea. În ce mă privește, departe de a crede că, bazându-te pe tabele astrologice, poți calcula data unei intoxicații cu raci sau cu stridii, mai degrabă presupun că pacientul meu nu și-a biruit ura contra rivalului său, o ură a cărei refulare l-a făcut să cadă bolnav, astrologul nefăcând altceva decât să exprime propria sa așteptare: nu renunți la aceste pofte și într-o zi sfârșești prin a te duce pe copcă. Mărturisesc că nu văd altă explicație pentru acest caz, decât în cazul în care pacientul meu și-a permis să-mi servească o glumă. Dar nici atunci și nici mai târziu el nu mi-a dat prilejul să dau curs unei atare bănuieli și mi s-a părut că el era serios preocupat de cele ce spunea.

Un alt caz. Un tânăr bărbat care ocupa o poziție de vază întreținea o legătură cu o femeie de moravuri ușoare, legătură în care se manifestă o stranie necesitate¹. Din când în când el trebuie să-și lezeze amanta cu cuvinte batjocoritoare și caustice, până o duce la completa exasperare. Când o vede în această stare, se simte ușurat, se împacă cu ea și îi face cadouri. Acum însă el ar dori să se descotorosească de ea și acea necesitate de a o brutaliza verbal i se pare sinistră, el observă că propria-i reputație suferă din cauza acestei legături, vrea să aibă o soție a lui, să întemeieze o familie. Numai că nu izbutește

¹ "ein merkwürdiger Zwang" în textul original. (Nota trad.)

să se elibereze de acea femeie de moravuri ușoare, așa încât a recurs la ajutorul psihanalizei. După o scenă de insulte, pe când era de-acum psihanalizat, el a primit de la ea o scrisorică, pe care i-a dus-o unui grafolog. Rezultatul analizei grafologice era: "Este scrisul unui om ajuns la maxima disperare și care, cu siguranță, în zilele ce urmează se va sinucide". Lucrul acesta nu s-a întâmplat în realitate, femeia a rămas în viață, dar psihanaliza l-a ajutat să-și slăbească legăturile care îl țineau atașat de ea; a părăsit-o pe acea damă și s-a orientat către o tânără fată de la care aștepta să-i fie o soție ascultătoare. Puțin după aceea a avut un vis care nu poate fi interpretat decât în sensul că începuse să se îndoiască de valoarea acelei tinere fete. A obținut și de la ea o probă grafologică, a supus-o aceleiași autorități și a primit o apreciere care confirmă temerile sale. Renunță deci la intenția de a face din ea soția sa.

Spre a judeca avizele date de grafolog, îndeosebi primul, se impune să știm câte ceva din viața secretă a bărbatului nostru. În prima sa tinerețe, corespunzător naturii sale pătimase, se înamorasese nebunește de o tânără femeie, mai în vârstă totuși decât dânsul. Respins de aceasta, el a avut o tentativă de sinucidere, intenție a cărei seriozitate nu putea fi pusă la îndoială. Numai printr-o pură întâmplare a scăpat el de la moarte și nu s-a restabilit decât după o îndelungată îngrijire medicală. Acest act de violență a făcut o profundă impresie asupra femeii iubite, care i-a acordat favorurile ei, așa încât el i-a devenit amant, i-a rămas atașat în secret și a slujit-o cu adevărat cavalierește. După mai bine de două decenii, atunci când amândoi au îmbătrânit, femeia, firește, mai vizibil decât el, în bărbat s-a trezit trebuința de a se detașa de ea, de a deveni liber, de a-și duce propria-i viață, de a întemeia un cămin și o familie. Odată cu sațietatea, în el a încolțit trebuința, îndelung reprimată, de a se răzbuna pe amantă. Dacă odinioară voise să se sinucidă pentru că ea îl refuzase, acum voia să aibă satisfacția de a o vedea pe ea căutând moartea din cauză că el o părăsea. Dar dragostea lui era încă prea puternică pentru ca dorința lui să devină conștientă și ca el să fie în stare să-i facă destul rău, împingând-o la moarte. În această stare de spirit, a făcut din acea femeie de moravuri ușoare un fel de

șap ispășitor, spre a-și satisface *in corpore vili*¹ setea de răzbunare, permițându-și să o chinuiască în așa fel încât să se poată aștepta de la ea la rezultatul pe care i-l dorea femeii iubite. Faptul că răzbunarea era, în realitate, destinată acesteia din urmă nu se trăda decât prin aceea că făcuse din aceasta confidenta și sfătuitoarea lui în ceea ce privește legătura amoroasă cu târfa, în loc să-i ascundă depravarea lui. Sărmana de ea, care de mult decăzuse din rolul aceleia ce dă în rolul celei ce primește, suferea desigur mai mult de pe urma confidențelor lui decât suferea târfa de pe urma brutalităților. Pornirea compulsivă (*der Zwang*) de care el se plângea cu referire la aceată persoană de substituție (*Ersatzperson*) - fapt care îl determina să recurgă la psihanaliză - era, firește, transferată de la vechea amantă asupra acesteia: de amantă voia el să se descotorosească și nu reușea să o facă. Nu sunt expert în grafologie și nu cred în arta de a ghici caracterul omului după scris și încă și mai puțin cred în posibilitatea de a prezice astfel viitorul cuiva după caligrafia lui. Dar, vedeți dumneavoastră, orice am gândi despre valoarea grafologiei, este de necontestat faptul că atunci când expertul promite că autorul unei probe de scris care i-a fost adusă pentru analiză se va sinucide în zilele următoare, el nu face, iarăși, decât să pună în lumină o puternică dorință a celui care a venit să-l consulte. Ceva similar s-a petrecut apoi și în ceea ce privește cea de a doua expertiză, numai că aici nu o dorință inconștientă intra în joc, ci prin gura grafologului se exprimau clar îndoielile și temerile solicitantului. De altfel, cu ajutorul psihanalizei, pacientul meu a reușit să facă o alegere erotică din afara cercului infernal în care intrase.

Doamnelor și domnilor, ați auzit ceea ce interpretarea viselor și psihanaliza în general a făcut pentru ocultism. Ați putut vedea, pe bază de exemple, că prin aplicarea psihanalizei sunt puse în lumină stări de fapt oculte care, fără aceasta, ar rămâne neexplicate. La întrebarea care desigur vă interesează cel mai mult, anume dacă se poate crede în

¹ În limba latină în textul original = într-un corp demn de dispreț. (Nota trad.)

realitatea obiectivă a acestor descoperiri, psihanaliza nu poate da un răspuns direct, dar materialul dat la iveală cu ajutorul ei dă cel puțin un aviz favorabil pentru un răspuns afirmativ. Cu toate acestea, interesul dumneavoastră nu se va opri aici. Veți voi să știți la ce concluzii ne autorizează acest material, incomparabil mai bogat, la care psihanaliza nu are nici o contribuție. Eu însă nu vă pot urma în această direcție, nemaifiind domeniul meu. Singurul lucru pe care îl mai pot face ar fi să vă expun observațiile făcute pe parcursul tratamentului psihanalitic și care poate că nici nu ar fi fost posibile fără influența acesteia. Vă voi comunica un exemplu de felul acesta, unul care m-a impresionat cel mai puternic, căutând să fiu cât se poate de explicit, atrăgându-vă atenția asupra a o mulțime de detalii, fiind nevoit să omit totuși multe lucruri care ar fi sporit considerabil convingerea dumneavoastră. Este un exemplu în care starea de fapt este clară, neavând nevoie de o dezvoltare cu ajutorul psihanalizei. În cursul discuției nu ne vom putea dispensa însă de ajutorul ei. Cu toate acestea, v-o spun de la bun început, chiar și acest exemplu de, după cât se pare, transfer de idei în situația psihanalitică (*in der analytische Situation*) nu este la adăpost de orice obiecție și nu permite o luare de poziție necondiționată în favoarea realității fenomenului ocult.

Așadar ascultați: Într-o zi din toamna anului 1919, către ora 10,45 a.m., Dr. David Forsyth, care tocmai sosise de la Londra, a lăsat o carte de vizită pentru mine, pe când eu tocmai eram ocupat cu un pacient. (Onoratul meu coleg de la Universitatea din Londra desigur că nu va considera ca o indiscreție faptul că spun că eu am fost acela care, timp de câteva luni, l-a inițiat în arta tehnicii psihanalitice). Nu am dispus decât de timpul de a-l saluta și de a-i fixa o întâlnire pentru mai târziu. Dr. Forsyth are dreptul la o considerație deosebită din partea mea, fiind primul străin care vine la mine după anii războiului, inaugurând o perioadă mai bună. La puțin timp după întrevvedereea fugitivă cu doctorul, la ora 11, vine la mine unul dintre pacienți, domnul P., un bărbat spiritual și amabil, între 40 și 50 de ani, care odinioară mă căutase pentru că avea dificultăți în relațiile cu femeile. Cazul său nu promitea nici un succes terapeutic și i-am propus

de mult să întrerupă tratamentul, însă el a dorit să-l continue, deoarece în mod vădit avea o senzație de confort, în condițiile unui transfer patern bine temperat asupra mea. În vremea aceea banii nu aveau nici un rol, deoarece el nu prea dispunea de bani; orele pe care le petreceam cu el erau și pentru mine un stimulent și o destindere, așa încât, trecând peste regulile stricte ale practicii medicale, am continuat truda psihanalitică până la un termen fixat.

În aceeași zi, P. a reluat tentativele sale de a avea relații amoroase cu femeile și a adus din nou vorba de tânăra săracă, frumoasă și picantă la care ar fi putut avea succes dacă faptul că ea era virgină nu l-ar fi făcut să dea îndărăt din fața oricărei încercări serioase. Îmi vorbise adesea de ea, dar în acea zi îmi spunea pentru prima dată că tânăra fată care, firește, nu avea nici cea mai mică idee despre motivele reale ale inhibării lui, avea obiceiul să-l numească Herr von *Vorsicht* (= Domnul *Prudență*). Această informație mă frapează, căci am înaintea ochilor cartea de vizită a doctorului *Forsyth*, pe care i-o arăt.

Aceasta este situația de fapt. Mă aștept ca ea să apară deplorabilă, dar ascultați urmarea, care vă va dezvălui multe lucruri demne de interes.

P. petrecuse în tinerețea sa mai mulți ani în Anglia și, din această cauză, păstrase un interes durabil pentru literatura engleză. Poseda o bogată bibliotecă în limba engleză și avea obiceiul să-mi aducă cărți, așa încât lui îi datorez cunoașterea unor autori ca Bennet și Galsworthy, din care nu citisem până atunci decât puțin. Într-o zi mi-a împrumutat un roman de Galsworthy intitulat *The Man of Property*, a cărui acțiune are loc în sânul unei familii cu numele de *Forsyte*, inventată de autor. Galsworthy a fost în mod vădit captivat el însuși de propria-i creație, deoarece, în narațiunile sale ulterioare revine în repetate rânduri la membrii acestei familii și a sfârșit prin a aduna toate ficțiunile care se referă la ea sub titlul *The Forsyte Saga*. La puține zile înainte de evenimentul pe care vi-l povestesc, P. mi-a adus un nou volum din această serie. Numele *Forsyte* și toate trăsăturile tipice pe care autorul voia să le încorporeze în el jucaseră un rol în convorbirile mele cu P., devenind elementul limbajului secret care se formează atât de

ușor în relațiile regulate dintre două persoane. Dar numele *Forsyte*, care apare în acele romane, diferă prea puțin de numele vizitatorului meu, *Forsyth*, iar pentru pronunția germană el abia dacă se diferențiază, cuvântul englez cu un sens similar fiind *foresight*, pe care noi l-am pronunța la fel, traducerea sa în germană fiind *Voraussicht* sau *Vorsicht*.¹ P. deci primise, în cadrul relațiilor sale personale, același nume ca acela care mă preocupa pe mine în același moment, ca urmare a unui eveniment despre care el nu avea cunoștință.

Iată, deci, un lucru demn de interes. Dar socot că vom avea o impresie și mai puternică despre acest fenomen frapant și chiar un fel de radioscopie² a condițiilor lui de formare, dacă clarificăm din punct de vedere psihanalitic două alte asociații de idei produse de P. în cursul aceleiași ședințe.

Prima: într-o anumită zi din săptămâna precedentă îl așteptasem în zadar pe domnul P. la ora 11 și atunci m-am dus să-l vizitez pe Dr. Anton von Freund³, în pensionul său. M-a uimit descoperirea că domnul P. locuia la un alt etaj al casei care adăpostea pensionul. Făcând aluzie la această constatare, i-am spus după aceea domnului P. că îi făcusem, ca să zic așa, o vizită la domiciliu; știu însă în mod cert că nu citasem numele persoanei pe care mă dusesem să o văd la pension. Și iată că, la puțin timp după ce mi-a dezvăluit că este numit Herr von Vorsicht, domnul P. m-a întrebat: "Nu cumva *Freud-Ottorego*, care predă cursuri de engleză la Univesitatea Populară, este fiica dumneavoastră?" Și, pentru prima oară în cursul îndelungatelor noastre relații, mi-a deformat numele, fapt cu care m-au obișnuit autoritățile, administratorii și tipografii, spunându-mi *Freund* în loc de *Freud*.

¹ *foresight*, cuvânt englez care înseamnă *prevedere*, *prudență*, iar *Voraussicht* și *Vorsicht*, cuvinte germane cu aceleși sens. (Nota trad.)

² "*wie einen Einblick*", în textul original. (Nota trad.)

³ Cunoscut psihanalist (născut la Budapesta, 1880), care avea să moară la vârsta de numai 39 de ani, într-un sanatoriu vienez. Freud îi va închina un necrolog în "*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*", Bd. VI, 1920. (Nota trad.)

A doua asociație: la sfârșitul aceleiași ședințe, el îmi povestește un vis din care s-a trezit îngrozit, un adevărat coșmar, socoate el. Și adăugă că puțin timp mai înainte el uitase cuvântul englezesc corespunzător și că, cuiva care îl întrebase, îi spusese că în limba engleză coșmar se spune "*a mare's nest*". Firește că este un nonsens, deoarece a *mare's nest* înseamnă o istorie incredibilă, o poveste vânătoarească, traducerea pentru coșmar fiind "*night-mare*". Această idee accidentală pare să nu aibă nimic comun cu cele de mai sus, decât elementul "limba engleză"; el mă obligă însă să-mi amintesc de un mărunț accident survenit cu aproximativ o lună mai înainte. P. era așezat la mine pe canapea, în cabinet, când a intrat la mine pe neașteptate un alt oaspete drag din Londra, Dr. Ernest Jones,¹ pe care nu-l văzusem de mult. I-am făcut semn să treacă într-o altă încăpere, până când aveam să termin ședința cu domnul P. Acesta însă îl recunoscuse după fotografia agățată în sala de așteptare și chiar și-a exprimat dorința de a-i fi prezentat. Or, Jones este autorul unei monografii asupra coșmarului - *Nightmare* (1912);² nu știu dacă P. avea cunoștință de lucrul acesta. El evita să citească literatură psihanalitică.

Aș vrea mai întâi să examinez în fața dumneavoastră în ce mod se poate interpreta psihanalitic conexiunea de idei a lui P., cu motivația de rigoare. P. avea o poziție similară cu a mea în ceea ce privește numele de Forsyte sau Forsyth, care însemna același lucru pentru el, lui datorându-i eu cunoașterea numelui Forsyte. Fapt straniu este că el adusesese semnificația acestui nume direct în analiză, la puțin timp după ce, printr-o nouă întâmplare (sosirea medicului londonez), acest nume a devenit semnificativ pentru mine într-un alt sens. Dar poate că nu este mai puțin interesant

¹ Alfred Ernest Jones (1879-1958), psihiatru și psihanalist englez. A aderat la concepția lui Freud încă din 1906. A avut relații de studii și cu Bleuler și Jung. A fondat Asociația Britanică de Psihanaliză, al cărei președinte a fost timp de un sfert de secol. A scris, între altele, *Viața și opera lui S. Freud*, o operă cu adevărat monumentală (3 volume). A avut un rol deosebit în mutarea lui Freud la Londra, după *Anschluss-ul* lui Hitler. (Nota trad.)

² Lucrarea a fost tradusă în limba germană de Hanns Sachs: Ernest Jones, *Der Alptraum in seiner Beziehung zu gewissen Formen des mittelalterlichen Aberglaubens*, Leipzig und Wien, 1912. (Nota trad.)

modul în care numele a fost introdus în ora sa de psihanaliză. Nu a făcut-o în felul: "Iată că îmi trece prin minte numele Forsyte, din romenele pe care le cunoașteți", ci a știut, fără vreo legătură conștientă cu această sursă, să-l întrețasă în propriile lui trăiri și, pornind de aici, să facă să apară ceea ce de mult ar fi putut apărea, fără ca lucrul acesta să se întâmple. Dar după aceea mi-a spus: "Și eu sunt un Forsyte, fata așa îmi spune". Este greu să nu sesizezi amestecul de revendicare geloasă și de dureroasă autoapreciere exprimat în această declarație. Nu am greși dacă am completa-o cam în felul următor: "Mă lezează faptul că vă preocupă atât de intens noul venit. Reveniți totuși la mine, pentru că și eu sunt un *Forsyth*, dar, ce-i drept, numai un Herr von *Vorsicht*, cum îmi spune fata". Iar acum cursul gândurilor sale, urmând firul asociativ al elementului limba engleză, îl aduce la două pretexte anterioare, care puteau provoca aceeași gelozie: "Acum câteva zile ați făcut o vizită în casa în care locuiesc, dar din păcate nu la mine, ci la un domn von *Freund*". Acest gând îl face să denatureze numele Freud în Freund¹. Numele *Freud-Ottorego*, din catalogul de prelegeri, trebuie pus la contribuție, în calitate ei de profesoară de engleză intermediind asociația manifestă. Se alătură la aceasta amintirea legată de un alt vizitator, cu câteva săptămâni mai înainte, pe care era de asemenea gelos, dar cu care nu se mai simțea în stare să rivalizeze, deoarece Dr. Jones era capabil să scrie un tratat asupra coșmarului, pe când el însuși producea cel mai mult coșmaruri. Menționarea greșelii sale asupra sensului expresiei "*a mare's nest*" ține de același context, voind să ne spună: "Nu sunt totuși un veritabil englez, și cu atât mai puțin un veritabil *Forsyth*".

Nu pot caracteriza impulsurile sale de gelozie nici nelocul lor și nici de neînțeles. El fusese avertizat de faptul că psihanalizarea sa și implicit relațiile noastre vor lua sfârșit de îndată ce elevi și pacienți străini vor veni din nou la Viena, ceea ce s-a și întâmplat puțin timp după aceea. Dar ceea ce am realizat noi până acum este un fragment de

¹ Traducerea acestui nume în românește este *prieten*, dar și *amator*, sensul oscilând între nuanța pozitivă și cea negativă. (Nota trad.)

muncă psihanalitică (*ein Stück analytischer Arbeit*), explicarea a trei idei accidentale invocate în cursul aceleiași ședințe, alimentate de același motiv și care nu prea are de-a face cu o altă problemă, aceea de a ști dacă aceste idei pot fi sau nu derivate una din alta, fără intervenția transferului de idei. Acesta are loc pentru fiecare dintre cele trei idei și se descompune astfel în trei probleme distincte: putea P. să știe că Dr. Forsyth venea să-mi facă prima sa vizită? Putea el să știe care era numele persoanei pe care am vizitat-o în casa unde locuiește el? Știa el că Dr. Jones a scris un tratat asupra coșmarului? Nu cumva, în realitate, doar ceea ce cunoșteam eu despre aceste lucruri se trăda în ideile care îi veneau? De răspunsul dat la aceste trei întrebări va depinde răspunsul la întrebarea: observația făcută de mine autorizează ea, oare, o concluzie în favoarea transferului de idei? Să lăsăm, pentru moment, la o parte prima întrebare, celelalte două fiind mai ușor de tratat. Cazul vizitei la pension dă, la prima vedere, o impresie deosebit de veridică. Sunt sigur că atunci când am menționat în treacăt, pe un ton de glumă, că am făcut o vizită în acea casă, nu am rostit nici un nume; cred că este cu totul neverosimil ca P. să se fi informat la pension în privința numelui respectiv, ci mai degrabă cred că existența acestuia i-a rămas total necunoscută. Dar forța demons-trativă a acestui caz este în mare măsură distrusă de o împrejurare neprevăzută. Bărbatul pe care l-am vizitat la pension nu se numea pur și simplu *Freund*, el ne era nouă tuturor un adevărat prieten. Era Dr. Anton von Freund, a cărui donație a făcut posibilă înființarea editurii noastre. Moartea sa prematură, ca și aceea a prietenului nostru Karl Abraham,¹ câțiva ani mai târziu,

¹ Karl Abraham (Bremen, 1877 - Berlin, 1925), medic și psihanalist german. Asistent al psihiatrului Eugen Bleuler, la Zürich, între anii 1904 și 1907, l-a întâlnit acolo pe Carl Gustav Jung, care l-a inițiat în doctrina psihanalitică a lui S. Freud. În 1907 a devenit discipolul acestuia. Instalat la Berlin ca specialist în boli nervoase, practică psihanaliza și, în 1910, a fondat Societatea psihanalitică din Berlin, pe care a condus-o până la moarte. Ideile sale referitoare la precocitatea relațiilor obiectale ale copiilor și asupra stadiilor pregenitale la aceștia stau la originea concepțiilor Melaniei Klein și a altor psihanalști. (După Norbert Sillamy, *Dictionnaire de la psychologie*, Larousse, Paris, 1991). Nota trad.

au fost cele mai mari nenorociri care au lovit dezvoltarea psihanalizei. Se poate deci ca eu să-i fi spus atunci domnului P.: "Am vizitat în casa în care locuiți *un prieten*", iar cu aceasta interesul ocultist al celei de a doua asociații dispare.

Impresia produsă de cea de a treia idee accidentală se volatilizează și ea numaidecât. Putea P. să știe că Jones publicase un studiu asupra coșmarului, din moment ce el nu citește niciodată literatură psihanalitică? Da, putea. El avea cărți editate de noi și poate că citise titlurile noilor apariții, anunțate pe coperte. Nu este un fapt demonstrabil, dar nici de respins nu este. Așadar, pe calea aceasta nu vom ajunge la nici o concluzie. Nu pot decât să regret că observația mea suferă de același neajuns ca multe altele de acest fel. Ea a fost consemnată prea târziu și a intrat în discuție într-o vreme când nu-l mai vedeam pe domnul P. și nu-i mai puteam pune întrebări.

Să revenim deci la primul caz, care, deși izolat, după toate aparențele pledează în favoarea transferului de idei. Putea P. să știe că Dr. Forsyth fusese la mine cu un sfert de oră înaintea sa? Putea el să știe ceva despre existența doctorului sau despre prezența lui în Viena? Nu trebuie să cedăm tentației de a nega categoric aceste două posibilități. Văd o cale care ne poate conduce la un răspuns parțial afirmativ. S-ar putea, într-adevăr, să-i fi spus domnului P. că așteptam un medic venit din Anglia spre a se instrui în psihanaliză, ca un prim porumbel după potop. Faptul se poate să se fi petrecut în vara anului 1919; Dr. Forsyth comunicase cu mine prin scris cu luni de zile înainte de sosirea sa. Ba chiar se poate ca eu să-i fi citat numele, cu toate că lucrul acesta mi se pare foarte improbabil. Dat fiind faptul că acest nume avea o semnificație de o importanță diferită pentru P. și pentru mine, de menționarea numelui ar fi trebuit să se lege o convorbire din care nu se poate să nu mi fi rămas ceva în memorie. Cu toate acestea, este cu puțință ca rostirea numelui să fi avut loc, iar eu să fi uitat cu desăvârșire de lucrul acesta, așa încât pomenirea lui de către Herr von Vorsicht, la ora de psihanaliză, să mă fi frapat ca un miracol. Dacă cineva mă consideră sceptic, ar face bine ca în această împrejurare să se îndoiască și de

propriul său scepticism. Poate că am și eu o înclinație secretă spre miraculos, care vine în întâmpinarea creației de fenomene oculte.¹

Dacă o parte a miraculosului este în felul acesta înlăturată, o altă parte încă ne mai așteaptă cu nerăbdare, fiind cea mai dificilă dintre toate. Să presupunem că domnul P. a știut de existența unui Dr. Forsyth și că el era așteptat în toamnă la Viena. Cum să ne explicăm atunci că el i-a receptat prezența exact în ziua sosirii sale și chiar imediat după prima sa vizită? Putem invoca hazardul, cu alte cuvinte să lăsăm lucrurile neexplicate; dar eu am mai discutat celelalte două idei accidentale ale lui P. tocmai pentru a exclude hazardul, pentru a vă arăta că el este realmente stăpânit de gelozie referitor la oamenii care mă vizitau și pe care îi vizitasem eu; sau se poate, spre a nu neglija nici cea mai mică posibilitate, să avansăm ipoteza că P. a remarcat la mine o surescitare deosebită, despre care, evident, eu nu știu nimic, și că de aici el a tras propria sa concluzie. Sau domnul P., care de fapt nu a sosit decât cu un sfert de oră după englez, l-ar fi putut întâlni pe acesta pe scurta porțiune de drum care le era comună, l-ar fi recunoscut după înfățișarea sa caracteristic englezească și, cu atitudinea sa constantă de gelozie, ar fi gândit: "Deci acesta este Dr. Forsyth, la a cărei sosire psihanalizarea mea trebuie să ia sfârșit. Pe cât se vede, vine direct de la profesor". Nu pot merge mai departe cu aceste prezumții raționaliste. Rămânem din nou la un *non liquet*², dar trebuie să recunosc că, potrivit sentimentului meu, balanța înclină și aici în favoarea transferului de idei. De altfel, în mod cert, eu nu sunt singurul care mă găsesc în situația de a întâlni în cadrul curei psihanalitice evenimente "oculte". Helene Deutsch a făcut în 1926 observații similare și a studiat condițiile transferului de idei în relația pacient - psihanalist.

¹ "die der Schaffung okkultur Tatbestände so entgegenkommt", în textul original. (Nota trad.)

² În limba latină în textul original = *nu este clar*. (Nota trad.)

Sunt convins că nu veți putea fi prea satisfăcuți de atitudine mea în fața acestei probleme: nu pe deplin convinși și totuși gata de a fi. Probabil că vă spuneți: "iată un alt individ care întreaga sa viață a trudit onest la cercetarea naturii, pentru ca la bătrânețe să fie cretin, cuvios și lesne crezător". Știu că un anumit număr de nume mari fac parte din această serie, dar eu nu mă socot printre acestea. Evlavios, cel puțin, nu am devenit și, sper, nici lesne crezător. Numai că, atunci când întreaga ta viață te-ai ținut aplecat, spre a te feri de o ciocnire dureroasă cu faptele, păstrezi și la bătrânețe o spinare încovoiată, care se apleacă în fața noilor stări de fapt. V-ar fi plăcut, desigur, să mă fi agățat de un teism moderat și să mă arăt neînduplecat în recuzarea oricărui ocultism. Dar sunt incapabil să vă pețesc favoarea și trebuie să vă recomand cu insistență să vă gândiți cu mai multă bunăvoință la posibilitatea obiectivă a transferului de idei și, prin aceasta, a telepatiei.

Nu uitați că nu am tratat aici aceste probleme decât în măsura în care ele pot fi abordate din perspectiva psihanalizei. Când ele s-au prezentat pentru prima oară în câmpul meu vizual, acum zece ani, am trăit și eu angoasa unei amenințări la adresa *Weltanschauung*-ului nostru științific care, în cazul în care afirmațiile ocultismului se dovedeau adevărate, ar fi trebuit să cedeze locul spiritismului sau misticii. Astăzi gândesc altfel; după părerea mea este să dai dovadă de prea puțină încredere în știință dacă nu o consideri capabilă să primească și să asimileze ceea ce s-ar putea vădi adevărat în alegațiile oculte. Iar în ceea ce privește transferul de idei în special, el pare a favoriza fără echivoc extinderea modului de a gândi științific - adversarii spun mecanicist - la domeniul spiritului atât de greu de înțeles¹. Procesul telepatic trebuie să constea în aceea că un act psihic al unei anumite persoane provoacă același act psihic la o altă persoană. Ceea ce se găsește între aceste două acte psihice poate fi lesne un proces fizic în care psihicul se transpune la un capăt și care la celălalt capăt se

¹ "das so schwer fassbare Geistige", în textul original. (Nota trad.)

transpune din nou în același act psihic¹. Analogia cu alte transpoziții, ca aceea a vorbitului și a ascultatului la telefon, ar fi în acest caz de necontestat. Și gândiți-vă ce realizare ar fi dacă am fi stăpâni pe acest echivalent fizic al actului psihic! Aș putea spune că prin interpolarea inconștientului între fizic și ceea ce am numit până atunci "psihic", psiha-naliza ne-a pregătit să admitem fenomene ca telepatia. Odată ce ne-am obișnuit cu ideea telepatiei, putem realiza cu aceasta multe, ce-i drept deocamdată doar pe planul fan-teziei. Nu știm cum se realizează voința generală (*Gesamtwille*) în marile state de insecte. Este posibil ca lucrul acesta să se facă pe calea unui asemenea transfer psihic direct. Suntem conduși la ipoteza că acesta este modul primordial, arhaic de comunicare între indivizi, mod reprimat în cursul evoluției filogenetice în favoarea unei metode mai bune, comunicarea cu ajutorul semnelor receptate de organele de simț. Dar metoda mai veche ar putea dăinui în culise și să se mai impună în anumite condiții, de exemplu în cazul maselor înflăcărate de o idee.² Toate acestea sunt însă incerte și pline de enigme încă nerezolvate, dar nu avem nici un temei să ne speriem.

¹ "Was zwischen den beiden seelischen Akten liegt, kann leicht ein physikalischer Vorgang sein, in den sich das Psychische an einen Ende umsetzt und der sich an anderen Ende wieder in das gleiche Psychische umsetzt", în textul original. (Nota trad.)

² "În anumite împrejurări date -scrie Gustave Le Bon - și numai în aceste împrejurări, o aglomerare de oameni posedă caracteristici noi, diferite de acelea ale fiecărui individ ce intră în componența ei. Personalitatea conștientă dispare, sentimentele și ideile tuturor sunt orientate în una și aceeași direcție. Se formează un suflet colectiv, fără îndoială tranzitoriu, dar care prezintă trăsături foarte distincte. Colectivitatea devine atunci ceea ce, în absența unei expresii mai bune, vom numi o mulțime organizată sau, dacă preferați, o mulțime psihologică. Ea formează o singură ființă și se supune legii unității mentale a mulțimilor" (Gustave Le Bon, *Psihologia maselor*, traducere, cuvânt înainte și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Științifică, București, 1991, p.15). Același Gustave Le Bon arată că la baza fenomenului se află inconștientul, format îndeosebi din reziduuri ereditare, majoritatea acțiunilor noastre fiind "efectul mobilurilor ascunse, care ne scapă" (op.cit., p.18). (Nota trad.)

Dacă există o telepatie ca proces real, putem presupune, chiar dacă demonstrația este dificilă, că ea este un fenomen foarte frecvent. Ar trebui să ne așteptăm să-l putem pune în evidență chiar în viața psihică a copilului. Să ne amintim de frecvența reprezentare anxioasă a copiilor că părinții lor le-ar cunoaște toate gândurile, fără ca ei să li le fi împărtășit, replică perfectă și poate sursa credinței adulților în omisciența lui Dumnezeu. Recent, o femeie demnă de încredere, Dorothy Burlingham, a comunicat, într-un studiu intitulat "Psihanaliza infantilă și mama" (1932)¹, observații care, dacă se confirmă, vor trebui să pună capăt îndoielii care mai persistă în ceea ce privește realitatea transferului de idei. Ea s-a servit de situația, care nu mai este o raritate, în care mama și copilul se află concomitent la cura psihanalitică și relatează incidente stranii, cum este următorul: într-o zi mama vorbește, la o oră de psihanaliză, de o piesă din aur care avusese un anumit rol într-o scenă din copilăria ei. Imediat după aceea, acasă, băiatul ei, în vârstă de aproape zece ani, a intrat în cameră aducându-i o monedă de aur, cerându-i să o păstreze pentru el. Uimită, l-a întrebat de unde o are. Copilul i-a răspuns că o primise cadou de ziua lui de naștere. Însă ziua lui de naștere fusese cu câteva luni în urmă și nu exista nici un motiv pentru ca el să fi trebuit să-și amintească chiar în acel moment de moneda de aur. Mama i-a adus la cunoștință pedopsihanalistei² coincidența și a rugat-o să cerceteze la copil motivarea acestui act. Psihanaliza nu aduce însă nici o clarificare, actul infiltrându-se în acea zi în viața copilului ca un corp străin. La câteva săptămâni după aceea, mama era așezată la biroul ei, pentru a nota, cum fusese îndemnată, întâmplarea descrisă. Chiar în acel moment copilul intră și cere moneda de aur, pe care dorea să o arate psihanalistei. Nici de această dată psihanalizarea copilului nu poate detecta vreo cale de acces la această dorință.

Cu acestea revenim la psihanaliză, adică acolo de unde am plecat.

¹ Dorothy Burlingham, "Kinderanalyse und Mutter", *Psychoanal. Päd.*, Bd. 6, 1932. (Nota trad.)

² "Analitekikerin des Kindes", în textul original. (Nota trad.)

prelegerea a XXXI-a

Un triunghi al conflictelor:

Sine, Eu, Supraeu¹

Doamnele mele, domnii mei! Știu că cunoașteți, în ceea ce privește propriile dumneavoastră relații, fie că este vorba de persoane sau lucruri, importanța punctului de plecare. La fel și cu psihanaliza: pentru dezvoltarea pe care a luat-o, pentru primirea de care s-a bucurat, nu a fost indiferent că ea și-a început truda prin investigarea simptomului, a faptului celui mai straniu al Eului (*Ichfremdesten*) întâlnit în domeniul psihicului. Simptomul își are originea în elementul refutat, fiind oarecum reprezentantul acestuia în fața Eului, elementul refutat fiind pentru Eu străinătate, străinătate interioară, așa cum realitatea este - permiteți-mi această expresie insolită - străinătate exterioară. De la simptom, drumul duce la inconștient, la viața impulsională, la sexualitate și aceasta a fost perioada în care psihanalizei i-a fost dat să audă obiecții ingenioase, că omul nu ar fi doar o ființă sexuală, că el cunoaște și impulsuri mai nobile și mai înălțătoare. S-ar fi putut adăuga că, înaripat de conștiința acestor impulsuri mai elevate, el își ia adesea dreptul de a gândi absurdități și de a neglija faptele.

Știți mai bine decât oricine că, de la bun început, am spus că omul se îmbolnăvește din cauza conflictului dintre

¹ Titlul original al capitolului: *Die Zerlegung der psychischen Persönlichkeit*. (Nota trad.)

cerințele vieții impulsionale (*Triebleben*) și rezistența care li se opune, și că nu am uitat nici o clipă de acea instanță opoziționistă, negatoare și refulatoare pe care o concepem echipată cu forțe speciale și care coincide tocmai Eului din psihologia populară. Numai că, date fiind progresele anevoioase ale muncii științifice, nici psihanalizei nu-i este cu putință să studieze toate domeniile în mod simultan și să expună pe nerăsuflăte toate problemele. În sfârșit, am ajuns atât de departe încât să ne putem desprinde atenția de la elementul refulat (*Verdrängte*) spre a o îndrepta spre elementul refulant (*Verdrängende*), găsindu-ne în fața acestui Eu care pare atât de natural și de la sine înțeles, așteptându-ne să găsim și aici în mod cert lucruri pentru care nu putem fi pregătiți; nu este însă lesne să găsim o primă porțiță de acces. Aceasta este tema despre care vom discuta astăzi!

Se impune însă să dau expresie supoziției mele, anume că expunerea aceasta de psihologie a Eului va avea alt efect asupra dumneavoastră decât introducerea în lumea psihică subliminală pe care ați urmărit-o anterior. De ce mă aștept ca lucrurile să se petreacă altfel, nu v-aș putea-o spune în termeni siguri. Mă gândesc, de pildă, că veți găsi că mai înainte v-am expus îndeosebi fapte, fie ele chiar bizare, pe când de data aceasta vă va fi dat să ascultați în mare parte expunerea unor concepții, așadar speculații. Lucrul acesta nu este însă exact, iar la o mai atentă chibzuire mă văd obligat să afirm că partea de elaborare ideatică a materialului factual nu este mai mare în a noastră psihologie a Eului decât a fost în psihologia nevrozelor. A trebuit de asemenea să resping și alte motivări ale supoziției mele; cred acum că aceasta ține întrucâtva de însuși caracterul materiei ca atare și de lipsa noastră de familiaritate cu ea. Oricum, nu m-ar mira faptul de a vă arăta mai prudenți și mai rezervați în judecata dumneavoastră decât ați fost până aici.

Situația în care ne găsim la începutul cercetării noastre trebuie să ne indice aceeași cale de urmat. Vrem să facem din Eul nostru, din propriul nostru Eu, obiectul acestei cercetări. Dar este, oare, posibil? Eul este totuși subiectul în sensul cel mai propriu al termenului; cum să devină el

obiectiv? Cu toate acestea, nu este nici un dubiu că lucrul acesta se poate întâmpla. Eul se poate lua pe sine însuși ca obiect, tratându-se ca pe oricare alt obiect, observându-se, criticându-se și făcând cu sine Dumnezeu știe ce altceva. Prin aceasta, o parte a Eului se opune restului. Eul se poate deci disocia, el disociindu-se în cursul multora dintre funcțiile sale, cel puțin temporar¹. După aceea părțile se pot reuni la loc. Lucrul acesta nu este deloc o noutate, ci poate o neobișnuită accentuare a unor lucruri îndeobște cunoscute. Pe de altă parte, suntem încredințați că patologia poate, exagerându-le sau făcându-le să-și piardă din suplețe, să ne atragă atenția asupra condițiilor normale care altfel ne-ar scăpa. Acolo unde ea ne arată o ruptură sau o fisură, se poate ca în mod normal să fie o structură articulatorie. Dacă dăm cu un cristal de podea, el se sparge, dar nu în mod arbitrar, ci potrivit direcțiilor sale de clivare, în bucăți a căror delimitare, deși invizibilă, este totuși determinată dinainte de structura cristalului. Bolnavii psihici sunt structuri de acest fel sparte sau fisurate. Iar noi nu le putem refuza din aceea teamă respectuoasă pe care popoarele vechi o aveau față de nebuni. Ei s-au înstrăinat de realitatea exterioară, dar, tocmai din cauza aceasta, știu mai mult despre realitatea interioară, psihică, putându-ne revela lucruri care altfel ne-ar rămâne inaccesibile. Despre un grup dintre acești bolnavi spunem că suferă de mania observației (*Beobachtungswahn*). Ei ni se plâng că sunt neconținți să câștige până și în intimitatea lor de observarea din partea unor forțe necunoscute, probabil niște indivizi, și că aud halucinatoriu cum aceste persoane le anunță rezultatul observațiilor făcute: "Acum el va spune cutare lucru"; "acum se îmbracă spre a ieși în oraș" etc. Mania observației nu se confundă cu mania persecuției, dar nu este departe de aceasta, presupunând

¹ În acest context nu ne poate apărea decât ca o speculație dogmatică ideea lui Petre Țuțea că psihanaliza nu ar avea în vedere "sufletul real", pe motiv că acesta - scrie filosoful - "nu poate fi analizat, adică descompus și recompus arbitrar" (a se vedea Petre Țuțea, *Omul - Tratat de antropologie creștină*, vol. 2, Editura Timpul, Iași, 1993, p. 184). Așa după cum arată mai departe Freud, nu este nicidecum vorba de "descompuneri și recompuneri arbitrare", ci de procese care au loc în virtutea legilor proprii vieții psihice a omului, așa cum o ilustrează mereu cazuistica reală. (Nota trad.)

neîncrederea în sine, teama de a fi surprins săvârșind acte interzise, aducătoare de pedeapsă. Ce ar fi ca acești alienați mintal să aibă dreptate, adică la noi toți să existe, în Eu, o instanță observatoare și care amenință cu pedeapsa, instanță care la ei nu ar face decât să se separe categoric de Eu, fiind, în mod eronat, strămutată în realitatea exterioară?

Nu știu dacă la dumneavoastră lucrurile se vor petrece ca la mine. De când, sub puternica impresie a acestui tablou patologic, am conceput ideea că separarea de restul Eului a unei instanțe observatoare ar putea fi o trăsătură caracteristică pentru structura Eului, ea nu m-a mai părăsit și am fost îndemnat să caut și alte caracteristici și relații ale instanței astfel delimitate. Pasul următor este făcut fără întârziere. Deja conținutul maniei observației ne dă de înțeles că observarea nu este decât o pregătire pentru judecată și pedepsire, iar noi intuim că o altă funcție a acestei instanțe trebuie să fie ceea ce numim conștiința noastră morală (*unser Gewissen*). Cu greu găsim în noi altceva care să poată fi separat mereu de Eul nostru și care să-i poată fi opus cu atâta ușurință cum este conștiința morală. Simt înclinația de a face ceva care-mi promite plăcere, dar renunț pe motiv că nu mi-o permite conștiința mea morală. Sau mă las mânat de excesiva așteptare a unei plăceri, făcând ceva contra căruia vocea conștiinței mele morale protestează, pentru ca după comiterea actului conștiința morală să mă pedepsească prin reproșuri amare, făcându-mă să mă căiesc de fapta mea. Aș putea pur și simplu să spun că instanța specială pe care încep să o profilez în Eu este conștiința morală, dar este mai prudent să-i păstrez acestei instanțe independența și să admit că această conștiință morală ar fi una dintre funcțiile sale și că autoobservarea, ca o condiție preliminară neapărat necesară activității judiciare a conștiinței morale, ar fi o altă funcție. Și cum nu se poate recunoaște existența unui lucru bine definit decât dacă îi dăm un nume, voi numi de aici înainte "Supraeu" această instanță din Eu.

Mă aștept acum din partea dumneavoastră să-mi puneți în mod ironic întrebarea dacă nu cumva a noastră psihologie a Eului sfârșește prin a lua *ad litteram* și a îngroșa ab-

stracțiunile uzuale, transformând conceptele în lucruri, ceea ce nu ne-ar face să câștigăm mare lucru. Răspund că, în psihologia Eului, va fi greu să evităm ceea ce toată lumea cunoaște și că va fi vorba mai degrabă de concepții și de ordonări noi de fapte decât de noi descoperiri. Rămâneți deci deocamdată la critica dumnea-voastră disprețuitoare și ascultați în continuare expunerea pe larg a chestiunii. Faptele din sfera patologiei dau strădaniilor noastre un fundal pe care zadarnic l-ați căuta în cazul psihologiei populare. Merg mai departe. Abia ne-am familiarizat cu ideea unui asemenea Supraeu, care se bucură de o anumită autonomie, își urmărește propriile scopuri și care, în ceea ce privește energia pe care o posedă, este independent de Eu, că ni se impune un tablou patologic care evidențiază în mod izbitor severitatea, ba chiar cruzimea acestei instanțe și transformările în relația sa cu Eu. Am în vedere starea de melancolie (*Zustand der Melancholie*)¹ sau, mai exact, accesul de melancolie, despre care ați auzit adesea vorbinduse, chiar dacă nu sunteți psihiatri. În această boală, căreia îi cunoaștem prea puțin cauzele și mecanismul, trăsătura cea mai izbitoare este modul în care Supraeul - nu aveți decât să spuneți în șoaptă "conștiința morală" - tratează Eu. Pe când melancolicul, în perioadele sale de remisiune, poate, ca oricare altul să fie mai mult sau mai puțin sever cu el însuși, în perioadele de acces Supraeul devine excesiv de sever, îl insultă, umilește și maltratează pe bietul Eu, îi prescrie cele mai grele pedepse, îi face reproșuri pentru acte de mult consumate care, la timpul lor, fuseseră luate în ușor, ca și cum în tot acest răstimp el ar fi adunat capetele de acuzare și nu ar fi făcut decât să aștepte reconfortarea sa actuală spre a veni cu ele și a-l condamna pe baza lor. Supraeul aplică cel mai sever criteriu moral Eului care i se supune neputincios, Supraeul reprezentând de altfel într-adevăr cerința moralității, noi sesizând de la prima privire că sentimentul nostru de vinovăție morală (*unser moralisches Schuldgefühl*) este expresia tensiunii dintre Eu

¹ Ceea ce astăzi numim *depresie* sau, mai exact, *sindrom depresiv*, simpla *depresie* neavând caracter patologic. Depresivul poate adesea nutri idei de suicid. (Nota trad.)

și Supraeu. Este o experiență foarte ciudată să vedem cum moralitatea, care, după cum se pretinde, ne-a fost conferită de Dumnezeu și a fost profund implantată în noi¹, la asemenea pacienți apare ca un fenomen periodic. Căci după un anumit număr de luni, fantoma morală dispare, critica Supraeului tace, Eul este reabilitat și se bucură din nou de drepturile omului până la viitorul acces. Ba, mai mult, în unele forme ale acestei boli, în intervalurile de remisiune se produce fenomenul invers, Eul găsindu-se într-o stare de fericită beție, triumfător, ca și cum Supraeul și-ar fi pierdut întreaga putere sau ca și cum s-ar fi contopit cu Eul, iar acest Eu devenit liber, maniac, și-ar permite realmente fără inhibare satisfacerea tuturor poftelor. Procese pline de enigme nerezolvate!

Veți aștepta desigur mai mult decât o simplă ilustrare, dacă vă anunț că am învățat o mulțime de lucruri privind formarea Supraeului, deci apariția conștiinței morale. Bazându-se pe o cunoscută maximă a lui Kant, care pune în legătură conștiința morală din noi și cerul înstelat, un om pios ar putea foarte bine să fie tentat să venereze cele două lucruri ca pe niște capodopere ale Creației. Constelațiile sunt desigur magnifice, dar cât privește conștiința morală Dumnezeu a făcut o treabă inegală și neglijentă, deoarece marea majoritate a oamenilor nu au primit decât o cantitate modestă sau numai atât încât să nu merite măcar să vorbești. Nu nesocotim nicidecum partea de adevăr psihologic conținută în afirmația că numita conștiință morală ar fi de origine divină, numai că această propoziție are nevoie de interpretare. Chiar dacă această conștiință morală este ceva care se găsește "în noi", ea nu s-a găsit acolo de la început. Ea este realmente în opoziție cu viața sexuală, care realmente se găsește în noi de la începutul vieții și nu adăugată abia mai târziu. Copilul mic este, după cum se știe, amoral, el nu posedă inhibiții interne la impulsurile sale care năzuiesc la plăcere. Rolul pe care și-l va asuma mai târziu Supraeul este pentru prima dată îndeplinit de o putere exterioară, de autoritatea părinților. Influența părinților îl gu-

¹ Referire transparentă la concepția lui Kant din *Critica rațiunii practice*. (Nota trad.)

vernează pe copil prin acordarea probelor de dragoste și prin amenințarea cu pedeapsa, care pentru copil înseamnă pierderea dragostei și care trebuie să fie redutabilă prin ea însăși. Această anxietate în fața unui pericol real este precursorul anxietății morale (*Gewissensangst*); atâta vreme cât domină ea, nu este necesar să se vorbească de Supraeu și de conștiința morală. Abia mai târziu se dezvoltă situația secundară (*die sekundäre Situation*), pe care o considerăm cu totul normală, în care stăvilirea exterioară este interiorizată, în care Supraeul ia locul instanței părinților (*Elterninstanz*), observând, dirijând și amenințând de acum încolo Eul, așa cum o făcuseră mai înainte părinții pentru copil.

Supraeul, care preia astfel puterea, misiunea și chiar metodele instanței parentale, nu este însă numai succesorul de drept al acesteia, ci și moștenitorul natural legitim al instanței parentale. El provine direct din aceasta și vom vedea numaidecât prin ce proces. Înainte de toate, însă, să zăbovim asupra unei discordanțe dintre ambele. Se pare că Supraeul, printr-o opțiune unilaterală, nu a preluat decât duritatea și severitatea părinților, funcția lor de interdicție și pedepsire, pe când atitudinea lor grijulie plină de dragoste nu găsește acceptare și continuare. Dacă părinții au comandat realmente ca la cazarmă, ne-am aștepta să vedem și la copil dezvoltându-se un Supraeu sever, pe când experiența arată, contrar așteptării noastre, că Supraeul poate dobândi același caracter de duritate neînduplecată chiar și atunci când educația a fost blândă și binevoitoare și a evitat, în măsura posibilului, amenințările și pedepsele. Vom reveni mai târziu asupra acestei contradicții, atunci când vom trata conversiunile impulsilor în cadrul formării Supraeului¹.

Despre transformarea relației parentale în Supraeu nu vă pot spune tot ce aș dori să vă spun, pe de o parte pentru că acest proces este atât de încâlcit încât expunerea sa nu s-ar încadra în limitele unei introduceri ca aceea pe care am intenția să v-o ofer, iar, pe de altă parte, pentru că nu este

¹ În finalul prelegerii care urmează. (Nota trad.)

de crezut că am intuit-o pe deplin. Mulțumiți-vă, în consecință, cu creionările care urmează.

Baza acestui proces este ceea ce numim identificare, adică asimilarea de către un Eu a altui Eu, străin, în așa fel încât primul Eu se comportă, în anumite privințe, în același fel ca modelul, îl imită și, într-o anumită măsură, îl include în sine. S-a comparat, nu fără îndreptățire, identificarea cu încorporarea orală, canibalică a persoanei străine. Identificarea este o formă extrem de importantă a legăturii cu celălalt, probabil absolut originară, nefiind același lucru cu alegerea unui obiect. Deosebirea o putem exprima cam în felul următor: dacă băiatul se identifică cu tatăl său, el vrea să fie ca tatăl său; dacă el face din el obiectul alegerii sale, el vrea să-l aibă, să-l posede; în primul caz, Euul său se modifică după modelul tatălui, pe când în al doilea caz lucrul acesta nu este necesar. Identificarea și alegerea obiectului sunt, în mare măsură, independente una de alta; este însă de asemenea posibil să te identificezi cu aceeași persoană pe care, de exemplu, ai ales-o drept obiect sexual, transformându-ți Euul după modelul acesteia. Se spune că influența exercitată asupra Euului de către obiectul sexual este foarte frecventă la femei și că este caracteristica feminității. Despre relația, deosebit de instructivă, dintre identificare și alegerea obiectului a trebuit să vă vorbesc și în precedentele prelegeri¹. Ea este mai lesne de observat la copii decât la adulți, fie ei normali sau bolnavi. Când ai pierdut un obiect sau a trebuit să renunți la el, adesea te despăgubești identificându-te cu el, reconstituindu-l în Eu, în așa fel încât alegerea obiectului regresează aici în favoarea identificării.

Nici eu nu sunt satisfăcut de aceste explicații privind identificarea, dar va fi destul de bine dacă veți înțelege că instituirea Supraeului poate fi descrisă ca un caz reușit de identificare cu instanța parentală. Acum faptul esențial cu privire la această concepție este că reconstrucția unei instanțe superioare în Eu este cât se poate de strâns legată

¹ A se vedea capitolul XXVI din *Intoducere în psihanaliză*, dar și capitolul VII din *Massenpsychologie und Ich - Analyse*, precum și capitolul III din *Das Ich und das Es*. (Nota trad.)

de destinul complexului lui Oedip, în așa fel încât Supraeul apare ca moștenitorul acestei legături afective atât de importante pentru copilărie. Înțelegem că, abandonând complexul lui Oedip, copilul a trebuit să renunțe la distribuții energetice obiectale intense făcute la părinți și că, numai despăgubindu-se de această pierdere de obiecte, identificarea cu părinții, probabil existentă de mult, este atât de mult întărită în Eul său. Asemenea identificări ca precipitate (*als Niederschläge*) ale distribuțiilor energetice la obiecte abandonate, se vor repeta destul de des în viața copilului, dar, dată fiind valoarea afectivă a acestui prim caz, îi corespunde o atare convertire încât rezultatul acesteia capătă o poziție specială în Eu. O cercetare mai aprofundată ne arată că Supraeul degenerază în cazul în care complexul lui Oedip nu este pe deplin depășit. În cursul dezvoltării sale Supraeul suferă influența acelor persoane care au luat locul părinților, așadar a educatorilor, profesorilor, a unor modele ideale. Pe parcurs, firește, se îndepărtează din ce în ce mai mult de individualitatea originară a părinților, devenind, ca să zicem așa, impersonal. Copilul, să nu uităm, îi judecă pe părinți în mod diferit în diferitele perioade ale vieții sale. În perioada în care complexul lui Oedip îi cedează Supraeului locul, părinții sunt pur și simplu magnifici, dar mai târziu pierde mult din această aureolă. Identificări au loc și cu părinții așa cum îi apar ei copilului mai târziu, dar acestea au de regulă contribuții importante la formarea caracterului, ceea ce nu privește decât Eul, nemaiinfluențând Supraeul, care a fost determinat de cele mai vechi imagini ale părinților (*frühesten Elternimages*).

Sper că ați și intuit faptul că instituirea Supraeului se înfățișează realmente ca un raport structural și nu pur și simplu ca o abstracție ca aceea personificată de conștiința morală. Avem acum de menționat o funcție importantă pe care noi o atribuim acestui Supraeu. El este și purtătorul idealului de Eu (*Ichideal*), cu care Eul se măsoară, la care aspiră, căruia se străduiește să-i satisfacă cerința unei perfecțiuni tot mai înalte. Neîndoielnic, acest ideal de Eu este precipitatul vechii reprezentări despre părinți, expresia admirației pentru perfecțiunea pe care copilul le-o atribuia atunci.

Știu că ați auzit multe despre sentimentul de inferioritate care ar trebui să-i marcheze pe nevrotici¹. Este o stafie care bântuie mai ales în așa numita beletristică. Un scriitor care folosește termenul complex de inferioritate crede că în felul acesta a satisfăcut toate cerințele psihanalizei și că și-a ridicat textul la un nivel psihologic superior. În realitate, termenul tehnic complex de inferioritate de-abia dacă este utilizat în psihanaliză. Pentru noi acesta nu înseamnă nimic simplu, cu atât mai puțin ceva elementar. A-l reduce la autoperceperea unor eventuale atrofii ale organelor, cum îi place să facă școala așa-numiților *Individualpsychologen*², ni se pare o eroare de oameni mărginiți. Sentimentul inferiorității are puternice rădăcini erotice. Copilul se simte inferior dacă observă că nu este iubit; la fel și adultul. Singurul organ care poate fi considerat realmente inferior este penisul atrofiat, clitorisul fetei. Dar principala parte a sentimentului de inferioritate își are originea în relația dintre Eu și Supraeu aferent, fiind, ca și sentimentul de vinovăție, o expresie a tensiunii dintre acestea. Sentimentul de inferioritate și sentimentul de vinovăție sunt, de altfel, greu de despărțit. Poate că am face bine dacă am vedea în cel dintâi complementul erotic al sentimentului de inferioritate morală. Am acordat prea puțină atenție, în psihanaliză, acestei probleme de delimitare conceptuală.

Deoarece complexul de inferioritate a devenit atât de popular, îmi voi îngădui aici să vă amuz cu o mică digresiune. O personalitate istorică a zilelor noastre, încă în viață, dar care acum a trecut pe un plan secundar, a păstrat o anumită atrofie a unui organ, ca urmare a unei vătămări suferite la naștere. Un foarte cunoscut scriitor contemporan, căruia îi place să scrie mai ales biografii ale unor oameni proeminenți, s-a ocupat și de viața bărbatului pomenit de

¹ Referire la concepția "disidentului" Alfred Adler, cu care Freud va polemiza și în continuare. (Nota trad.)

² Ad litteram, "psihologi individuali", cum își spuneau adepții psihologiei individuale fondate de Adler. (Nota trad.)

mine¹. Când scrii o biografie, este probabil greu să-ți reprimi trebuința de aprofundare psihologică. Autorul nostru și-a asumat deci riscul de a încerca să structureze dezvoltarea eroului său pe sentimentul de inferioritate trezit în el de acel defect corporal. Făcând lucrul acesta, el a neglijat un fapt mărunț, dar care nu este lipsit de importanță. Este banal faptul că mamele cărora destinul le-a dat un copil bolnav sau handicapat încearcă să-l despăgubească de această umilire nedreaptă printr-un prisos de dragoste. În cazul în speță, mama, care este o orgolioasă, se comportă altfel, retrăgându-i copilului dragostea tocmai din cauza infirmității acestuia. Când copilul a devenit un bărbat cu o mare putere, el a dovedit fără echivoc, prin actele lui, că niciodată nu și-a iertat mama. Dacă luați în considerare importanța dragostei materne pentru viața psihică a copilului, fără îndoială că veți corecta în cugetul dumneavoastră teoria inferiorității cultivată de biograf.

Să ne întoarcem la Supraeu! Noi îi atribuim autoobservația, conștiința morală și funcția de ideal (*Idealfunktion*). Din cele spuse până aici cu privire la geneza sa reiese că are drept premise un fapt biologic de o imensă importanță, precum și un fapt plin de fatalitate, anume lunga dependență a puiului de om față de părinți și complexul lui Oedip, care ambele sunt strâns legate între ele. Supraeul este ceea ce reprezintă pentru noi toți îngrădirile morale, susținătorul aspirației la perfecțiune, pe scurt ceea ce a devenit psihologicește tangibil din așa-numita elevație umană². Cum el își are obârșia în influența părinților, a educatorilor și a altora de felul acestora, vom afla mai multe despre sensul său dacă ne întoarcem la origini. De regulă, părinții și autoritățile analoage acestora urmează în educația copilului prescripțiile propriului lor Supraeu. Oricare ar fi învoielile lor cu propriul Supraeu, ei sunt severi și exigenți în

¹ Este vorba de biografia împăratului german Wilhelm al II-lea, scrisă de Emil Ludwig (1881-1948), apărută în 1926. Același autor a scris biografia lui Napoleon (1906), a lui Goethe (1920), Beethoven, Roosevelt (1938) și a altor mari personalități. (Nota trad.)

² "sogenannt Höheren im Menschenleben", în textul original. (Nota trad.)

educarea copilului. Uitând de dificultățile proprii lor copilării, ei sunt satisfăcuți să se identifice acum pe deplin cu propriii lor părinți care, la vremea lor, le impuseseră acele severe restricții. Astfel, Supraeul copilului nu este structurat după modelul părinților, ci de fapt după Supraeul părintesc; el capătă același conținut, este purtătorul tradiției, al tuturor valorilor invariabile în timp și care s-au perpetuat pe această cale din generație în generație. Ghiciți ușor ce ajutor substanțial rezultă din luarea în considerare a Supraeului în ceea ce privește înțelegerea comportamentului social al omului, de exemplu în cazul neglijării¹, poate și în sfaturile practice date educatorilor. Greșesc, probabil, concepțiile așa-zisului materialism istoric, subestimând acest factor. Ele se descotorosesc de el, arătând că "ideologiile" oamenilor nu sunt altceva decât produsul și suprastructura condițiilor lor economice actuale. Acesta este adevărul, dar foarte probabil că nu este întregul adevăr. Umanitatea nu trăiește niciodată exclusiv în prezent, în ideologiile Supraeului continuă să trăiască trecutul, tradiția rasei și a poporului care nu cedează decât lent terenul influențelor prezentului, noilor schimbări, iar atâta timp cât trecutul și tradiția își exercită influența prin Supraeu, ele joacă un rol distinct în viața oamenilor, independent de condițiile economice².

În 1921 am încercat să aplic diferențierea Eului de Supraeu la studiul psihologiei maselor³. Am ajuns la o formulă ca aceasta: o masă psihologică este o reuniune de indivizi care au introdus aceeași persoană în Supraeul lor și care, pe baza acestei comunități, s-au identificat unii cu alții în Eul lor. Ea nu este valabilă, desigur, decât pentru masele care au un conducător (*Führer*). Dacă am dispune de mai multe aplicații de felul acesta, ipoteza Supraeului și-ar pierde pentru noi și cea din urmă umbră de ciudățenie și ne-am elibera cu totul de acea sfială care continuă să ne mai

¹ "Verwahrlosung", în textul original, Freud făcând aluzie la cartea lui Aichhorn *Verwahrloste Jugend* (1926) = *Tineret neglijat*, în care autorul avea în vedere delicvența juvenilă. (Nota trad.)

² Freud revine asupra acestei chestiuni în ultimul capitol al cărții. (Nota trad.)

³ A se vedea Sigmund Freud, *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, Wien, 1921. (Nota trad.)

stăpânească atunci când, obișnuiți cu atmosfera subteranelor, ne aventurăm în păturile superioare, mai de la suprafață, ale aparatului psihic. Bineînțeles că nu credem că prin definirea Supraeului am spus ultimul cuvânt în materie de psihologie a Eului. Este un prim început, dar în acest caz nu numai începutul este greu.

Ne așteaptă acum o altă sarcină, la, ca să zicem așa, extremitatea opusă a Eului. Această sarcină ne este trasată de o observație făcută în condițiile muncii psihanalitice, o observație care este de fapt foarte veche. Și, așa cum se întâmplă uneori, a trebuit să treacă destul timp până când să ne decidem să o luăm în considerare. După cum știți, întreaga teorie psihanalitică se bazează de fapt pe percepția rezistenței pe care pacientul ne-o opune atunci când încercăm să-i facem conștient inconștientul. Semnul obiectiv al rezistenței este că ideea sa nu mai funcționează sau că ea se îndepărtează vădit de tema tratată. Pacientul poate și el să recunoască în mod subiectiv rezistența, prin faptul că trăiește senzații dureroase atunci când se apropie de temă. Dar acest din urmă semn poate lipsi. Îi spunem atunci pacientului că, din comportamentul său, am tras concluzia că se găsește în starea de rezistență, iar el ne răspunde că nu știe nimic despre aceasta și că observă doar o dificultatea în idee (*Erschwerung der Einfälle*). Se vedește că am avut dreptate, dar că și rezistența este inconștientă, la fel de inconștientă ca refularea la a cărei înlăturare trudim. De mult ar fi trebuit să se pună întrebarea: din ce parte a vieții psihice provine o astfel de rezistență inconștientă? Novicele în psihanaliză are un răspuns gata pregătit: este chiar rezistența inconștientului. Răspuns ambiguu, inutilizabil! Dacă se înțelege prin aceasta că rezistența provine de la elementul refulat, atunci trebuie să spunem: În mod cert, nu! Elementului refulat trebuie mai degrabă să-i atribuim o puternică forță ascensională, o nevoie de a pătrunde în conștiință. Rezistența nu poate fi decât o manifestare a Eului, care, la timpul său, a executat refularea și care acum vrea să o mențină. Așa am și conceput-o mereu altădată. De când admitem o instanță deosebită în Eu, Supraeul, care reprezintă cerințele restrictive și repulsive, putem spune că refu-

larea este opera acestui Supraeu, pe care o efectuează, fie el însuși, fie, la comanda sa, Eul care i se supune. Dacă acum ni se prezintă cazul în care, pe parcursul psihanalizării, rezistența nu-i devine conștientă pacientului, lucrul acesta înseamnă fie că Supraeul și Eul pot, în situații extrem de importante, să lucreze inconștient, fie, lucru încă și mai semnificativ, că părți din ambele, din Eu și chiar din Supraeu, sunt inconștiente. În ambele cazuri se impune să luăm cunoștință de faptul prea puțin îmbucurător că (Supra)-Eul și conștientul, pe de o parte, elementul refutat și inconștientul, pe de altă parte, nu coincid nicidecum.

Doamnele mele și domnii mei! - simt nevoia de a face o pauză de respirație, pe care și dumneavoastră o veți saluta ca binefăcătoare, iar eu, înainte de a continua, să vă prezint scuzele mele. Vreau să vă dau un supliment la o introducere în psihanaliză, pe care am început-o acum cincisprezece ani, și mă văd nevoit să mă comport ca și cum și dumneavoastră, în acest interval, nu ați făcut altceva decât să vă ocupați de psihanaliză. Știu că este o pretenție nela-locul ei, dar nu-i nimic de făcut, sunt neajutorat în această privință, fiind foarte greu să-i dai cuiva o idee despre psihanaliză atunci când el nu este psihanalist. Credeți-mă, nu ne vine deloc ușor să dăm impresia că suntem membrii unei asociații secrete și că practicăm o știință secretă. Și totuși trebuie să recunoaștem și să ne proclamăm convingerea că nimeni nu are dreptul să intervină în psihanaliză dacă nu a dobândit o experiență, care nu poate fi dobândită decât prin psihanalizarea propriei persoane. Când v-am ținut prelegerile mele de acum cincisprezece ani, am încercat să vă scutesc de anumite segmente speculative ale teoriei noastre, dar tocmai de ele se articulează noile achiziții despre care am a vă vorbi azi.

Mă întorc la tema mea. Cuprinși de îndoiala că Eul și Supraeul pot fi forțe inconștiente sau că pur și simplu produc efecte inconștiente, avem bune temeiuri să ne decidem pentru prima posibilitate. Da, mari părți din Eu și din Supraeu pot să rămână inconștiente, sunt în mod normal inconștiente. Aceasta înseamnă că individul nu știe nimic

despre conținutul lor și că trebuie să facă mari eforturi spre a le conștientiza. Este exact că Eu și conștient, element refulat și inconștient nu coincid. Simțim nevoia de a revizui în mod fundamental poziția noastră în ceea ce privește problema conștient-inconștient. În primul rând suntem înclinați să diminuăm valoarea criteriului conștienței (*Kriterium der Bewusstheit*), deoarece s-a dovedit prea puțin sigur. Dar acționăm pe nedrept în felul acesta. Este aici cum e și cu viața noastră: nu valorează mare lucru, dar este tot ce avem. Fără forța calității conștientului am fi pierduți în bezna psihologiei abisale; dar trebuie să ne orientăm în noua situație.

Ceea ce trebuie să numim conștient nu avem nevoie să discutăm, fiind în afară de orice îndoială. Sensul cel mai vechi și mai bun al termenului "inconștient" este acela descriptiv; numim inconștient un proces psihic căruia trebuie să-i presupunem existența pentru că, de exemplu, îl deduceam din efectele sale, fără a ști însă nimic despre el. Avem atunci aceeași relație cu el cum avem cu un proces psihic care are loc la un alt om, numai că în acest caz presupunem că nu poate fi diferit de ceea ce trăim noi. Dacă vrem să fim și mai apropiați de adevăr, vom modifica fraza spunând că numim inconștient un proces atunci când trebuie să admitem că este *în prezent* activ, deși *în prezent* nu știm nimic despre el. Această restricție ne face să ne gândim la faptul că majoritatea proceselor inconștiente nu sunt conștiente decât scurt timp; de îndată ele devin *latente*, dar pot cu ușurință să devină din nou conștiente. Am putea, de asemenea, să spunem că ele au devenit inconștiente, dacă în general ar fi sigur că în starea de latență ele sunt încă ceva de natură psihică. Până aici nu s-ar putea spune că am învățat ceva nou și că am avea dreptul să introducem în psihologie noțiunea de inconștient. Există însă noua experiență pe care am și putut-o face, în ceea ce privește actele ratate (*Fehlleistungen*). Pentru a explica, de exemplu, un lapsus în vorbire, ne vedem constrânși să presupunem că la persoana respectivă s-a format o anumită intenție de a se exprima verbal. O deducem cu certitudine din tulburarea de exprimare care intervine, dar ea nu a răzbit la suprafață, deci este inconștientă. Dacă i-o ex-

punem ulterior vorbitorului, se poate ca el să o admită ca fiindu-i familiară, caz în care nu a fost decât temporar inconștientă; sau se poate ca el să o nege ca fiindu-i cu totul străină, ceea ce înseamnă că este mereu inconștientă. Această experiență ne dă retroactiv dreptul de a numi inconștient și ceea ce am numit latent. Luarea în considerare a acestor raporturi ne permite acum să distingem două feluri de inconștient: unul care, în condiții care se produc frecvent, se transformă cu ușurință în conștient, și altul pentru care această convertire este mai grea, necesitând eforturi considerabile, convertire care se poate însă să și nu aibă nicio dată loc. Pentru a scăpa de ambiguitate și a ști dacă avem în vedere un inconștient sau altul, dacă folosim termenul în sens descriptiv sau în sens dinamic, recurgem la un experiment simplu și permis: acest inconștient care este exclusiv latent și care devine cu ușurință conștient îl numim preconștient (*Vorbewusste*), rezervând denumirea de "inconștient" pentru celălalt. Avem acum trei termeni - conștient, preconștient, inconștient - care ne dau posibilitatea să descriem fenomenele psihice. Repet, din punct de vedere pur descriptiv preconștientul este și el inconștient, dar nu îl prezentăm ca atare decât în expuneri mai libere sau atunci când avem de apărat în general existența proceselor inconștiente în viața psihică.

Veți fi de acord cu mine, sper, că până aici lucrurile nu sunt chiar atât de dificile și că permit o manipulare comodă. Da, dar din păcate psihanaliza¹ se vede constrânsă să folosească termenul inconștient și într-un al treilea sens, ceea ce, într-adevăr poate stârni oarecare confuzie. Sub influența faptului că un vast și important domeniu al vieții psihice rămânea în condiții normale sustras cunoașterii Eului, în așa fel încât procesele derulate aici trebuiau să fie recunoscute ca inconștiente în adevăratul sens dinamic al termenului, am luat termenul "inconștient" și într-un sens topic sau sistematic, vorbind de un sistem al preconștientului și al inconștientului, de un conflict al Eului cu sistemul lcs, dându-i termenului din ce în ce mai mult înțelesul de provincie psihică (*seelische Provinz*) decât de

¹ "die psychoanalytische Arbeit, în textul original. (Nota trad.)

calitate a psihicului. Descoperirea, inconfortabilă în sine, că părți ale Eului și Supraeului sunt și ele inconștiente în sens dinamic acționează aici ca o înlesnire, permițându-ne să eliminăm o complicație. Constatăm că nu avem dreptul să numim sistemul lcs domeniul psihic străin Eului, deoarece inconștienta (*die Unbewusstheit*) nu este caracteristica sa exclusivă. Prea bine, așadar nu vom mai folosi termenul "inconștient" în sens sistematic, dând la ceea ce până acum numeam astfel o denumire mai bună, care să nu mai ducă la interpretări greșite. Bazându-ne pe o uzanță lingvistică a lui N i e t z s c h e și ca urmare a îndemnului venit din partea lui G. G r o d d e c k¹, îl vom numi de acum înainte *Sine*. Acest pronume impersonal pare foarte nimerit pentru a exprima caracteristica principală a acestei provincii psihice, eterogenitatea ei față de Eu. Supraeu, Eu, și Sine sunt acum cele trei domenii, regiuni, provincii în care descompunem aparatul psihic al persoanei, iar în cele ce urmează ne vom ocupa de relațiile lor reciproce.

Mai întâi o scurtă intercalare. Presupun că sunteți nemulțumiți de faptul că tustrele calitățile conștiinței și tustrele provinciile aparatului psihic nu s-au reunit într-o asociație iubitoare de pace și priviți lucrul acesta ca pe o tulburare a rezultatelor noastre. În ce mă privește, însă, socot că nu ar trebui să regretăm lucrul acesta și că ar trebui să ne spunem că nu aveam dreptul să ne așteptăm la o rânduială atât de lipsită de dificultăți. Îngăduiți-mi să fac o comparație; comparațiile nu rezolvă nimic, ce e drept, dar ne pot face să ne simțim mai ca acasă. Îmi imaginez o țară cu un relief foarte variat, coline, șesuri și lanțuri de lacuri, cu o populație amestecată - germani, maghiari și slovaci - care au îndeletniciri diferite. Repartiția populației s-ar putea să fie în așa fel încât germanii să locuiască în zona colinară și să fie crescători de vite, maghiarii să locuiască la câmpie și să cultive cereale și viță de vie, iar slovaci pe malurile lacurilor și să fie pescari și împletitori de stuf. Dacă această repartiție

¹ G. Groddeck, *Das Buch vom Es*, Wien, 1923. (Nota trad.)

ar fi uniformă și pură, un *Wilson*¹ nu ar mai putea de bucurie; ar fi de asemenea comod pentru profesorii care țin lecții de geografie. Este însă verosimil că veți găsi mai puțină ordine și mai multă amestecătură dacă faceți o călătorie în regiune. Germani, maghiari și slovaci trăiesc peste tot amestecați unii cu alții, în zona colinară sunt și ogoare, iar la șes se cresc și vite. Unele lucruri, firește, sunt așa cum vă așteptați să fie, căci pe munți nu se poate prinde pește, iar vița de vie nu crește în apă. Imaginea ținutului, pe care ați adus-o cu dumneavoastră, poate să corespundă în linii mari; în ceea ce privește detaliile, va trebui să ne obișnuim cu divergențele.

Să nu vă așteptați ca, în afară de numele său, să vă comunic nu știu ce noutate despre *Sine*. Sinele este partea obscură, inaccesibilă a personalității noastre; puținul pe care-l știm despre el l-am aflat studiind felul în care se elaborează visul și în care se formează simptomul nevrotic, iar cea mai mare parte din ceea ce cunoaștem are un caracter negativ, neputând fi descris decât prin opoziție cu *Eul*. Ne apropiem de *Sine* cu ajutorul comparațiilor, numindu-l un haos, un cazan plin de excitații clocotinde. Ne reprezentăm că este deschis la extremitatea sa dinspre somatic, că își absoarbe de acolo trebuințele impulsionale (*Triebbedürfnisse*) care își găsesc în el expresia psihică, dar nu putem spune în ce substrat. De la impulsii el capătă energie, dar nu are nici o organizare, nu lansează nici o voință totală (*Gesamtwille*), ci doar năzuința de a-și satisface trebuințele impulsionale la somația principiului plăcerii. Pentru procesele care au loc în *Sine* legile gândirii logice nu sunt valabile; în primul rând nu este valabil principiul contradicției. Impulsurile contrare coexistă unele lângă altele fără a se anula reciproc, cel mult asociindu-se în formațiuni de compromis pentru vehicularea energiei, sub imperioasa cerință economică dominantă. Nu există în *Sine* nimic ce s-ar putea echivala cu negația și constatăm cu surprindere că Sinele face excepție de la teza filosofilor potrivit căreia

¹ Despre acest președinte american Freud a scris, în colaborare cu W. C. Bullitt, un studiu psihanalitic. (Nota trad.)

spațiul și timpul ar fi forme necesare ale actelor noastre psihice¹. Nu găsim în Sine nimic care să corespundă reprezentării timpului, nici o recunoaștere a unui curs temporal și, ceea ce este extrem de straniu și așteaptă să fie luat în considerare de gândirea filosofică, nu există modificare a procesului psihic în cursul timpului. Dorințele impulsionale care nu au depășit niciodată granițele Sinelui, dar și impresii care au fost cufundate în sine prin refulare, sunt virtual nemuritoare, comportându-se după decenii ca și cum abia s-ar fi născut. Ele nu pot fi recunoscute ca trecut și nu-și pot pierde valoarea și distribuția lor energetică decât dacă au devenit conștiente cu ajutorul muncii psihanalitice, în aceasta constând, pe puțin, efectul terapeutic al tratamentului psihanalitic.

Am din nou impresia obsesivă că teoria noastră a profitat prea puțin de pe urma faptului absolut neîndoielnic al invariabilității în timp a elementelor refulate. Se pare însă că aici se deschide o poartă de acces la cele mai profunde cercetări. Din păcate nici eu nu am reușit să înaintez în această direcție.

Este de la sine înțeles că Sinele nu cunoaște judecata de valoare, binele și răul, morala. Factorul economic sau, dacă vreți, cantitativ, strâns legat de principiul plăcerii, domină toate procesele. Distribuțiile energetice impulsionale care își cer descărcarea, toate acestea, credem noi, s-ar petrece în Sine. Ba chiar se pare că energia acestor mișcări impulsionale se găsește într-o altă stare decât în alte sectoare psihice, că ea este mai mobilă și mai capabilă de descărcare, deoarece, în caz contrar, nu s-ar putea produce aceste deplasări și aceste condensări care sunt caracteristice Sinelui și care fac total abstracție de calitatea distribuției energetice, de ceea ce în Eu numim o reprezentare. Ce nu am da spre a cunoaște mai bine aceste lucruri! De altfel, vedeți că suntem în măsură să vă comunicăm și alte proprietăți ale Sinelui, pe lângă aceea că este inconștient, iar dumneavoastră recunoașteți posibilitatea ca părți din Eu

¹ Freud vizează aici concepția lui Kant, după care spațiul și timpul sunt forme *a priori* ale sensibilității, date înainte de orice experiență a individului. (Nota trad.)

și din Supraeu să fie inconștiente, fără a avea aceleași caractere primitive și iraționale. Vom reuși să caracterizăm mai bine Eul propriu-zis, în măsura în care el se lasă separat de Sine și de Supraeu, luând în considerare relația sa cu segmentul cel mai exterior și de la suprafață, pe care îl desemnăm drept sistem P - C¹. Acest sistem este orientat către lumea exterioară, transmite percepțiile care vin de la aceasta, în el constituindu-se, în timpul funcționării sale, fenomenul conștiinței. Este organul senzorial al întregului aparat, care de altfel nu este doar receptorul excitațiilor care provin din exterior, ci și al altora, care provin din interiorul vieții psihice. Nu este nevoie să justificăm acea concepție potrivit căreia Eul ar fi acea parte a Sinelui care s-a modificat prin proximitatea și influența lumii exterioare, fiind amenajată pentru receptarea stimulilor și pentru protecție, fapt comparabil cu membrana cu care se înconjoară un bulgăraș de substanță vie. Relația cu lumea exterioară a devenit decisivă pentru Eu, acesta asumându-și sarcina de a o reprezenta în fața Sinelui, pentru binele acestuia care, neținând socoteală de această putere exterioară considerabilă, nu ar scăpa de nimicire în năzuința sa oarbă de satisfacere a impulsilor. În îndeplinirea acestei funcții, Eul trebuie să studieze lumea exterioară, să înregistreze o reproducere fidelă a acesteia în urmele mnezice ale percepțiilor sale și, prin activitatea de testare a realității (*Realitätsprüfung*), să îndepărteze din acest tablou al lumii exterioare ceea ce este adaos venit de la sursele de excitație interioară. Din ordinul Sinelui, Eul guvernează accesul la motilitate, dar între trebuință și acțiune el a intercalat prelungirea de termen a activității gândirii în cadrul căreia utilizează urmele mnezice ale experienței. În felul acesta el a detronat principiul plăcerii, care domină fără restricție cursul proceselor Sinelui, înlocuindu-l cu principiul realității, care promite mai multă securitate și un mai mare succes.

Relația cu timpul, care este atât de greu de descris, este și ea transmisă Eului prin intermediul sistemului percepției (*Wahrnehmungssystem*); este neîndoios că modul

¹ "das System W - B", în textul original, cele două simboluri reprezentând termenii *Wahrnehmung* = Percepție, și *Bewusstsein* = Conștiință. (Nota trad.)

de lucru al acestui sistem stă la originea reprezentării timpului. Dar ceea ce caracterizează într-un mod cu totul deosebit Eul, în comparație cu Sinele, este o tendință de sinteză a conținuturilor sale, de concentrare și de unificare a proceselor sale psihice, ceea ce lipsește cu desăvârșire din sfera Sinelui. Când vom trata despre impulsii în viața psihică, sper că vom reuși să aducem acest caracter esențial al Eului la sursa sa. Doar el este acela care stabilește înaltul grad de organizare de care Eul are nevoie pentru îndeplinirea optimă a sarcinilor. El se dezvoltă de la perceperea impulsurilor la dominarea impulsurilor, dar acest din urmă stadiu nu este atins decât datorită faptului că reprezentanța impulsională (*Triebrepräsenz*) se înscrie într-o structură mai cuprinzătoare, fiind acceptată într-o corelație coerentă. Adoptând felul popular de a vorbi, putem spune că Eul reprezintă în viața psihică rațiunea și prudența, iar Sinele, dimpotrivă, patimile neîmblânzite.

Ne-am lăsat până acum impresionați de enumerarea avantajelor și capacităților Eului; este timpul să pomenim și de reversul medaliei. Eul nu este, de fapt, decât o porțiune din Sine, o porțiune modificată în mod adecvat de proximitatea cu lumea exterioară periculoasă și amenințătoare. Din punct de vedere dinamic el este slab, energiile împrumutându-și-le de la Sine, noi nefiind cu totul lipsiți de o viziune asupra metodelor, am putea spune tertipurilor prin care el sustrage de la Sine noi quantumuri de energie. Una din aceste căi, de exemplu, este identificarea cu obiectele păstrate sau abandonate. Distribuția de energie la obiecte își are obârșia în revendicările impulsionale ale Sinelui. Eul trebuie în primul rând să le înregistreze. Identificându-se însă cu obiectul, el se recomandă Sinelui în locul obiectului, voină să dirijeze asupra lui libidoul Sinelui (*die Libido des Es*). Am și văzut că în cursul vieții Eul adună în el un mare număr de precipitate de vechi distribuiri energetice la obiecte. În general Eul trebuie să îndeplinească intențiile Sinelui, îndeplinindu-și sarcina atunci când depistează circumstanțele în care aceste intenții pot fi optim realizate. S-ar putea compara relația dintre Eu și Sine cu relația dintre călăreț și calul său. Calul furnizează energia necesară locomoției, călărețul are privilegiul de a determina scopul, de

a ghida mișcarea puternicului animal. Dar între Eu și Sine apare adesea cazul, care nu este ideal, în care călărețul trebuie să mâne bidiviul într-o direcție în care acesta nu vrea să meargă.

Eul s-a separat de Sine prin rezistențele elementelor refulate. Dar refularea nu continuă în spațiul Sinelui. Elementul refulat confluează în restul Sinelui.

Un proverb ne previne asupra dezavantajului de a fi slugă la doi stăpâni. Bietul Eu este într-o situație încă și mai grea, slujind trei stăpâni severi, dându-și osteneala să răspundă pretențiilor și cerințelor lor. Aceste pretenții sunt mereu divergente, adesea par incompatibile, încât nu este de mirare că Eul eșuează atât de frecvent în misiunea sa. Cei trei tirani sunt lumea exterioară, Supraeul și Sinele. Dacă urmărim strădaniile Eului de a-i satisface pe toți în același timp, mai exact, de a-i asculta cu supunere pe toți trei, nu putem regreta faptul că am personificat acest Eu ca pe o ființă deosebită (*als ein besonderes Wesen*). El se simte asaltat din trei părți, amenințat de tot felul de pericole la care, aflat la ananghie, reacționează prin angoasă. Prin originea sa, care este determinată de sistemul de percepție, el este destinat să reprezinte cerințele lumii exterioare, dar vrea să fie și servitorul credincios al Sinelui, să rămână în bune relații cu el, să i se recomande ca obiect, atrăgându-și asupra-i libidoul acestuia. În eforturile sale de mediere a Sinelui cu realitatea, adesea se vede constrâns să mascheze poruncile inconștiente (*die unbewussten Gebote*) ale Sinelui cu raționalizările sale conștiente (*bewusste Rationalisierungen*), camuflând conflictele Sinelui cu realitatea, făcând a se crede, cu o diplomatică insinceritate, că el ține seama de realitate, chiar dacă Sinele a rămas rigid și intransigent. Pe de altă parte, el este supravegheat pas cu pas de către severul Supraeu, care îi impune anumite norme de comportament fără a ține seama de dificultățile provenite din partea Sinelui și a lumii exterioare, iar în cazul în care acestea nu sunt respectate, este pedepsit prin sentimente de tensiune legate de inferioritatea sa și de conștiința vinovăției. Astfel, îmboldit de Sine, ținut din scurt de Supraeu, izgonit de realitate, Eul luptă pentru dominarea sarcinii sale economice, care constă în armonizarea forțelor

și influențelor care acționează asupra lui, așa încât înțelegem de ce foarte adesea nu ne putem opri să nu exclamăm: "Viața nu-i ușoară!" Când Eul este silit să-și recunoască slăbiciunea, el este cuprins de angoasă, o angoasă reală (*Realangst*) în fața lumii exterioare, o angoasă a conștiinței morale în fața Supraeului, o angoasă nevrotică în fața forțelor patimilor proprii Sinelui.

Relațiile structurale ale personalității psihice, pe care vi le-am înfățișat, aș dori să le expun printr-un desen pe care îl supun aici atenției dumneavoastră:

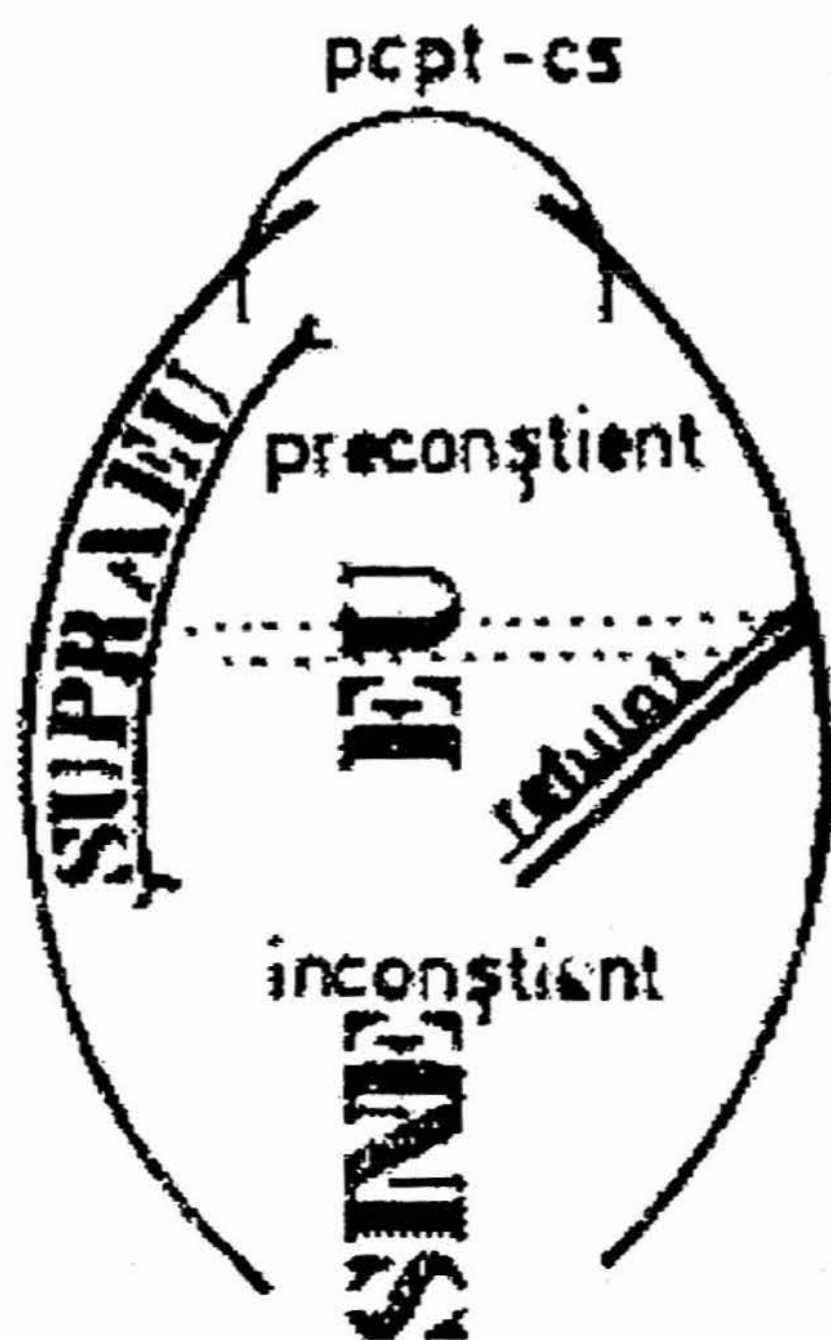

Fig. 1

Vedeți aici că Supraeu se cufundă în Sine; ca moștenitor al complexului lui Oedip, are într-adevăr relații intime cu acesta, fiind mai departe de sistemul percepției decât Eul. Sinele nu are contact cu lumea exterioară decât prin intermediul Eului, cel puțin potrivit acestei scheme. Este greu să spunem astăzi în ce măsură acest desen este exact; într-o privință este sigur că nu este. Spațiul ocupat de Sinele inconștient ar trebui să fie incomparabil mai mare decât acela ocupat de Eu sau de Preconștient. Vă rog să rectificați toate acestea în gândirea dumneavoastră.

Iar acum, pentru a încheia aceste considerații cu certitudine obositoare și poate nu lămuritoare, încă o chemare la luare aminte! Văzând această sectorizare a personalității în Eu, Supraeu și Sine, să nu vă gândiți că este vorba de granițe precise, ca acelea artificial trasate în geografia politică. Nu putem face dreptate specificului psihicului prin contururi lineare ca acelea din desenul nostru sau din pictura primitivă, ci mai degrabă prin câmpuri de culori care se estompează, ca la pictorii moderni. După ce am separat, trebuie să lăsăm să se contopească iarăși ceea ce am separat. Nu judecați prea aspru o primă încercare de a face sesizabil psihicul, care este atât de greu de sesizat. Este cât se poate de probabil ca forma luată de aceste separații să varieze de la o persoană la alta, după cum posibil este ca ele să se modifice în cursul funcționării lor sau să se remodeleze temporar. Îndeosebi în acest din urmă caz diferențierea filogenetică dintre Eu și Supraeu pare extrem de delicată. Este neîndoielnic că o boală psihică va produce aceleași rezultate. Putem, de asemenea, să ne reprezentăm fără prea mare greutate că anumite practici mistice pot reuși să răstoarne relațiile normale dintre diferite sectoare psihice, în așa fel încât, de exemplu, percepția să poată sesiza, în Eul profund (*im tiefen Ich*) și în Sine raporturi care altfel îi erau inaccesibile. Că pe această cale ne-am putea face stăpâni pe ultimile adevăruri ale înțelepciunii, de la care se așteaptă tot binele, ne putem fără grijă îndoii. Oricum, vom admite că eforturile terapeutice ale psihanalizei și-au ales un punct de atac similar. Într-adevăr, scopul lor este să fortifice Eul, să-l facă mai independent față de Supraeu, să-i lărgască ori-

zontul de percepție și să-i consolideze structura în așa fel încât să-și poată însuși noi segmente din Sine. Unde a fost Sinele, va trebui să fie Eul.

Aceasta este o sarcină ce revine culturii și civilizației, cam așa ca asanarea mlaștinii Zuyder¹.

¹"Wo Es war, soll Ich werden./ Es ist Kulturarbeit etwa wie die Trockenlegung der Zuydersee", în textul original. (Nota trad.)

prelegerea a XXXII-a

Angoasă și inconștient

Aoamnele mele și domnii mei! Nu veți fi surprinși să auziți că am a vă expune unele noutăți cu privire la concepția noastră despre angoasă și despre impulsurile fundamentale ale vieții psihice, dar și că nici una dintre aceste noutăți nu poate pretinde că este o soluție definitivă la problemele aflate în suspensie. Cu o intenție precisă vă vorbesc aici despre "concepții". Acestea sunt sarcinile cele mai dificile care ni se impun, dar dificultatea nu ține cumva de insuficiența observației, pentru că tocmai fenomenele cele mai frecvente și mai familiare sunt acelea care ne impun aceste enigme; și nici de distanța pe care o păstrăm de speculațiile la care aceste fapte incită; o elaborare speculativă este prea puțin de luat în considerare în acest domeniu. Este realmente vorba de concepții, adică de a introduce reprezentările abstracte corecte a căror aplicare la materia primă a observației face să apară în ea ordinea și transparența.

Angoasei i-am și consacrat o prelegere din prima serie, prelegerea a XXV-a. Îi vom recapitula pe scurt conținutul. Am spus că angoasa este o stare afectivă, așadar o asociere de senzații determinate din seria plăcere-neplăcere, cu impulsuri nervoase de descărcare corespunzătoare și cu perceperea acestora și că ea este probabil precipitatul unui anumit eveniment important încorporat de ereditate, prin urmare comparabil cu accesul de isterie dobândit de individ. Ca eveniment care a lăsat o asemenea urmă afectivă am

invocat procesul nașterii, în cursul căreia influențele asupra activității cardiace și respirației, proprii angoasei, erau de luat în considerație. Angelo primordială ar fi fost deci una toxică. Am procedat apoi la distincția dintre angosta reală și angosta nevrotică, prima apărându-ne ca o reacție firească la pericol, adică la o vătămare așteptată din exterior, pe când cealaltă ne-a apărut ca fiind absolut enigmatică și lipsită de scop. Într-o analiză consacrată angostei reale am redus-o la o stare de așteptare senzorială accentuată și de tensiune motorie, pe care le numim *starea de alarmă a angostei* (*Angstbereitschaft*). Din aceasta s-ar dezvolta reacția anxioasă. În cazul acesteia din urmă ar fi posibile două ieșiri: fie *dezvoltarea angostei*, repetarea vechii trăiri traumatice se limitează la un semnal, iar atunci restul reacției se poate adapta la noua situație de pericol și sfârșește prin fugă sau apărare; fie vechea situație își menține supremația, reacția generală se epuizează în dezvoltarea angostei, iar atunci starea afectivă devine paralizantă și inopurtună pentru prezent.

Ne-am ocupat apoi de angosta nevrotică și am spus că o observăm în trei situații diferite. În primul rând ca angostă generală, care plutește liber, gata să se atașeze temporar la orice posibilitate nou apărută, ca de exemplu în nevroza anxioasă tipică. În al doilea rând ca angostă puternic legată de conținutul unor reprezentări determinate, în așa-numitele *fobii*, unde, ce-i drept, putem încă recunoaște o relație cu pericolul exterior, dar unde trebuie să considerăm ca extrem de exagerată angosta pe care acest pericol o provoacă. În sfârșit, în al treilea rând, ca angostă în isterie și în alte forme de nevroze grave, unde fie însoțește simptomele, fie survine în mod independent sub formă de acces sau de stare mai durabilă, dar întotdeauna fără o motivație vizibilă într-un pericol exterior. Ne-am pus atunci două întrebări: De ce se teme bolnavul de nevroză anxioasă? și: Ce relație putem stabili între această angostă și teama reală în fața pericolelor exterioare?

Cercetările noastre nu au rămas nicidecum lipsite de succes, întrucât am ajuns la câteva concluzii importante. În ceea ce privește așteptarea anxioasă (*ängstliche Erwartung*), experiența clinică ne-a făcut să recunoaștem o

conexiune regulată cu bugetul libidoului (*Libidohaushalt*) în viața sexuală. Cauza mai frecventă a nevrozei anxioase este excitația frustrată. Este provocată o excitație libidinală, însă aceasta nu este satisfăcută, nu este utilizată; în locul libidoului deturnat de la utilizarea sa se instalează atunci starea de anxietate. Ba chiar m-am crezut îndreptățit să spun că libidoul nesatisfăcut se transformă direct în angoasă. Această concepție și-a găsit suportul în unele fobii absolut obișnuite la copiii mici. Multe dintre aceste fobii sunt complet enigmatice pentru noi, dar altele, cum ar fi frica de singurătate și frica față de persoanele străine, permit o explicație sigură. Singurătatea, ca și vederea unei fețe străine, trezește dorul după figura familiară a mamei; copilul nu-și poate domina acest impuls libidinal, nu-l poate lăsa în suspensie, ci îl transformă în angoasă. Această angoasă infantilă (*Kinderangst*) nu este deci de pus pe seama angoasei reale, ci pe seama celei nevrotice. Fobiile infantile și așteptarea angoasantă din nevroza anxioasă ne exemplifică felul în care ia naștere angoasa nevrotică: prin directă transformare a libidoului. Un al doilea mecanism îl vom cunoaște numaidecât; se va vedea că nu este prea diferit de primul.

Pentru angoasa din isterie și din alte nevroze vom face responsabil procesul de refulare. Credem că îl vom putea descrie mai bine dacă separăm destinul reprezentării sortite refulării (*verdrängenden Vorstellung*) de quantumul de libido care îi este inerent. Reprezentarea este cea care suferă refularea, eventual fiind transfigurată până la a se arăta de nerecunoscut; dar quantumul ei de afect este cu regularitate transformat în angoasă, iar lucrul acesta se întâmplă indiferent de natura afectului, - agresiune sau iubire. Cauza pentru care un quantum de libido a devenit inutilizabil nu constituie o diferență esențială: aceasta poate fi neputința infantilă a Eului, ca în fobiile infantile, poate fi consecința procesului somatic în viața sexuală, ca în nevroza anxioasă, după cum poate fi refularea, ca în isterie. Așadar, de fapt, cele două mecanisme ale apariției angoasei nevrotice coincid.

În timpul acestor cercetări, atenția ne-a fost atrasă de o relație extrem de importantă între dezvoltarea angoasei și formarea simptomului, fiind vorba de faptul că ambele se

reprezintă și se suplinesc reciproc. Suferindul de agorafobie, de exemplu, își începe istoria suferințelor sale cu un acces de angoasă pe stradă. Acesta se va repeta de fiecare dată când va ieși pe stradă. El este atunci simptomul agorafobiei și îl putem numi și inhibiție, o limitare a funcției Eului, prin care acesta se scutește de o criză de angoasă. Constatăm fenomenul invers atunci când avem un amestec în formarea simptomului, cum este posibil, de exemplu, în cazul actelor imperioase (*Zwangshandlungen*). Dacă îl împiedicăm pe bolnav să-și execute ceremonialul său de spălare, el cade într-o stare anxioasă greu de suportat, împotriva căreia simptomul său îl protejase. Într-adevăr, se pare că dezvoltarea angoasei are prioritate, simptomul formându-se ulterior, ca și cum simptomele ar fi create pentru a se evita irupția stării anxioase. Cu aceasta se acordă faptul că primele nevroze din copilărie sunt fobii, stări în care angoasa dezvoltată inițial este înlocuită de formarea mai târziu a simptomului: avem impresia că tocmai pornind de la aceste relații vom găsi cea mai bună cale de acces pentru înțelegerea angoasei nevrotice. Vom găsi în același timp motivul fricii în angoasa nevrotică și legătura ei cu angoasa reală. Motivul fricii este în mod evident propriul libido. Deosebirea față de situația din angoasa reală privește două aspecte: faptul că pericolul este intern în loc să fie extern și faptul că acest pericol nu este recunoscut în mod conștient. În fobii putem vedea foarte clar cum pericolul intern se transpune în pericol extern, așadar cum angoasa nevrotică se transformă într-o angoasă aparent reală. Să admitem, spre a simplifica o stare de lucruri adesea foarte complicată, că suferindul de agorafobie are întotdeauna teamă de tentațiile trezite în el de ceea ce întâlnește pe stradă. În cazul fobiei sale el întreprinde o deplasare și este înfricoșat în fața unei situații exterioare. Câștigul său în acest caz este că el crede că astfel se poate proteja mai bine. Din fața unui pericol exterior te poți salva prin fugă, pe când să fugi din fața unui pericol interior este greu.

În finalul prelegerii mele de odinioară asupra angoasei am relevat că rezultatele diferite ale cercetării noastre nu sunt de-a dreptul contradictorii, dar că, într-un fel sau altul, ele nici nu concordă. Ca stare afectivă, angoasa este repro-

ducerea unui eveniment amenințător din trecut, găsindu-se în serviciul autoconservării și semnalizând un nou pericol fiind generată de un libido devenit acum inutilizabil, lucrul acesta petrecându-se în cadrul procesului refulării, cadru în care este înlocuită de formarea simptomului, de care este oarecum psihic legată, - din toate acestea simțim că lipsește ceva, un element care să le dea unitate.

Doamnele mele și domnii mei! Acea descompunere a personalității psihice într-un Supreu, un Eu și un Sine, pe care v-am expus-o în ultima prelegere, ne-a impus o nouă orientare în problema angoasei. Odată cu teza că Eul este singurul focar al angoasei, Eul fiind singurul care poate produce și simți angoasa, noi am ocupat o poziție nouă și solidă, din perspectiva căreia multe situații capătă o altă înfățișare. La drept vorbind, nu am ști ce sens ar avea să vorbim de o "angoasă a Sinelui" sau să-i atribuim Supraeului capacitatea de a fi angoasat. În schimb, am salutat ca pe o concordanță dorită faptul că tustrele categorii principale de angoasă - angoasa reală, angoasa nevrotică și angoasa morală - se lasă atât de firesc raportate la cele trei relații de dependență ale Eului: față de lumea exterioară, față de Sine și față de Supraeu. Odată cu această concepție nouă, funcția angoasei ca semnal care vestește o situație periculoasă, funcție pe care nici în trecut nu am ignorat-o, trece acum în prim-plan, problema substanței angoasei și-a pierdut din interes, iar relațiile dintre angoasa reală și angoasa nevrotică s-au clarificat și simplificat într-un mod surprinzător. De altfel, este remarcabil faptul că acum înțelegem mai bine cazurile aparent complicate de apariție a angoasei decât pe cele considerate simple. Recent am studiat modul în care angoasa apare în anumite fobii pe care le punem pe seama isteriei anxioase, alegând cazuri în care este vorba de refularea tipică a dorințelor impulsionale proprii complexului lui Oedip. După așteptările noastre, ar fi trebuit să găsim că este vorba de o distribuție energetică libidinală la mama luată drept obiect erotic, distribuție care, ca urmare a refulării, se transformă în angoasă și apare atunci în expresie simptomatică atașată substitutului tatălui (*Vaterersatz*). Nu vă pot expune diferitele etape ale unui asemenea studiu,

fiind suficient să vă spun că, spre surprinderea noastră, rezultatul a fost contrar așteptărilor. Nu refularea este aceea care creează angoasa, ci angoasa este anterioară, ea este aceea care produce refularea!¹ Dar de care angoasă este vorba? Numai de angoasa din fața unui pericol care amenință din exterior, deci de o angoasă reală. Este adevărat că băiatul devine anxios în fața libidoului său, în acest caz în fața dragostei pe care el o simte față de mama sa, deci este realmente un caz de angoasă nevrotică. Dar această îndrăgostire nu îi apare ca un pericol intern, de care trebuie să te ferești prin renunțarea la acest obiect, decât pentru că el evocă o situație periculoasă exterioară. În toate cazurile examinate obținem același rezultat. Se impune să recunoaștem că nu eram pregătiți să constatăm că pericolul impulsional intern (*die innere Triebgefahr*) se dovedea a fi o condiție și o pregătire a unei situații de pericol real, exterior.

Dar nu am spus nimic despre ce este pericolul real de care copilul se teme ca urmare a îndrăgostirii lui de mamă (*seiner Mutterverliebtheit*). Este vorba de pedeapsa cu castrarea, de pierderea membrului său viril. Firește, îmi veți obiecta că nu este totuși vorba de un pericol real. Băieții noștri nu sunt totuși castrați din cauză că, în faza complexului lui Oedip, s-au îndrăgostit de mamă. Lucrul acesta nu este însă atât de simplu de tranșat. În primul rând nu este vorba ca această castrație să fie reală; decisiv este faptul că pericolul amenință din exterior și că băiatul crede în el. În această privință el are motivele lui, din moment ce în faza falică, în perioada onanismului său pretimpuriu, adesea este amenințat cu tăierea membrului, iar aluziile la această pedeapsă pot găsi la el o întărire filogenetică. Presupunem că în era primitivă a familiei umane, tatăl gelos și crud aplica realmente castrarea la băieți și că circumcizia, care, la primitivi, este atât de frecvent un ritual al pubertății, ar fi în această privință un vestigiu lesne de recunoscut. Știm că în această privință ne îndepărtăm mult de opinia generală, dar trebuie să rămânem la părerea că teama de castrare (*Kastrationsangst*) este unul dintre motoarele cele mai

¹ Această ipoteză și-a găsit o confirmare implicită în psihanalizele efectiv întreprinse de Freud, cum ar fi "Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben" (1909) și "Aus der Geschichte einer infantilen Neurose" (1918). (Nota trad.)

obișnuite și mai puternice ale refulării și, prin aceasta, ale formării nevrozelor. Analizele de caz în care nu castrarea, ci circumcizia este practică la băieți ca terapie sau ca pedeapsă pentru onanism, cum nu rareori se întâmplă în societatea anglo-americană, au dat ultimul element de certitudine convingerii noastre. Este mare tentația de a aborda aici mai în profunzime complexul castrării, dar vreau să rămânem la tema noastră. Teamă de castrare nu este, firește, singura cauză a refulării, ea neavând nici un substrat la femei care, desigur, au un complex al castrării, dar care nu pot avea teamă de castrare. În locul ei survine la celălalt sex teama pierderii dragostei (*Anst vor dem Liebesverlust*), care în mod vizibil este o continuare a angoasei sugarului în absența mamei. Înțelegeți ce situație de pericol real anunță această angoasă. Într-adevăr, dacă mama este absentă, ori dacă ea i-a retras copilului dragostea ei, el nu mai este sigur de satisfacerea dorințelor sale, putând fi expus celor mai dureroase tensiuni afective. Nu respingeți ideea că aceste condiții ale angoasei repetă, în fond, situația angoasei originare de la naștere, care și ea semnifică o separare de la mamă. Dacă urmați un raționament al lui Ferenczi¹, puteți chiar să includeți teama de castrare în această suită, deoarece pierderea membrului viril are drept consecință imposibilitatea unei noi uniri cu mama sau cu substitutul acesteia în actul sexual. Vă semnalez în treacăt că fantazarea atât de frecventă a reîntoarcerii în corpul matern este un substitut al acestei dorințe de acuplare. Ar fi aici de relatat multe lucruri interesante și de făcut multe corelații surprinzătoare, dar nu pot depăși cadrul unei introduceri în psihanaliză și nu vreau decât să vă atrag atenția asupra modului în care descoperirile psihologice ne împing până la realități biologice.

Otto Rank, căruia psihanaliza îi datorează multe contribuții de mare valoare, are și meritul de a fi subliniat în mod deosebit importanța actului nașterii și al separării de

¹ A se vedea Sandor Ferenczi, "Zur Psychoanalyse von Sexualwohneheiten", în *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, Bd. 8, 1925. (Nota trad.)

mamă¹. Bineînțeles, este imposibil să admitem concluziile extreme pe care el le-a tras din acest factor pentru teoria nevrozelor și chiar pentru terapia psihanalitică. El a și găsit nucleul doctrinei sale, anume că trăirea anxietății perinatale este prototipul tuturor situațiilor de pericol ulterioare. Dacă zăbovim asupra unor astfel de lucruri, am putea spune că fiecărei vârste de dezvoltare îi este atribuită, ca fiindu-i adecvată, o condiție de anxietate determinată și, prin urmare, o situație de pericol proprie. Pericolul neputinței psihice de a se ajuta corespunde stadiului imaturității Eului în primul an de viață al copilului, pericolul pierderii obiectului (dragostei) corespunde lipsei de independență din primii ani ai copilăriei, pericolul castrării corespunde fazei falice, în fine, angoasa în fața Supraeului, care ocupă un loc aparte, corespunde perioadei de latență. În cursul dezvoltării, vechile condiții de anxietate (*Agstbedingungen*) ar trebui să dispară, deoarece situațiile de pericol care le corespundeau sunt depreciate de întărirea Eului. Dar lucrul acesta nu se întâmplă decât foarte relativ. Mulți oameni nu-și pot învinge angoasa în fața pierderii dragostei, ei nu devin nicio dată destul de independenți față de afecțiunea celorlalți și, în această privință, continuă să se comporte în mod infantil. Teama de Supraeu nu trebuie, în mod normal, să ia sfârșit, dat fiind faptul că, în calitate de angoasă morală (*als Gewissensangst*), ea este indispensabilă în relațiile sociale și că individul nu poate deveni independent de comunitatea umană decât în cazuri cu totul excepționale. Se înțelege că unele din vechile situații de pericol se prelungesc până în perioade târzii, modificându-și, cu timpul, condițiile de anxietate. Așa se face că, de exemplu, teama de castrare se menține sub masca sifilisofobiei. Ca adult, știi că, pentru faptul că ai dat curs liber poftelor sexuale nu mai poți fi pedepsit cu castrarea, dar ai învățat că la o astfel de libertate a impulsiei ești amenințat cu grave îmbolnăviri. Nu este deloc îndoielnic că persoanele pe care le numim nevrotice rămân infantile în comportamentul lor în fața pericolului și că nu și-au depășit condițiile de anxietate perimate. Să admitem aceasta ca pe o contribuție efectivă la caracteriza-

¹ Freud are în vedere cartea lui Otto Rank *Das Trauma der Geburt*, Wien, 1924. (Nota trad.)

rea nevroticilor; de ce lucrurile se petrec în felul acesta, nu este atât de ușor de spus.

Sper că nu ați pierdut din vedere tema de ansamblu și că încă mai știți că avem de examinat relațiile dintre angoasă și refulare. Am învățat, în această privință, două lucruri: mai întâi că angoasa este aceea care provoacă refularea și nu invers, așa cum crezusem, iar, în al doilea rând, că o situație impulsională temută își are de fapt originea într-o situație de pericol exterioară. Problema este: cum să ne reprezentăm procesul refulării sub influența angoasei? Ideea mea este: Eul își dă seama că satisfacerea unei cerințe impulsionale ivite pe neașteptate ar atrage după sine una din situațiile de pericol de care el își amintește prea bine. Trebuie deci ca distribuirea de energie pentru această impulsie să fie, într-un fel oarecare, reprimată, anulată, făcută neputincioasă. Știm că Eul reușește în această misiune atunci când este puternic și când a absorbit în structura sa impulsia respectivă. Cazul refulării este însă acela că impulsia aparține încă Sinelui și că Eul se simte slab. Eul se ajută atunci cu o tehnică în fond identică cu aceea a gândirii normale. Gânditul este o acțiune de încercare cu mici cantități de energie similară cu deplasarea de mici figuri pe o hartă, înainte ca generalul să-și pună realmente trupele în mișcare. Eul anticipează deci satisfacerea impulsiei îngrijorătoare și îi permite să reproducă senzațiile de neplăcere de la începutul situației de pericol temute. Este în acest fel pus în joc automatismul principiului plăcere-neplăcere, care duce la refularea impulsiei periculoase.

Stop! - îmi veți striga -, nu prea vă înțelegem! Aveți dreptate, trebuie să mai adaug câteva lucruri pentru a accepta cele ce v-am spus. În primul rând, trebuie să recunosc că am încercat să traduc în limba gândirii noastre normale ceea ce, în realitate, trebuie să fie un proces cu siguranță inconștient sau preconștient între quantumuri de energie (*Energiebeträgen*) pe un substrat ireprezentabil. Dar aceasta nu este o obiecție de netrecut; adevărul este că nu putem proceda altfel. Mai important este să distingem cu claritate ceea ce se petrece, în cazul refulării, atât în Eu cât și în Sine. Ceea ce face Eul, tocmai am spus. El procedează la o distribuție energetică de probă și, prin sem-

nalul angoasei (*Angstsignal*), trezește automatismul plăcere-neplăcere. De acum încolo sunt posibile mai multe reacții sau un amestec de reacții, în proporții variabile. Fie accesul de anxietate se dezvoltă până la capăt și Eul se retrage cu totul din fața impulsiei scabroase; fie îi opune, în locul distribuției energetice de probă, o contradistribuție, aceasta unindu-se cu energia impulsiei refulate pentru a forma simptomul, ori este admis în Eu ca dispozitiv de reacție (*Reaktionsbildung*), ca întărire a unor predispoziții determinate, ca modificare structurală durabilă. Cu cât dezvoltarea angoasei se limitează la un simplu semnal, cu atât Eul distribuie energie acțiunilor de apărare care echivalează cu fixarea psihică a elementului refulat și cu atât mai mult procesul se apropie de o prelucrare normală, desigur fără să o atingă. Să aruncăm, în treacăt, o privire asupra acestui aspect. Cu siguranță că v-ați și gândit că acea realitate greu de definit pe care o numim *character*, este de atribuit în întregime Eului. Am și prins din zbor câte ceva din ceea ce constituie caracterul omului. Înainte de toate, încorporarea instanței parentale timpurii, în calitate de Supraeu, constituie partea cea mai importantă, cu totul decisivă, urmată de identificarea cu ambii părinți dintr-o perioadă ulterioară și cu alte persoane influente, și aceleași identificări ca precipitate ale unor relații obiectuale abandonate. Să adăugăm acum, ca pe niște contribuții care nu lipsesc niciodată din structura caracterului, dispozitivele reacționale pe care Eul le dobândește mai întâi în refulările sale, iar mai târziu în respingerea impulsilor indezirabile, cu ajutorul unor mijloace mai normale.

Să facem acum câțiva pași îndărăt și să revenim la Sine. Ceea ce se întâmplă, la refulare, cu impulsia combătută, nu este lesne de ghicit. Ne interesează îndeosebi să aflăm ce s-a întâmplat cu energia, cu sarcina libidinală a acestei impulsii, cum a fost ea utilizată. După cum vă amintiți, prima ipoteză a fost că tocmai aceasta era transformată în angoasă de procesul refulării. Nu ne-am mai încumeta să susținem lucrul acesta. Cu modestie, am spune mai degrabă că destinul impulsiei nu este de fiecare dată același. Probabil că există o corespondență intimă, în privința impulsiei refulate, între ceea ce se întâmplă în Eu și ceea ce

se întâmplă în sine, corespondență care trebuie să ne devină cunoscută. De când am angrenat în refulare principiul plăcere-neplăcere, care este trezit de semnalul angoasei, fie-ne permis să ne schimbăm perspectiva. Acest principiu guvernează fără restricție procesele care au loc în Sine. Il putem crede capabil să opereze modificări profunde pe seama impulsiei în chestiune. Ne așteptăm la faptul ca rezultatele refulării să fie foarte diferite, de o anvergură mai mare sau mai mică. În unele cazuri se poate ca impulsia să-și păstreze distribuția energetică libidinală și să continue să existe neschimbată în Sine, deși sub presiunea constantă a Eului. Alteori, pare-se, impulsia suferă o distrugere completă, în cursul căreia libidoul ei este definitiv deviat pe alte căi. Am socotit că așa se petrec lucrurile în ceea ce privește rezolvarea normală a complexului lui Oedip care, deci, în acest caz dezirabil, nu este pur și simplu refulat, ci este distrus în cadrul Sinelui¹. Pe de altă parte, experiența clinică ne-a arătat că în multe cazuri, în loc de rezultatul obișnuit al refulării, are loc o diminuare a libidoului, o regresare a structurii libidoului (*Libidoorganization*) la un stadiu anterior. Firește că lucrul acesta nu poate avea loc decât în Sine, iar dacă se produce, atunci se produce sub influența aceluiași conflict introdus de semnalul angoasei. Exemplul cel mai

¹ "Năzuințele libidinale care țin de complexul lui Oedip - scrie Freud în *Der Untergang des Ödipuskomplexes*, 1924 - sunt în parte desexualizate și sublimite, ceea ce probabil se întâmplă la orice convertire în identificare, iar în parte inhibitate în ceea ce privește obiectivul și transformate în impulsuri de afecțiune (*zärtliche Regungen*). Pe de o parte, întregul proces a salvat organul genital, îndepărtând de la el pericolul de a fi pierdut, iar pe de altă parte l-a paralizat, suprimându-i funcția. Cu aceasta se instalează o perioadă de latentă, care întrerupe dezvoltarea sexuală a copilului. / Nu văd nici un motiv de a refuza întoarcerii Eului de la complexul lui Oedip numele de «refulare», deci refulările ulterioare se vor efectua cu participarea Supraeului, care aici abia se formează. Dar procesul pe care l-am descris este mai mult decât o refulare, echivalând, atunci când este dus la îndeplinire în mod ideal, cu o distrugere și suprimare a complexului... Dacă Eul nu a reușit decât o refulare a complexului, atunci acesta rămâne inconștient în cadru Sinelui și își va manifesta mai târziu efectul patogen" (Sigmund Freud, *Opere* vol. 3, Psihanaliză și sexualitate, "Finalul complexului lui Oedip", traducere, eseu introductiv și note de dr. Leonard Gavriliu, Editura Științifică, București, 1994, p. 316). (Nota trad.)

izbitor de felul acesta ne este dat de nevroza obsesională, unde regresivitatea libidinală și refularea colaborează.

Doamnele mele și domnii mei! Mă tem ca aceste expuneri să nu vi se pară greu de înțeles, dar veți ghici că ele nu sunt exhaustive. Regret că trebuie să vă nemulțumesc, dar nu-mi pot fixa alt scop decât de a vă determina să vă faceți o impresie despre rezultatele noastre și despre dificultățile obținerii lor. Cu cât mai profund pătrundem pe terenul proceselor psihice, cu atât mai mult descoperim bogăția și complexitatea lor. Multe formule simple, care la început ni s-au părut corespunzătoare, s-au dovedit mai târziu insuficiente. Nu ostenim în a le modifica și îmbunătăți. În prelegerea referitoare la teoria viselor v-am condus într-un domeniu în care, în cincisprezece ani, abia dacă s-a făcut vreo nouă descoperire; în prelegerea de față, în care ne ocupăm de angoasă, vedeți că totul este în mișcare și transformare. Aceste lucruri noi nu au fost încă prelucrate în chip temeinic și poate că aceasta și face ca expunerea lor să întâmpine dificultăți. Aveți răbdare, în curând vom putea părăsi tema angoasei; nu afirm că o vom încheia în mod satisfăcător pentru noi. Să sperăm totuși că am avansat cât de cât și că, parcurgând acest drum, am dobândit tot felul de noi înțelesuri. Astfel, prin studierea angoasei, suntem acum în stare să adăugăm o trăsătură nouă descrierii noastre referitoare la Eu. Am spus că Eul este slab în fața Sinelui, că este servitorul său credincios, trudind să-i execute ordinele, să-i îndeplinească cerințele. Nu ne gândim să ne retragem această afirmație. Pe de altă parte, însă, acest Eu este partea cea mai bine organizată a Sinelui, cea mai orientată spre realitate. Nu ar trebui să exagerăm prea mult separarea lor și nici să fim surprinși dacă Eului, la rândul său, i-ar reveni o influență asupra proceselor care au loc în sfera Sinelui. Cred că această influență Eul o exercită punând în activitate, cu ajutorul semnalului angoasei, principiul aproape atotputernic al plăcerii-neplăcerii (*das fast allmächtige Lust-Unlust-Prinzip*). Ce-i drept, imediat după aceea el își arată din nou slăbiciunea deoarece, prin actul refulării, renunță la o parte din structura sa, trebuind să admită ca impulsia refulată să-i scape mereu de sub control.

Acum, încă o remarcă asupra problemei angoasei. An-goasa nevrotică s-a transformat discret în angoasă reală, într-o angoasă în fața situațiilor determinate de pericolul exterior. Nu putem însă rămâne aici, trebuie să facem un pas înainte, dar care va fi un pas înapoi. Ne vom întreba care este de fapt primejdia, lucrul de temut, într-o asemenea situație de pericol. Evident, nu vătămarea din punct de vedere obiectiv a persoanei care poate să nu însemne nimic din punct de vedere psihologic, ci ceea ce cauzează aceasta în viața psihică. Nașterea, de exemplu, prototipul nostru de stare anxioasă, nu va putea nicidecum să fie considerată ca o vătămări, cu toate că poate fi pericol de vătămări. Esențialul la naștere, ca în orice altă situație de pericol, este că ea provoacă în trăirea psihică (*im seelischen Erleben*) o stare de excitație și de tensiune puternică resimțită ca neplăcere și pe care nu o poți stăpâni prin descărcare. Dacă o astfel de stare ca aceasta, în fața căreia ostenelele principiului plăcerii eșuează, o numim factor *traumatic* (*traumatische Moment*), atunci, trecând prin seria angoasă nevrotică - angoasă reală - situație de pericol, ajungem la următoarea propoziție simplă: lucrul de temut, obiectul angoasei este de fiecare dată apariția unui factor traumatic care nu poate fi rezolvat potrivit normei principiului plăcerii. Înțelegem imediat că prin capacitatea de care dispune principiul plăcerii nu am fost asigurați împotriva vătămărilor obiective, ci numai împotriva unei anumite vătămări a economiei noastre psihice. De la principiul plăcerii și până la impulsia de autoconservare (*Selbsterhaltungstrieb*) drumul este încă lung, lipsește mult pentru ca intențiile lor să se suprapună de la început. Dar vedem și un alt lucru; poate că aceasta este soluția pe care o căutam. Căci, peste tot, avem aici de-a face cu problema cantităților relative. Numai mărimea sumei excitației face dintr-o impresie un factor traumatic, un factor care paralyzează realizarea principiului plăcerii, care dă semnificație situației de pericol. Dacă așa stau lucrurile, dacă aceste enigme sunt înlăturate printr-o informație atât de prozaică, de ce nu ar fi posibil ca asemenea factori traumatici să nu se producă în viața psihică cu admisele situații de pericol, caz în care, deci, angoasa nu apare ca semnal, ci este ge-

nerată pe loc, cu o motivație nouă? Experiența clinică ne spune cu fermitate că așa stau de fapt lucrurile. Numai refulările mai târzii dau la iveală mecanismul pe care l-am descris, în care angoasa apare ca semnal al unei situații de pericol anterioare; primele refulări, originare, iau naștere din confruntarea Eului cu pretenția libidinală excesivă rezultată din factorii traumatici, angoasa plăsmuindu-se pe loc, bineînțeles după modelul angoasei de la naștere. Lucrul acesta este valabil și pentru dezvoltarea angoasei în nevroza anxioasă, printr-o vătămare somatică a funcției sexuale. Nu vom mai afirma că libidoul însuși s-a transformat în angoasă. Dar nu văd cum s-ar putea obiecta împotriva unei duble origini a angoasei, pe de o parte ca o consecință directă a factorului traumatic, pe de altă parte ca semnal al repetării unui asemenea pericol.

Doamnele mele și domnii mei! Puteți fi acum bucuroși că nu va mai trebui să ascultați nimic pe tema angoasei. Dar nici să nu vă bucurați prea tare, pentru că ceea ce urmează nu este mai puțin complicat. Intenționez ca, nu mai departe de azi, să vă introduc în domeniul teoriei libidoului sau al teoriei impulsiei (*Trieblehre*), unde de asemenea multe lucruri au căpătat o nouă formă. Nu vreau să spun că am făcut progrese extraordinare în acest domeniu și că osteneala dumneavoastră va fi răspătită prin cunoașterea acestor progrese. Nu. Este un domeniu în care luptăm din greu spre a ne orienta și înțelege fenomenele; va trebui doar să fiți martorii strădaniei noastre. Și aici trebuie să recapitulez lucruri pe care vi le-am spus altădată.

Teoria impulsiei este, ca să zicem așa, mitologia noastră. Impulsiile sunt ființe mitice, grandioase în nedeterminarea lor. În munca noastră nu putem face nici o clipă abstracție de ele și, totuși, niciodată nu suntem siguri că le vedem clar. Știți cum se descurcă gândirea populară cu impulsiiile. Pur și simplu se admit atâtea impulsii și atât de diferite pe cât se simte nevoia: o impulsie de a se pune în valoare, de a imita, de a se juca, de a fi sociabil, și așa mai departe. Impulsiile sunt acceptate, fiecare este lăsată să-și facă treaba ei, după care este lăsată să plece. Am avut întotdeauna bănuiala că în spatele acestor multe și mărunte

impulsii plătite cu ziua, se ascunde ceva serios și puternic, de care am dori să ne apropiem cu prudență. Primul nostru pas a fost destul de modest. Ne-am spus că probabil nu vom greși dacă vom deosebi mai întâi două impulsii principale (*Haupttriebe*), două categorii de impulsii sau grupe de impulsii, pe potriua celor două mari trebuințe: foamea și iubirea. Cu oricâtă gelozie am apăra noi de obicei independența psihologiei față de celelalte științe, stăm aici în umbra faptului biologic de nezdruincinat că individul viu servește două scopuri, autoconservarea și conservarea speciei, scopuri care par independente unul de altul, scopuri care, pe cât știm, încă nu și-au găsit o filiație comună și ale căror interese adesea intră în conflict cu viața animală. De fapt avem de-a face aici cu psihologia biologică, fenomenele psihice fiind studiate ca însoțitoare ale proceselor biologice. Ca agenți ai acestei concepții, în psihanaliză și-au făcut intrarea "impulsiile Eului" și "impulsiile sexuale". În rândul celor dintâi le numărăm pe toate cele care au de-a face cu conservarea, afirmarea și sporirea persoanei. Celorlalte a trebuit să le acordăm bogăția de conținut cerută de viața sexuală infantilă și de viața sexuală a perversilor. Dat fiind faptul că în cercetarea nevrozelor am cunoscut Eul ca pe puterea restrictivă, refulantă, iar năzuințele sexuale ca pe elementul îngrădit, refulat, am crezut că am pus degetul nu numai pe varietatea, ci și pe conflictul dintre cele două grupe de impulsii. Obiectul studiului nostru a fost mai întâi exclusiv impulsiiile sexuale (*Sexualtriebe*), a căror energie am numit-o "libido". Studindu-le, am căutat să ne clarificăm reprezentările cu privire la ceea ce este o impulsie și la attributele care îi puteau fi descrise. Aici este locul teoriei libidoului.¹

O impulsie se deosebește deci de o excitație (*Reiz*) prin aceea că provine de la o sursă de excitație din interiorul corpului și acționează ca o forță constantă, persoana neputându-i-se sustrage prin fugă, cum o poate face în cazul excitației din afară. La impulsie distingem sursa, obiectul și obiectivul. Sursa este o stare de excitație în materia cor-

¹ A se vedea "Teoria libidoului" și "Masochismul și sadismul prin prisma principiului Nirvanei", în Sigmund Freud, *Opere*, vol.III, op. cit. pp. 23-28 și 235-245. (Nota trad.)

porală, iar obiectivul suprimarea acestei excitații, pe traseul de la sursă la obiectiv impulsia fiind psihic activă. Ne-o reprezentăm ca pe un anumit quantum de energie (*Energiebetrag*) care propulsează într-o direcție determinată. De la această presiune și hărțuială¹ își trage ea numele: impulsie (*Trieb*). Vorbim de impulsii active și pasive, pe când mai corect ar trebui să spunem obiective impulsionale active și pasive; și pentru atingerea unui obiectiv pasiv este nevoie de o cheltuială de energie. Obiectivul poate fi atins pe propriul corp, dar de regulă se interpune un obiect exterior pe care impulsia își atinge obiectivul ei exterior; obiectivul interior rămâne de fiecare dată o variație fiziologică simțită ca satisfacție. Nu ne-a devenit clar dacă relația cu sursa somatică îi conferă impulsiei o specificitate și care anume. Că impulsii provenite de la o sursă se asociază cu impulsii provenite de la alte surse și că ulterior împărtășesc destinul acestora, ba chiar că o impulsie poate fi înlocuită de o alta sunt, potrivit mărturiei experienței psihanalitice, fapte neîndoielnice. Să recunoaștem însă că nu ne explicăm prea bine aceste fenomene. Relația impulsiei cu obiectivul și cu obiectul admite și ea modificări, ambele putând fi permutate, relația cu obiectul fiind, oricum, mai lesne de slăbit. Un anumit fel de modificare a obiectivului și de schimbare a obiectului, în care intră în joc valorile sociale, a primit numele de *sublimare* (*Sublimierung*). În afară de aceasta, avem temeiuri de a distinge impulsii *inhibate în ceea ce privește obiectivul* (*zielgehemmt*), impulsii provenite din surse bine cunoscute, având un obiectiv neambiguu, dar care se oprește pe drumul spre satisfacere, în așa fel încât are loc o tensionare libidinală durabilă a obiectului și o năzuință asiduă în această direcție. De felul acesteia este relația de afecțiune (*Zärtlichkeitsbeziehung*), care în mod neîndoielnic provine din sursele nevoii sexuale și care renunță cu regularitate la satisfacerea acesteia.² Vedeți cât de multe lucruri, privind caracteristicile și desti-

¹ "von diesem Drängen", în textul original, termenul *Drang* având multiple sensuri, de la îmbulzeală, constrângere, hărțuială și până la imbold, pornire, instinct, dorință vie sau avânt, ca în cunoscuta sintagmă "Sturm und Drang". (Nota trad.)

² A se vedea S. Freud, "Triebe und Tribschicksale", 1915. (Nota trad.)

nele impulsilor, încă se mai sustrag înțelegerii noastre; ar trebui ca și aici să ne amintim de o deosebire care se vedește între impulsurile de autoconservare și care ar fi de cea mai mare importanță pe plan teoretic dacă ar privi întregul grup. Impulsiile sexuale ne frapează prin plasticitatea lor, prin capacitatea de a-și schimba obiectivul, prin aptitudinea de a se lăsa suplinite, în măsura în care satisfacerea unei impulsii poate fi înlocuită de alta, ca și prin amânabilitatea lor, tergiversare despre care impulsile obiectual inhibate ne-au dat un bun exemplu. Am fi tentați să le contestăm aceste proprietăți impulsilor de autoconservare și să spunem despre ele că sunt inflexibile, imposibil de amânat, imperative dintr-un punct de vedere cu totul diferit și că au un cu totul alt raport cu refularea și cu angoasa. Numai că la o mai serioasă reflecție vedem că această poziție de excepție nu o au toate impulsile Eului, ci numai foamea și setea și că ea este în mod vădit întemeiată pe o particularitate a surselor impulsiei. O bună parte din această impresie deconcertantă provine și din faptul că încă nu am cercetat element cu element ce modificări suferă, sub influența Eului organizat, impulsile care inițial au aparținut Sinelui.

Ne mișcăm pe un teren mai sigur dacă examinăm modul în care viața impulsională servește funcția sexuală. Am intrat aici în posesia unor viziuni de ansamblu absolut decisive, care nici pentru dumneavoastră nu mai sunt noi. Deci lucrurile nu stau în așa fel încât de la bun început să recunoaștem o impulsie sexuală prin năzuința către obiectivul funcției sexuale, care este reuniunea spermatozoidului cu ovulul. Dimpotrivă, ne este dat să vedem o mulțime de impulsii parțiale, care provin din diferite părți ale corpului și care tind la satisfacție într-un mod destul de independent una față de alta, găsindu-și satisfacția în ceva ce am putea numi *plăcerea organului (Organlust)*. Organele sexuale sunt cele mai târzii dintre aceste zone *erogene*, iar plăcerii de organ a acestora nu le mai poate fi refuzată denumirea de *plăcere sexuală*. Nu toate aceste impulsii care năzuiesc la plăcere sunt admise în structura finală a funcției sexuale. Unele dintre acestea vor fi eliminate ca inutilizabile, prin refulare sau altcumva, câteva vor fi deturnate de la obiectivul lor, în modul curios despre care am pomenit mai înainte,

fiind folosite la întărirea altor impulsii, iar altele sunt păstrate în roluri secundare, servind la executarea de acte introductive, la producerea plăcerii preludiale (*Vorlust*). Știți că în această dezvoltare, care se întinde pe o lungă perioadă, se pot recunoaște mai multe faze ale unei organizări provizorii și știți de asemenea cum, prin această istorie a funcției sexuale (*Geschichte der Sexualfunktion*), se explică aberațiile și degenerările. Prima dintre aceste faze *pregenitale* o numim faza *orală* deoarece, potrivit modului în care sugarul este hrănit, zona erogenă a gurii domină și în ceea ce ne este permis să numim activitate sexuală a acestei perioade de viață. Într-un al doilea stadiu cele care se îmbulzesc în primul plan sunt impulsii *sadice* și *anale*, desigur în relație cu apariția dinților, cu întărirea musculaturii și cu stăpânirea funcțiilor sfincterelor. Asupra acestui stadiu de dezvoltare am aflat multe lucruri demne de interes. A treia care apare este faza *falică* în care, pentru ambele sexe, membrul viril și ceea ce îi corespunde la fată nu mai pot fi trecute cu vederea în ceea ce privește semnificația lor. Numele de fază *genitală* l-am păstrat pentru organizarea sexuală definitivă care are loc după pubertate, fază în care organul genital feminin capătă aceeași recunoaștere pe care organul genital masculin a căpătat-o de mult.

Toate acestea nu sunt decât simple recapitulări. Nu cumva să credeți că lucrurile pe care nu le-am menționat de data aceasta și-au pierdut valoarea. Această recapitulare e necesară pentru a lega de ea expunerea progreselor făcute în cercetările noastre. Ne putem lăuda că am învățat o mulțime de lucruri noi tocmai în ceea ce privește structurile timpurii ale libidoului și de a fi sesizat cu mai multă claritate importanța a ceea ce știm, ceea ce vă voi demonstra măcar pe câteva exemple. Abraham a arătat, în 1924, că se pot distinge două stadii în faza sadico-anală.¹ În prima predomină tendințele distructive, care urmăresc nimicirea și dispariția, iar în faza ulterioară tendințele amiabile față de obiect, care urmăresc păstrarea și posedarea. Așadar, în mijlocul acestei faze apare pentru prima oară luarea în considerare a obiectului ca precursor al unei

¹ Karl Abraham, *Versuch einer Entwicklungsgechichte der Libido*, Leipzig, Wien, Zürich, 1924. (Nota trad.)

distribuții libidinale ulterioare, în sensul iubirii (*Liebesbesetzung*). La fel de justificată este ipoteza unei astfel de subdiviziuni și în prima fază, orală. În primul sub-stadiu nu este vorba decât de incorporarea orală, lipsind orice ambivalență în relația cu obiectul reprezentat de sânul matern. Al doilea stadiu, care se distinge prin apariția activității de mușcare (*Beisstätigkeit*), poate fi denumită *oral-sadic*; acest stadiu prezintă pentru prima oară manifestările ambivalenței, care vor deveni mult mai clare în faza următoare, sadico-anală. Valoarea acestor noi distincții apare îndeosebi atunci când, în cazul unor nevroze determinate - nevroza obsesională, melancolia -, se caută locurile de dispoziție (*Dispositionstellen*) în dezvoltarea libidoului¹. Amintiți-vă de cele ce v-am spus [odinioară] asupra conexiunii dintre fixația libidoului, dispoziție și regresione.

Poziția noastră cu privire la fazele structurării libidoului s-a modificat, de altfel, întrucâtva. Dacă odinioară subliniam mai ales modul în care una dispare în fața celeilalte, în prezent ne îndreptăm atenția asupra faptelor care ne arată tot ceea ce, alături de structurările ulterioare și îndărătul lor, rămâne din fiecare fază precedentă și dobândește o suplinire permanentă în economia libidoului și în caracterul individului. Încă și mai importante sunt studiile care ne-au arătat cât de frecvent se produc, în condiții patologice, regresări la fazele anterioare, unele din aceste regresii fiind caracteristice pentru anumite forme de maladii. Dar nu mă pot ocupa aici de aceasta; aceasta ține de o psihologie specială a nevrozelor.

Transpoziția impulsilor și procesele similare le-am putut studia îndeosebi în erotica anală, în cazul excitațiilor venite din sursele zonei erogene anale și am fost surprinși constatând diversitatea utilizărilor la care conduc aceste impulsii. Poate că nu este ușor să ne eliberăm de desconsiderarea care a lovit această zonă în cursul dezvoltării. Să-l lăsăm deci pe Abraham să ne amintească faptul că anusul corespunde din punct de vedere embriologic cu gura

¹ Puncte în care, în dezvoltarea libidoului, se formează prin fixație o dispoziție pentru o anumită formă de nevroză (a se vedea S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, op. cit., capitolul "Puncte de vedere cu privire la dezvoltare și regresione. Etiologie", p. 228 și urm.). (Nota trad.)

originară (*Urmund*), care a coborât până la capătul intestinului. Aflăm apoi că odată cu deprecierea propriilor materii fecale, a propriilor excremente, acest interes impulsional de sursă anală trece la obiecte care pot fi făcute *cadou*. Iar aceasta pe bună dreptate, deoarece materiile fecale au fost primul cadou pe care sugarul îl putea face, cedându-le din dragoste pentru aceea care avea grijă de el. În continuare, în mod absolut analog cu schimbarea de semnificație în dezvoltarea limbajului, acest vechi interes pentru materiile fecale se transpune în aprecierea *aurului și banilor*¹, dar își are contribuția sa în energizarea afectivă a *copilului și penisului*. După convingerea tuturor copiilor, care multă vreme rămân prizonierii teoriei cloacei (*Kloakentheorie*), copilul se naște ca o bucată de materie fecală ieșită din intestin; defecația este modelul actului nașterii. Dar și penisul își are precursorul în coloana de materii fecale care umple și produce senzații în tubul mucos al intestinului. Când copilul, cu destulă silă, ia cunoștință de faptul că există ființe omenești care nu posedă acest membru, penisul îi apare ca ceva detașabil de corp și face o analogie evidentă cu excrementul care a fost prima bucată de materie corporală la care el a trebuit să renunțe. O mare parte a eroticii anale duce la energizarea penisului, dar interesul arătat acestui segment al corpului are, pe lângă cea erotico-anală, o rădăcină orală poate încă și mai puternică întrucât, după înțârcare,² penisul devine și moștenitorul mamelonului sânului matern.²

Este imposibil să te orientezi în fantazările, în ideile accidentale influențate de inconștient și în limbajul simptomelor omului dacă nu cunoști aceste relații abisale. Materii fecale - bani - cadou - copil - penis sunt tratate aici ca

¹ Aceste cuvinte, subliniate de Freud, sunt în limba germană *Gold* (=aur) și *Geld* (=bani), ambele din aceeași serie acustică și vizuală cu *Gelb* (=culoarea galbenă); în românește avem omonimul *galben*, care, pe lângă semnificarea culorii cu pricina, este numele dat unor monede din aur; pentru multe limbi, însă, aceste interpretări bazate pe accidente lingvistice eșuează în falacios. (Nota trad.)

² Acest "mamelon" viril devine zonă erogenă de predilecție pentru bărbații și femeile care se dedau uneia și aceleiași perversiuni, totuși mai degradantă pentru femeie, care este readusă (și redusă!) la stadiul de bebeluș, pe când bărbatul ia locul mamei, care poate spune înfricoșător: "Eu te-am făcut, eu te omor!" (Nota trad.)

sinonime și sunt înlocuibile prin simboluri comune. Nu uitați că nu v-am putut face decât comunicări extrem de incomplete. Aș putea să adaug, în treacăt, că interesul pentru vagin, care se trezește mai târziu, are și el îndeosebi o origine anal-erotică. Lucrul acesta nu este deloc surprinzător, deoarece vaginul este, după o expresie fericită găsită de Lou Andreas-Salomé, "subînchiriat" rectului; în viața homosexualilor, care nu au participat la o anumită parte a dezvoltării sexuale, vaginul este de altfel înlocuit cu acesta din urmă. În vise apare adesea un loc care era odinioară un singur spațiu și care acum este împărțit în două de un perete, ori invers. Prin aceasta se înțelege mereu relația vaginului cu intestinul. Putem apoi urmări modul în care, la fată, dorința, care nu are în ea nimic feminin, de a poseda un penis, se transformă în mod firesc în dorința de a avea un copil, apoi un bărbat în calitate de purtător de penis și donator de copil, în așa fel încât putem și aici vedea cum o parte a interesului la început anal-erotic ajunge să fie admisă în structura genitală ulterioară.

În cursul unor astfel de studii asupra fazelor pregenitale am ajuns la unele viziuni noi referitoare la formarea caracterului. Atenția ne-a fost atrasă de o triadă de însușiri care se găsesc reunite destul de des: deprinderea de a fi ordonat, zgârcenia și încăpățânarea, din psihanalizarea unor persoane de acest fel reieșind că aceste însușiri rezultă din consumarea și utilizarea diferită de către aceste persoane a eroticii lor anale. Vorbim deci de *character anal* acolo unde găsim această reuniune de însușiri într-o formă bătătoare la ochi, în așa fel încât punem caracterul anal într-o anumită opoziție cu erotica anală incomplet elaborată. Am găsit o relație similară, poate și mai puternică, între ambiție și erotica uretrală. O aluzie bizară la această relație am extras din legenda care spune că Alexandru cel Mare s-a născut chiar în noaptea în care un oarecare Herostrat, din vana dorință de a deveni celebru, a incendiat templul atât de admirat al Artemizei din Efes. Este ca și cum o asemenea relație nu le fusese necunoscută celor din Antichitate! Știți prea bine în ce măsură faptul de a urina este pus în legătură

cu focul și cu stingerea focului.¹ Firește, ne așteptăm ca și celelalte trăsături de caracter să se dovedească în mod similar precipitate sau dispozitive de reacție ale unor structuri libidinale determinate, dar încă nu le putem demonstra.

Este timpul să fac un pas înapoi, atât în istorie cât și în ceea ce privește tema tratată, reluând problemele cele mai generale ale vieții impulsilor. La baza teoriei noastre referitoare la libido s-a aflat mai întâi opoziția dintre impulsii Eului și impulsii sexuale. Când, mai târziu, am început să studiem mai îndeaproape Eul ca atare și am conceput punctul de vedere al narcisismului, chiar și această distincție și-a pierdut fundamentul. În rare cazuri se poate vedea că Eul se ia pe el însuși ca obiect, comportându-se ca și cum ar fi îndrăgostit de el însuși. De unde *narcisismul*, despre care vorbește legenda greacă. Dar aceasta nu este decât exagerarea dusă la extrem a unei stări de lucruri normale. Ajungem să înțelegem că Eul este întotdeauna rezervorul principal al libidoului, de unde emană distribuțiile energetice pentru obiecte și unde ele se întorc, în timp ce cea mai mare parte a libidoului rămâne staționară în Eu. Libidoul Eului este astfel transformat fără încetare în libido obiectal (*Objektlibido*), iar libidoul obiectal în libido al Eului (*Ichlibido*). Atunci, însă, nici unul dintre ele nu este de natură diferită, neavând sens să desparti energia unuia de a altuia; putem lăsa de-o parte termenul libido sau să-l utilizăm pur și simplu ca pe sinonimul energiei psihice.

Nu am rămas mult timp pe această poziție. Bănuiala că există o opoziție în interiorul vieții impulsionale și-a găsit curând o altă expresie, încă și mai netă. Dar nu aș dori să dezvolt în fața dumneavoastră această noutate din teoria impulsilor; și ea se întemeiază, în esență, pe considerații biologice; vă voi prezenta-o ca pe un produs finit. Presupunem că există două categorii de impulsii, esențialmente diferite: impulsii sexuale, luate în sensul lor cel mai larg, *Erosul*, dacă preferați această denumire, și *impulsii agresive* (*Aggressionstriebe*), al căror scop este distrugerea. Ascultând cele ce vă spun, nu le veți da deloc valoarea de noutate; pare o încercare de explicație teoretică a banalei

¹ O excursie cuprinzătoare în această privință face Gaston Bachelard în *La psychanalyse du feu* (1938) (Nota trad.)

opozitii dintre iubire și ură, care poate coincide cu o altă polaritate, a atracției și respingerii, pe care fizica o admite pentru toată lumea anorganică. Curios este însă faptul că mulți găsesc că aceasta este o noutate și anume una cât se poate de indezirabilă și care ar trebui înlăturată cât mai grabnic posibil. Presupunem că în această respingere se afirmă un puternic factor afectiv. De ce nouă înșine ne-a trebuit atâta timp până când să ne decidem să recunoaștem impulsia agresivității, de ce nu am utilizat fără ezitare, pentru teorie, fapte aflate la îndemâna tuturor și cunoscute în toată lumea? Nu încapă îndoială că ne-am lovit de puțină rezistență dacă am vrea să le atribuim animalelor o impulsie cu un astfel de obiectiv. Dar a o admite în constituția omului pare o temeritate vecină cu crima, contrazicând multe prezumții religioase și convenții sociale. Nu, omul trebuie să fie de la natură bun sau cel puțin blajin¹. Dacă uneori el se arată brutal, violent, crud, este din cauza perturbării trecătoare a vieții sale afective, de cele mai multe ori provocată, poate consecința orânduirilor sociale neadecvate pe care și le-a dat până în prezent.

Din păcate, ceea ce ne arată istoria și ce am trăit noi înșine nu vorbesc în acest sens, ci justifică mai degrabă judecata potrivit căreia credința în "bunătatea" naturii umane este una din cele mai rele iluzii de la care oamenii așteaptă o înfrumusețare și o înlesnire a vieții lor, pe când ea nu le aduce în realitate decât daune. Nu avem nevoie să continuăm această polemică, deoarece nu din cauza studierii istoriei și a experienței vieții am preconizat la om o impulsie specială a agresiunii și a distrugerii, ci am făcut-o pe baza considerațiilor generale la care ne-a condus descoperirea fenomenelor *sadismului* și *masochismului*. După cum știți, vorbim de sadism atunci când satisfacția sexuală este legată de condiția ca obiectul sexual să fie supus durerilor, maltratărilor și umilirilor, iar de masochism atunci când există trebuința de a fi tu însuși obiectul maltratată. Știți de asemenea că o anumită adăugare a acestor două năzuințe intră în relația sexuală normală și că le nu-

¹ Referire la concepția dogmatică a lui J. J. Rousseau, dar și la morala lui Kant, care sădea în om un "imperativ categoric" cu totul iluzoriu, pe care nu se poate baza nici o orânduire realistă a vieții oamenilor. (Nota trad.)

mim perversiuni atunci când resping celelalte obiective sexuale și pun în locul lor propriile lor obiective. Pe de altă parte, nu se poate să vă fi scăpat faptul că sadismul întreține o relație mai strânsă cu masculinitatea, iar masochismul cu feminitatea, ca și cum ar exista aici o înrudire secretă, deși trebuie să vă spun numaidecât că nu am ajuns prea departe pe calea aceasta. Atât sadismul cât și masochismul sunt pentru teoria libidoului fenomene extrem de enigmatice, îndeosebi masochismul, și este în ordinea lucrurilor ca atunci când ceva a fost pentru teorie piatra sa de încercare, să fie piatra angulară a teoriei care o înlocuiește.

Socotim deci că, în ceea ce privește sadismul și masochismul, ne aflăm în fața a două excelente exemple de mixaj a celor două feluri de impulsii, Erosul și agresivitatea, iar acum formulăm ipoteza că acest raport este exemplar, că toate impulsiiile pe care le putem studia constau în astfel de amestecuri sau aliaje ale celor două feluri de impulsii. Firește, în procente de mixaj cele mai diferite. Impulsiiile erotice ar fi acelea care introduc în acest amestec diversitatea obiectivelor lor sexuale, pe când celelalte nu ar admite decât atenuări și nuanțări în tendințele lor uniforme. Prin această ipoteză am deschis perspectiva unor cercetări care într-o zi ar putea să aibă o mare importanță pentru înțelegerea proceselor patologice. Căci aceste mixturi se pot și dezagrega și ne putem aștepta ca asemenea segregări de impulsii să aibă cele mai grave consecințe pentru funcție. Dar asemenea puncte de vedere sunt încă prea noi. Nimeni până acum nu a încercat să le exploateze în practică.

Să ne întoarcem la problema specială pe care ne-o pune masochismul. Dacă pentru moment facem abstracție de componenta sa erotică, el este pentru noi chezașul existenței unei năzuințe care are drept obiectiv autodistrugerea (*Selbstzerstörung*). Dacă și pentru impulsia distrugerii este adevărat că Eul - dar noi avem aici în vedere mai degrabă Sinele, întreaga persoană - include inițial în sine toate impulsiiile, rezultă că masochismul este mai vechi decât sadismul, sadismul fiind o impulsie a distrugerii orientată în afară și dobândind astfel caracterul de agresiune. O oarecare cantitate din impulsia inițială a distrugerii poate să rămână în interior; se pare că în situațiile pecepute de noi

nu pot apărea decât aceste două condiții: când ea se leagă de impulsii erotice orientate spre masochism, ori când - cu un adaos erotic mai mare sau mai mic - se întoarce contra lumii exterioare, sub formă de agresiune. Ne apare atunci posibilitatea ca agresiunea să nu-și găsească satisfacție în lumea exterioară, dat fiind că se lovește de obstacole reale. În acest caz probabil că dă înapoi, amplificând cantitatea de autodistrugere care domnește în interior. Vom vedea că lucrurile se petrec realmente în felul acesta și că acest proces este foarte important. O agresiune stopată pare să însemne o pagubă gravă; este ca și cum ar trebui să distrugem alte lucruri sau alte ființe spre a nu ne distruge pe noi înșine, pentru a ne feri de tendința autodistrugerii (*Tendenz zur Selbstdestruktion*). Este, desigur, o tristă comunicare pentru moraliști!

Moralistul, însă, se va consola încă mult timp, acuzând de neverosimilitate speculațiile noastre. Stranie impulsie, aceea care se îndeletnicește cu distrugerea propriului ei cămin organic! Ce-i drept, poeții vorbesc de asemenea lucruri, însă poeții sunt iresponsabili, ei se bucură de privilegiul licenței poetice. Bineînțeles, reprezentări similare nu mai sunt străine fiziologiei, cum este aceea a mucoasei stomacale care se autodigeră. Dar trebuie să admitem că a noastră impulsie a autodistrugerii are nevoie de un sprijin mai larg. Nu ne putem hazarda într-o ipoteză de o asemenea anvergură numai pentru că niște bieți smintiți și-au legat satisfacția sexuală de o condiție stranie. Socot că o studiere aprofundată a impulsilor ne va oferi lucrul de care avem nevoie. Impulsiile nu guvernează numai viața psihică, ci și viața vegetativă, iar aceste impulsii organice (*organischen Triebe*) fac să apară o caracteristică demnă de tot interesul din partea noastră. Numai mai târziu vom putea judeca dacă aceasta este o caracteristică generală a impulsilor. Ele ni se dezvăluie ca strădanie de a restabili o stare anterioară. Putem presupune că pornind din momentul în care o asemenea stare, o dată atinsă, a fost perturbată, se constituie o impulsie pentru a o recrea, producând fenomene pe care le putem denumi *cerința imperioasă de repetiție* (*Wiederholungszwang*). Astfel, embriologia în întregul ei nu este decât un incomparabil exemplu de cerință

imperioasă de repetiție, capacitatea de reconstituire a organelor pierdute ducând foarte departe în regnul animal, iar impulsia de însănătoșire (*Heiltrieb*), căreia îi datorăm, alături de procedeele terapeutice, restabilirea sănătății, este fără îndoială vestigiul acelei capacități atât de uimitor dezvoltate la animalele inferioare. Migrația peștilor, poate că și a păsărilor, probabil tot ceea ce numim la animale manifestare instinctuală are loc din porunca cerinței imperioase de repetiție, care exprimă *natura* conservatoare a impulsurilor. În domeniul psihic, de asemenea, nu trebuie să căutăm prea mult ca să-i găsim manifestările. Am fost frapați de faptul că evenimentele uitate sau refulate din prima copilărie se produc, pe parcursul curei psihanalitice, în vise și în reacții, îndeosebi în reacțiile de transfer, deși trezirea lor merge împotriva interesului principiului plăcerii, noi dând în acest caz explicația că o cerință imperioasă de repetiție trece dincolo de principiul plăcerii¹. Lucruri similare se pot observa și în afara psihanalizei. Există oameni care, spre paguba lor, repetă mereu aceleași reacții, fără a se corecta, ori care par urmăriți de un destin neîmblânzit, pe când o cercetare mai atentă a faptelor ne arată că ei înșiși, fără a o ști, își pregătesc acest destin. Îi atribuim în acest caz cerinței imperioase de repetiție un caracter *demonic*.

Dar cum ne poate face această trăsătură a impulsurilor să înțelegem a noastră impulsie a autodistrugerii? Ce stare anterioară ar voi să restabilească o astfel de impulsie? Răspunsul nu trebuie să-l căutăm prea departe și el ne deschide largi perspective. Dacă este adevărat că - în timpuri imemorabile și într-un mod care nu poate fi reprezentat - viața a apărut din materia moartă, atunci, după câte presupunem, a trebuit să se constituie o impulsie care vrea să suprimă viața și să restabilească starea inorganică. Dacă recunoaștem în această impulsie autodistrugerea din ipoteza noastră, o putem concepe ca pe expresia unei *impulsii a morții* (*Todestrieb*), care nu lipsește din nici un proces al vieții. Iar din acel moment impulsurile în care noi credem se împart în două grupe: aceea a impulsurilor erotice, care vor în permanență să adune substanța vieții în unități tot mai

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, Wien, 1924. (Nota trad.)

mari, și aceea a impulsiiilor morții, care se opun acestei strădanii și aduc viul la starea inorganică. Din acțiunile conjugate și opuse ale acestor două grupe de impulsii purced fenomenele vieții, cărora le pune capăt moartea.

Poate că, ridicând din umeri, veți spune: aceasta nu ține de științele naturii, ci este filosofie schopenhaueriană. Dar de ce, doamnele mele și domnii mei, un gânditor îndrăzneț nu ar fi putut ghici ceea ce mai apoi avea să fie confirmat de o cercetare lucidă și laborioasă? La urma urmei, toate acestea au mai fost spuse o dată, iar, înainte de S c h o p e n h a u e r , mulți au spus lucruri asemănătoare. Apoi, ceea ce spunem noi nu este o repetare aidoma a lui S c h o p e n h a u e r . Noi nu afirmăm că moartea este unicul scop al vieții; noi nu trecem cu vederea că alături de moarte este viața. Recunoaștem două impulsii fundamentale și îi lăsăm fiecareia propriul ei obiectiv. A ști cum cele două impulsii se amestecă în procesul vieții, cum impulsia morții se pune în serviciul scopurilor Erosului, mai ales atunci când se orientează către exterior sub formă de agresiune, sunt sarcini care incumbă cercetării din viitor. Noi nu vom merge mai departe de locul în care o astfel de perspectivă ni se deschide nouă. Problema de a ști dacă acea natură conservatoare nu este proprie tuturor impulsiiilor, fără excepție, dacă impulsiiile erotice nu vor și ele să restabilească o stare anterioară atunci când năzuiesc la sinteza viului în unități mai mari, trebuie de asemenea să o lăsăm nerezolvată.

Ne-am cam îndepărtat de baza noastră. Vreau să vă comunic retrospectiv care a fost punctul de plecare al acestor reflecții asupra teoriei impulsiiilor. Este același care ne-a condus la revizuirea relației dintre Eu și inconștient, anume impresia, extrasă din cura de psihanaliză, că pacientul care manifestă rezistență nu știe adesea nimic despre această rezistență. Dar nu numai faptul rezistenței îi este inconștient, ci și motivele acesteia. A trebuit să căutăm aceste motive, sau motivul, și, spre surprinderea noastră, l-am găsit identificat într-o puternică trebuință de pedeapsă (*Strafbedürfnis*), pe care nu am putut-o trece decât în rândul dorințelor masochiste. Importanța practică a acestei descoperiri nu se situează deloc în urma importanței sale

teoretice, întrucât această trebuință de pedeapsă este cel mai mare dușman al efortului nostru terapeutic. Ea este satisfăcută de suferința legată de nevroză și de aceea se cramponează de starea de boală. Se pare că acest factor, al trebuinței de pedeapsă, participă la orice imbolnăvire nevrotică. Absolut convingătoare sunt cazurile în care suferința nevrotică se lasă înlocuită de o suferință de alt gen. Vreau să vă expun un caz de felul acesta. Am reușit mai de mult să o eliberez pe o fată bătrână de un complex de simptome care timp de vreo 15 ani o condamnase la o existență de chin și o exclusese de la participarea la viață. Ea a avut la un moment dat sentimentul că este pe deplin sănătoasă și s-a lansat într-o activitate febrilă spre a-și pune în valoare talentele, care nu erau de lepădat, spre a se bucura încă de succes. Dar fiecare dintre încercările ei s-au terminat în același fel, spunându-i-se că este prea bătrână ca să mai reușească să se afirme în domeniul respectiv. După fiecare asemenea deznodământ recăderea în boală, ar fi fost lucrul cel mai simplu, dar nu aceasta se întâmpla; în loc de recăderea în boală i se întâmplau de fiecare dată accidente care o făceau pentru câțva timp incapabilă de activitate și o cufundau în suferință. Cădea și făcea o entorsă la picior, ori se rănea la genunchi, ori, manipulând nu știu ce obiect, își vătăma o mână. După ce i s-a atras atenția că partea ei de vină în aceste aparente accidente nu era mică, ea, ca să zicem așa, și-a schimbat tehnica. În loc de accidente, surveneau la ea, cu aceleași prilejuri, tot felul de boli ușoare: rinite, amigdalite, stări gripale, inflamații reumatismale, până când resemnarea a pus capăt acestor halucinante accidente în serie.

Credem că nu este nici o îndoială asupra acestei trebuințe inconștiente de pedeapsă. Ea se comportă ca o parte a conștiinței morale, ca o prelungire a conștiinței noastre morale în inconștient și are, neîndoielnic, aceeași origine ca și conștiința morală și trebuie deci să corespundă unei părți a agresiunii care a fost interiorizată și preluată de Supraeu. Dacă termenii ar fi compatibili, ar fi cu totul justificat, având în vedere toate aspectele practice, să-i dăm numele de "sentiment de vinovăție inconștient" ("*unbewusstes Schuldgefühl*"). Din punct de vedere teoretic, propriu-zis

stăm la îndoială dacă este bine să emitem ipoteza că orice agresiune revenită din lumea exterioară este fixată de Supraeu și că ea este astfel îndreptată împotriva Eului, ori că o parte din aceasta își exercită activitatea mută și neliniștitoare în calitate de impulsie a distrugerii liberă, în Eu și în Sine. Probabil că o astfel de repartitie este mai verosimilă, dar nu știm nimic despre aceasta. La instaurarea Supraeului, o parte din agresiunea dirijată împotriva părinților a fost cu siguranță folosită pentru echiparea acestei instanțe, parte căreia copilul, ca urmare a fixației sale erotice cât și ca urmare a unor dificultăți exterioare, nu i-a putut găsi eșapamentul (*Abfuhr*), fapt pentru care nu este necesar ca severității Supraeului să-i corespundă pur și simplu severitatea educației¹. Este foarte posibil ca în situații ulterioare, în care se tinde la reprimarea agresiunii, impulsia să ia același drum ca și acela care i-a fost deschis în acel moment decisiv.

Persoanele la care acest sentiment de vinovăție inconștient este deosebit de puternic se trădează în cura psihanalitică printr-o reacție terapeutică negativă, de rău augur pentru prognostic. Când li se comunică soluționarea simptomului, ceea ce în mod normal ar trebui să ducă la o dispariție cel puțin temporară a simptomului, la ei, dimpotrivă, se obține o momentană întărire a simptomului și a suferinței. Adesea este suficient să-i lauzi pentru comportamentul lor la cură, este destul să pronunți câteva cuvinte optimiste cu privire la progresele manifestate în psihanalizare pentru a provoca o agravare nemaipomenită a stării lor. Un profan într-ale psihanalizei ar spune că pacientul este lipsit de "voința de a se vindeca"; potrivit modului de gândire psihanalitic, este de văzut în acest comportament o manifestare a sentimentului de vinovăție inconștient căruia îi convine tocmai boala, cu suferințele și impedimentele sale. Problemele puse de sentimentul de vinovăție inconștient, raporturile sale cu morala, pedagogia, criminalitatea și neglijarea copiilor (*Verwahrlosung*) constituie în prezent domeniul preferat de cercetare al psihanalistilor.

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Opere* vol. I, "Angoasă în civilizație", capitolele VII și VIII. (Nota trad.)

Pe neașteptate ieșim din lumea psihică infraliminală, spre a invada piața publică. Nu vă voi conduce prea departe, dar, înainte de a ne lua rămas bun, trebuie să vă mai împărtășesc câteva idei. A devenit monedă curentă pentru noi să spunem că civilizația noastră a fost construită cu costul năzuințelor sexuale care în parte sunt de fapt refulate de către societate, pentru ca o altă parte să fie puse în serviciul noilor obiective. Am admis, în pofida mândriei în fața cuceririlor civilizației noastre, că nu ne este ușor să satisfacem cerințele acestei civilizații și să ne simțim în largul nostru în ea, deoarece restricțiile la care sunt supuse impulsiiile noastre înseamnă pentru noi o grea împovărare psihică (*eine schwere psychische Belastung*). Or, ceea ce am recunoscut pentru impulsiiile sexuale este valabil, într-o măsură egală sau poate mai mare, și pentru impulsiiile agresiunii. Îndoe-sebi acestea sunt cele care pun în dificultate coexistența oamenilor și îi amenință continuitatea; îngrădirea agresivității sale este primul și poate cel mai mare sacrificiu pe care societatea a trebuit să i-l ceară individului. Am văzut în ce mod ingenios are loc îmblânzirea celui îndărătnic. Instaurarea Supraeului care atrage la el impulsiiile agresive periculoase, aduce întrucâtva cu instalarea unei garnizoane într-un loc înclinat la rebeliune. Pe de altă parte, însă, din punct de vedere psihologic, trebuie să recunoaștem că Eul nu se simte în apele sale dacă este astfel sacrificat pe altarul trebuințelor societății, trebuind să se supună tendințelor distructive ale agresiunii, pe care i-ar fi plăcut să le pună el însuși în acțiune, împotriva altora. Este ca o transpunere în planul psihicului a acelei dileme de a mânca sau de a fi mâncat, care domină lumea organică vie. Din fericire, impulsiiile agresiunii nu sunt niciodată singure, ci sunt întotdeauna aliate cu impulsiiile erotice. Acestea din urmă, în condițiile civilizației create de oameni, au multe lucruri de alinat și de prevenit.

prelegerea a XXXIII-a

Bina de a fi femeie¹

Doamnele mele și domnii mei! Ori de câte ori mă pregătesc să stau de vorbă cu dumneavoastră lupt cu o dificultate interioară. Nu mă simt, ca să zic așa, la înălțimea libertății luate. Este absolut sigur că, în cei cincisprezece ani de muncă, psihanaliza s-a schimbat și s-a îmbogățit, dar că o introducere în psihanaliză ar putea cu toate acestea să rămână neschimbată și necompletată. Am mereu sentimentul că aceste prelegeri nu-și au rațiunea lor de a fi. Psihanaliștilor le spun prea puțin, și mai ales nimic nou, iar dumneavoastră vă spun prea mult și lucruri pentru înțelegerea cărora nu sunteți înarmați și care nici nu vă interesează. Am căutat pretexte și am vrut să justific fiecare prelegere în lumina unei alte întemeieri. Prima, asupra teoriei viselor, trebuia să vă ducă dintr-o lovitură în mijlocul atmosferei psihanalizei, arătându-vă cât de solide s-au dovedit concepțiile noastre. Ceea ce m-a incitat la a doua prelegere, care urmărește drumul visului spre așa-numitul ocultism, a fost ocazia de a vă spune liber un cuvânt asupra unui domeniu de cercetare în care speranțe pline de prejudecăți luptă azi contra unor rezistențe pătimase, putându-mă aștepta ca judecata dumneavoastră, educată în spiritul toleranței prin exemplul psihanalizei, să

¹ Titlul capitolului în original: *Die Weiblichkeit*. (Nota trad.)

nu refuze să mă însoțească în această excursie. A treia prelegere, asupra componentelor personalității, a fost desigur aceea care a cerut cel mai mult de la dumneavoastră, într-atât de neobișnuit era conținutul ei, dar mi-a fost imposibil să vă lipsesc de această primă prolegomenă în psihologia Eului pe care, dacă am fi avut-o acum cincisprezece ani, desigur că nu aş fi întârziat să o expun. Ultima prelegere, în sfârșit, pe care probabil ați urmărit-o cu o mare încordare a atenției, a adus rectificările necesare, noi încercări de soluționare a unora dintre cele mai importante enigme, și dacă aş fi tăcut în această privință, introducerea mea ar fi devenit o inducere în eroare¹. După cum vedeți, dacă apuci să te scuzi, în final constăți că totul a fost inevitabil, că totul a fost fatalitate. Mă supun destinului și vă rog să faceți la fel.

Prelegerea de astăzi nu ar trebui nici ea să-și găsească locul într-o introducere, dar ea vă poate da un exemplu de muncă psihanalitică de detaliu și dacă v-o recomand, o fac prin prisma a două lucruri. Mai întâi, ea nu aduce nimic altceva decât fapte de observație, speculațiile fiind neglijabile, iar, în al doilea rând, se ocupă de o temă care poate pretinde să vă intereseze ca nici o altă temă. Din toate timpurile oamenii și-au stors creierii ca să înțeleagă enigma feminității:

**"Häupter in Hieroglyphenmützen,
Häupter in Turban und schwarzem Barett,
Perückenhäupter und tausend andere
Arme, schwitzende Menschenhäupter..."**

(HEINE, Nordsee)²

¹ Joc verbal ("meine Einführung wäre zu einer Irrführung geworden") imposibil de redat ca atare în românește. (Nota trad.)

² "Capete cu caschete ieroglifice, / Capete cu turbane și berete negre, / Capete cu peruci și mii de alte / Sărmane capete omenești, nădușite...". (Nota trad.)

Nici dumneavoastră nu sunteți excluși de la această reflecție intensivă, în măsura în care sunteți bărbați; nu ne așteptăm de la aceasta la femeile care se găsesc printre dumneavoastră, ele fiind însăși enigma. Masculin sau feminin, este cea dintâi diferențiere pe care o faceți atunci când întâlniți o altă ființă omenească și v-ați obișnuit să o faceți cu o siguranță în afară de orice risc. Știința anatomică vă împărtășește certitudinea într-o privință, și nimic mai mult. Sunt masculine produsul sexual masculin, spermatozoidul și purtătorul său, sunt feminine ovulul și organismul care îl găzduiește. La ambele sexe s-au format organe care servesc exclusiv funcțiilor sexuale, probabil pornind în dezvoltarea lor de la aceeași predispoziție, dar după structuri diferite. În afară de aceasta, la ambele sexe celelalte organe, formele corpului și țesuturile vădesc o influență venită de la sex, dar aceasta este inconstantă și gradul ei este variabil, materializându-se în ceea ce numim caracterele sexuale secundare. Dar știința vă spune ceva care vă contrariază așteptările și care probabil vă încurcă sentimentele. Ea vă atrage atenția asupra faptului că părți din aparatul genital masculin se găsesc în corpul femeii, deși într-o stare de atrofiere, și invers. Știința vede în acest fapt semnul unei duble sexualități, *bisexualitatea*, ca și cum individul nu ar fi bărbat sau femeie, ci de fiecare dată și una și alta numai că odată mai mult din una decât din alta. Sunteți apoi invitați să vă familiarizați cu ideea că proporțiile în care masculinul și femininul se amestecă într-un individ sunt supuse unor variații considerabile. Cum însă, abstracție făcând de unele cazuri extrem de rare, la unul și același individ nu sunt disponibile decât aceleași produse sexuale - ovulele sau spermatozoizii - trebuie să fiți derutați cu privire la importanța decisivă a acestor elemente și trageți concluzia că ceea ce constituie masculinitatea sau feminitatea este o caracteristică necunoscută pe care anatomia nu o poate sesiza.

Poate, eventual, să facă lucrul acesta psihologia? Ne-am obișnuit să folosim termenii "masculin" și "feminin" în reprezentarea de calități psihice și, tot așa, am transferat în viața psihică criteriul bisexualității. Spunem, prin urmare, că o ființă umană, mascul sau femelă, se comportă în cutare privință bărbătește, iar într-o altă orivință se comportă femeiește. Veți înțelege însă fără întârziere că făcând lucrul acesta pur și simplu nu dăm ascultare anatomiei și convenției. Nu puteți da *nici un* conținut nou noțiunilor de masculin și feminin. Distincția nu este de ordin psihologic; când spuneți masculin vă gândiți de regulă la "activ", iar când spuneți feminin vă gândiți la "pasiv". Căci, într-adevăr, există o asemenea relație. Celula sexuală masculină este mobilă în mod activ, caută să o găsească pe cea feminină, pe când aceasta, ovulul, este imobilă, stă într-o așteptare pasivă. Acest comportament al organismelor sexuale elementare are caracter de model pentru indivizii sexuali (*Geschlechtsindividuen*) în relația sexuală. Masculul o urmărește pe femelă în scopul acuplării sexuale, o atacă, pătrunde în ea. Dar cu acesta nu ați făcut decât să reduceți, pentru psihologie, caracterul masculinului la factorul agresiune. Vă veți îndoi însă că ați ajuns cu aceasta la ceva esențial dacă aveți în vedere faptul că, în multe clase de animale, femelele sunt cele mai puternice și mai agresive, masculii fiind activi exclusiv în actul acuplării sexuale. Așa stau lucrurile, de exemplu, la păianjeni. Chiar și funcțiile de îngrijire și creștere a puilor, care nouă ni se par prin excelență feminine, la animale nu sunt totdeauna legate de sexul feminin. La speciile foarte evolute se observă că sexele își împart sarcina îngrijirii puilor, ba chiar că singur masculul se consacră acestei sarcini. Chiar și în domeniul vieții sexuale umane nu se poate să nu remarcăm cât de insuficient este să faci să coincidă comportamentul activ cu masculinitatea și cel pasiv cu feminitatea. Mama este, în orice sens al termenului, activă față de copil, până și în ac-

tul alăptării putându-se la fel de bine spune că ea alăptează copilul decât că se lasă suptă de copil. Cu cât vă îndepărtați de domeniul strict sexual, cu atât mai evidentă devine "eroarea prin disimulare"¹. Există femei care pot să desfășoare o intensă activitate în diverse direcții, după cum există bărbați care nu pot trăi cu semenii lor decât dacă manifestă un important grad de supunere pasivă. Dacă îmi veți spune acum că aceste fapte fac tocmai dovada că atât bărbații cât și femeile sunt ființe bisexuale în sensul psihologic al termenului, voi trage concluzia că ați decis cu de la sine putere să faceți să coincidă "activ" cu "masculin" și "pasiv" cu "feminin". Eu însă, în această privință, vă deconsiliesc. Lucrul acesta mi se pare nelalocul lui și nu aduce nici o cunoștință nouă.

Ne-am putea gândi să caracterizăm din punct de vedere psihologic feminitatea prin preferința arătată obiectivelor pasive. Firește, nu este același lucru cu pasivitatea; spre a impune un obiectiv pasiv (*ein passives Ziel*) poate fi necesară o intensă activitate. Poate că există la femeie, generată de partea care îi revine ei în funcția sexuală, o preferință pentru comportamentul pasiv și pentru năzuirea la obiective pasive, preferință care se extinde în viață mai mult sau mai puțin, pe potrivit limitării sau extinderii caracterului de model al vieții sexuale (*Vorbildlichkeit des Sexualleben*). În această perspectivă nu trebuie însă să subestimăm influența orânduirilor sociale care și ele împing femeia în situații pasive. Toate acestea sunt încă foarte cețoase. Există o relație deosebit de constantă între feminitate și viața impulsională, pe care nu vrem să o scăpăm din vedere. Reprimarea agresivității sale, prescrisă constituțional și impusă pe plan social femeii favorizează dezvoltarea la ea a unor puternice impulsuri masochiste care reușesc să lege erotic tendințele distructive orientate spre

¹ "Überdeckungsfehler", termen introdus de H. Silberer, *Probleme der Mystik und ihrer Symbolik*, Wien, 1914, citat de Freud în *Introducere în psihanaliză*, op. cit., capitolul "Viața sexuală a omului", p. 262. (Nota trad.)

interior. Masochismul este deci, cum se spune, curat feminin. Dar dacă întâlniți, cum se întâmplă adesea, masochismul la bărbați, ce vă rămâne de făcut decât să spuneți că acești bărbați au trăsături feminine extrem de pronunțate?

Sunteți acum pregătiți să admiteți că nici psihologia nu va rezolva enigma feminității. Această elucidare va trebui să vină de altundeva, nu înainte de a afla cum a apărut, în general, diferențierea ființelor vii în cele două sexe. Nu știm nimic asupra acestui fapt, însă dubla sexualitate este o caracteristică extrem de frapantă a vieții organice, prin care ea se deosebește net de natura lipsită de viață. Cu toate acestea, este suficient dacă studiem acei indivizi umani care, prin faptul că posedă organe genitale feminine, se definesc în mod manifest sau în mod preponderent ca ființe feminine. În acest sens, ține de specificul psihanalizei nu să tindă să descrie ce este femeia - ceea ce ar fi pentru ea o sarcină greu de realizat -, ci să cerceteze cum devine ea femeie, cum se dezvoltă femeia pornind de la copilul cu predispoziții bisexuale (*aus dem bisexuell veranlagten Kind*). În ultimul timp am învățat câte ceva în această privință, datorită împrejurării că mai multe dintre eminentele noastre colege au început să trateze această problemă în psihanaliză. Discuția a căpătat o atracție specială în ceea ce privește deosebirea sexelor, întrucât de fiecare dată când o comparație părea să se întoarcă în dezavantajul sexului lor, doamnele noastre puteau exprima bănuiala că noi, psihanalistii bărbați, nu ne-am fi biruit unele prejudecăți profunde în privința feminității și că acestea și-ar găsi pedeapsa în partizanatul cercetărilor noastre. Dimpotrivă, pe terenul bisexualității noi puteam ușor evita orice impolitete. Nu trebuia decât să spunem: lucrul acesta nu este valabil pentru voi. Voi sunteți o excepție, sunteți mai mult masculine decât feminine în această chestiune.

Abordăm cercetarea dezvoltării sexuale feminine dintr-o dublă perspectivă: prima, că nici aici structura constitutivă nu se supune fără împotrivire funcției; cealaltă, că virajele decisive vor fi realizate sau inițiate înainte de pubertate. Ambele perspective își confirmă numaidecât eficiența. În afară de aceasta, comparația cu ceea ce se întâmplă la băiat ne arată că dezvoltarea fetei în femeie normală este mai dificilă și mai complicată, deoarece include alte două sarcini care nu-și găsesc echivalentul în dezvoltarea bărbatului. Să urmărim paralela, încă de la începutul ei. Desigur, materialul ca atare este diferit la băiat și la fată, iar ca să constatăm lucrul acesta nu avem nevoie de psihanaliză. Deosebirea în formarea organelor genitale se asociază cu alte deosebiri corporale care sunt mult prea cunoscute ca să mai fie nevoie să le menționăm. În dispoziția impulsională apar de asemenea deosebiri care lasă să se întrevadă ființa de mai târziu a femeii. Fetița este, în general, mai puțin agresivă și provocatoare, mai puțin satisfăcută de sine, pare să aibă mai multă nevoie de afecțiune, dovedindu-se astfel mai dependentă și mai ascultătoare. Faptul că se lasă educată mai ușor și mai rapid în ceea ce privește stăpânirea sfincterelor nu este, probabil, decât consecința acestei docilități; urina și fecalele sunt, într-adevăr, primele cadouri pe care copilul le face persoanelor care îl îngrijesc, iar dominarea sfincterelor este prima concesie smulsă vieții impulsionale infantile. Avem de asemenea impresia că fetița este mai inteligentă, mai vioaie decât băiatul de aceeași vârstă, că este mai prevenitoare față de lumea externă și că își distribuie în același timp cu mai mare vigoare energia libidinală asupra unor obiecte. Nu știu dacă acest avans în dezvoltare a fost confirmat prin constatări exacte, în orice caz este un lucru bine stabilit că nu se poate spune că fetița este restantă din punct de vedere intelectual. Dar aceste deosebiri sexuale nu intră prea mult la socoteală, ele putând fi compensate prin variații individuale. Din perspectiva subiectului nostru le putem neglija.

Ambele sexe par să străbată în același fel fazele timpurii ale dezvoltării libidoului. Ne-am fi putut aștepta ca, începând cu faza sadico-anală, la fată să se manifeste o întârziere a agresivității, dar nu acesta este cazul. Analizarea jocurilor copilului le-a arătat psihanalistelor noastre că impulsurile agresive ale fetițelor nu lasă nimic de dorit în ceea ce privește varietatea și violența lor. Odată cu intrarea în faza falică, deosebiri de sex pălesc de-a binelea în fața concordanței lor. Trebuie acum să recunoaștem că fetița este un mic bărbat. Știm că această fază se caracterizează prin faptul că el reușește să își procure senzații de plăcere de la micul lui penis și că el pune în relație starea de excitație a acestuia cu reprezentările sale despre raporturile sexuale. Fetița face același lucru cu încă și mai micul ei clitoris. Se pare că la ea toate actele de onanism se fac pe acest echivalent al penisului și că vaginul, propriu femininului, a rămas încă nedescoperit de către ambele sexe. Voci răzlețe, ce-i drept, se referă la senzații vaginale precoce, dar acestea nu pot fi lesne de deosebit de senzațiile anale sau vestibulare; în orice caz, ele nu pot juca un rol prea mare. Ne permitem să afirmăm cu fermitate că, în faza falică a fetiței, clitorisul este zona erogenă predominantă. Fără a rămâne însă în această situație. Odată cu virajul spre feminitate clitorisul trebuie să-și cedeze sensibilitatea și totodată importanța, total sau în parte, în favoarea vaginului, aceasta fiind una din sarcinile pe care le are de rezolvat femeia prin dezvoltarea sa, pe când bărbatul, mai norocos, nu are decât să continue, la vremea maturității sale sexuale, ceea ce a exersat în perioada apogeului sexual timpuriu.

Cu specificarea că vom mai reveni la rolul clitorisului, să vedem acum care este cea de-a doua sarcină care împovărează dezvoltarea femeii. Primul obiect erotic al băiatului este mama, care rămâne ca atare și în condițiile structurării complexului lui Oedip și, în fond, pe parcursul întregii

vieți. Pentru fetiță tot mama trebuie să fie primul obiect erotic, precum și figurile care se confundă cu ea: doica, îngrijitoarea; primele distribuții energetice obiectale se bazează pe satisfacerea marilor și simplelor trebuințe vitale, iar condițiile de îngrijire a copiilor sunt aceleași pentru ambele sexe. Dar, în situația oedipiană, tatăl este acela care devine obiect erotic pentru fetiță și ne așteptăm ca, în desfășurarea normală a dezvoltării, pornind de la obiectul patern (*Vaterobjekt*), ea să găsească drumul către alegerea obiectului definitiv. Așadar, pe parcursul timpului, fetița trebuie să schimbe zona erogenă și obiectul erotic, două lucruri pe care băiatul le menține. Problema care se pune este următoarea: cum trece fetița de la atașamentul față de mamă la atașamentul față de tată, sau, cu alte cuvinte, de la faza masculină la faza feminină biologic determinată?

Soluția ar fi de o simplitate ideală dacă am putea admite că, de la o anumită vârstă, s-ar face simțită atracția către sexul opus, care o împinge pe mica femeie spre bărbat, pe când aceeași lege i-ar permite băiatului să rămână lângă mama sa. S-ar putea chiar adăuga că, în această privință, copiii nu fac decât să urmeze indicațiile date de preferința sexuală a părinților. Dar lucrurile nu sunt deloc ușoare pentru noi, pentru că nu știm dacă putem lua în serios acea putere misterioasă care nu se lasă descompusă analitic și care îi înflăcărează pe poeți atât de tare. Noi avem o cu totul altă informație din cercetările laborioase pe care le-am întreprins și pentru care, cel puțin, nu ne-a fost greu să ne procurăm materialul. Căci trebuie să știți că numărul femeilor care, până la o vârstă avansată, rămân în duioasa dependență față de obiectul erotic patern, ba chiar față de tatăl real, este foarte mare. La asemenea femei, atașate puternic și timp îndelungat de tată, am făcut constatări surprinzătoare. Firește că știam că existase un prestadiu de atașare la mamă, dar nu știusem că putea fi atât de bogat în conținut, că putea să aibă o durată atât de lungă și să prilejuiască atâtea fixații și dispoziții. În timpul

acestei perioade tatăl nu este decât un rival incomod; în unele cazuri atașamentul față de mamă trece dincolo de vârsta de patru ani. Aproape tot ceea ce găsim mai târziu în relația cu tatăl exista în această perioadă, pentru a fi mai apoi transferat asupra tatălui. Într-un cuvânt, nutrim convingerea că nu putem înțelege femeia dacă nu luăm în considerare această fază a *atașamentului preoedipian față de mamă* (*präödipale Mutterbindung*).

Să vedem acum care sunt relațiile libidinale ale fetei cu mama. Ele sunt extrem de diverse. Dar fiind faptul că ele trec prin cele trei faze ale sexualității infantile, vor adopta caracterele diferitelor faze, exprimându-se prin dorințe orale, sadico-anale și falice. Aceste dorințe suplinesc atât impulsuri active cât și pasive; dacă le raportăm la diferențierea sexelor, care survine mai târziu, raportare pe care trebuie să o evităm pe cât posibil, atunci le putem numi masculine și feminine. Pe deasupra ele sunt și cu totul ambivalente, de o natură atât duioasă cât și dușmănos-agresivă. Acestea din urmă nu apar adesea decât după ce au fost transformate în reprezentări anxioase. Nu este totdeauna ușor să pui în evidență formularea acestor dorințe sexuale pretimpurii; aceea care se exprimă cel mai clar este de a-i face mamei un copil, ca și aceea, analoagă, de a-i naște un copil. Aceste dorințe aparțin amândouă fazei falice și sunt destul de bizare, dar sunt atestate de psihanaliză, așa încât nu încapă nici o îndoială asupra lor. Interesul pentru aceste cercetări este dat de surprinzătoarele descoperiri de detaliu pe care le aduc. Așa, de exemplu, s-a descoperit că teama de a fi omorât sau otrăvit - care mai târziu poate constitui cheagul unei forme de paranoia - este pusă în relație cu mama din această perioadă preoedipiană. Sau un alt caz: vă amintiți de un episod interesant din istoria cercetării psihanalitice, care mi-a dat multă bătaie de cap. În perioada în care interesul principal era îndreptat spre descoperirea traumatismelor sexuale din copilărie, aproape

toate pacientele mele îmi povesteau că au fost seduse de către tatăl lor. În final a trebuit să constat că aceste relatări nu erau adevărate și am ajuns să înțeleg că simptomele isterice provin din fantazări și nu din evenimente reale. Abia mai târziu am putut recunoaște în această fantazare a seducției de către tată expresia complexului lui Oedip tipic la femeie. Și, într-adevăr, găsim în preistoria preoedipiană a fetițelor fantazarea seducției, dar seducătoarea este de regulă mama. În aceste cazuri, însă, fantazarea atinge solul realității, deoarece tocmai mama este aceea care, dând îngrijiri corporale copilului, a trebuit să provoace și poate chiar să trezească înainte de toate senzațiile de plăcere la organele genitale.

Mă aștept să spuneți că este multă exagerare în această descriere a bogăției și intensității relațiilor sexuale ale fetiței cu mama. Să spuneți, de pildă, că ați avut totuși ocazia să vedeți fetițe și că nu este de observat la ele nimic similar. Obiecția, însă, nu este pertinentă; se pot vedea multe lucruri la copii, dacă te pricepi să-i observi, iar pe de altă parte nu trebuie să uitați că un copil este prea puțin în stare să dea o expresie preconștientă dorințelor sale sexuale și cu atât mai puțin să le comunice. Nu uzăm decât de un drept elementar al nostru atunci când studiem retrospectiv reziduurile și consecințele acestei lumi a afectelor asupra unor persoane la care aceste procese de dezvoltare au luat o formă deosebit de clară sau chiar extremă. Patologia ne-a făcut întotdeauna reale servicii, dezvăluindu-ne, prin izolare și exagerare, condiții care altfel ar fi rămas ascunse în normalitate. Și cum cercetările noastre nu au fost efectuate pe oameni cu totul anormali, cred că putem considera demne de încredere rezultatele obținute.

Ne vom fixa acum atenția asupra modului în care dispare acest puternic atașament al fetiței față de mamă. Știm că acesta și este destinul său obișnuit, anume acela de a face loc atașamentului față de tată. Ne izbim aici de un fapt care ne arată drumul de urmat. În această etapă a dez-

voltării nu este vorba de o simplă schimbare de obiect erotic. Îndepărtarea de mamă se produce sub semnul ostilității, atașamentul față de mamă terminându-se în ură. Ura aceasta poate fi foarte pronunțată și poate persista întreaga viață, în condițiile supracompensării grijului, în așa fel încât o parte este biruită, iar alta subzistă ca atare. Firește, evenimentele din anii următori au o puternică influență asupra acestei situații. Ne vom limita, însă, să o studiem în perioada orientării către tată, căutându-i motivațiile. Auzim atunci o lungă înșiruire de plângeri și reproșuri la adresa mamei, care trebuie să justifice sentimentele de ostilitate ale copilului, reclamații de o valoare foarte variată, pe care nu trebuie să le trecem cu vederea. Unele sunt raționalizări vădite și ne revine să găsim sursele reale ale ostilității. Sper să vă intereseze dacă de data aceasta vă conduc în toate hățișurile unui examen psihanalitic.

Reproșul cel mai retrospectiv adresat mamei este că ea l-a alăptat prea puțin pe copil, ceea ce este interpretat ca o carență afectivă din partea ei. Acest reproș are o anumită justificare în cazul familiilor noastre. Adesea mamele nu au suficientă hrană pentru copil și se mulțumesc să-l alăpteze câteva luni, o jumătate sau trei sferturi de an. La popoarele primitive copiii sunt alăptați până la vârsta de doi sau trei ani. Persoana doicii este în general confundată cu mama; acolo unde lucrul acesta nu se întâmplă, reproșul ia altă formă, imputându-i-se mamei că a concediat prea devreme doica, adică pe aceea care îl alăpta cu atâta plăcere pe copil. Dar oricare ar fi putut fi starea de lucruri reală, este imposibil ca reproșul copilului să se dovedească întotdeauna îndreptățit. Se pare că mai degrabă lăcomia copilului legată de primul său aliment este într-adevăr de nepotolit și că el nu se consolează niciodată în ceea ce privește pierderea sânului matern. Nu aș fi deloc surprins dacă psihanalizarea unui primitiv care încă mai putea să sugă la mama sa la vârsta când umbla și vorbea ne-ar releva același re-

proș. De înțârcare se leagă pesemne și teama de otrăvire. Otrava este alimentul care te îmbolnăvește. Copilul, probabil, raportează primele lui îmbolnăviri la această frustrare. Este nevoie de un oarecare antrenament intelectual spre a crede în întâmplare; primitivul, om incult, desigur și copilul, știu să invoce o cauză pentru toate câte se petrec. Poate că inițial acesta a fost motivul care a dus la animism. În unele pături ale populației, încă și azi, există credința că nimeni nu poate muri dacă nu a fost omorât de un altul, în special de un doctor. Iar reacția nevrotică obișnuită la moartea unei persoane apropiate este pur și simplu autoacuzarea de a fi cauzat acea moarte.

Urmează, la adresa mamei, învinuirea legată de noul copil apărut în camera celor mici. Când lucrul acesta este posibil, învinuirea se referă la înțârcarea prematură. Mama nu ar putea să îl mai alăpteze pe copil pentru că ar avea nevoie de lapte pentru noul venit. În cazul în care copiii se nasc la intervale atât de scurte încât lactația este perturbată de cea de a doua sarcină, acest reproș are desigur un temei real și, lucru curios, chiar atunci când între cei doi copii nu este decât o diferență de 11 luni, copilul nu este prea mic ca să nu ia cunoștință de starea de lucruri. Dar nu numai pentru hrănirea cu lapte îl pizmuiește copilul pe intrusul și rivalul indezirabil, ci și pentru celelalte semne ale îngrijirii acordate de mama. El se simte detronat, jefuit, lezat în drepturile sale, arată o ură plină de gelozie față de frățiorul sau surioara sa și dezvoltă o furie ascunsă împotriva mamei infidele, exprimată foarte adesea printr-o modificare supărătoare a comportamentului său. El devine "răutăcios", iritabil, neascultător și regresează în ceea ce privește stăpânirea sfincterelor sale. Toate acestea sunt cunoscute de când lumea și sunt acceptate ca lucruri de la sine înțelese, rareori făcându-ne o idee exactă despre forța acestor impulsuri de gelozie, despre tenacitatea lor, ca și despre influența lor asupra dezvoltării de mai târziu a copilului. Cu atât mai mult cu cât această gelozie este alimentată în anii

care urmează, șocul repetându-se ori de câte ori mama dă naștere altor copii. Faptul că, de exemplu, copilul rămâne preferatul mamei nu schimbă mare lucru; revendicările afective ale copilului sunt nemăsurate, reclamă exclusivitatea, nu tolerează nici o partajare.

O sursă inepuizabilă de ostilitate a copilului față de mamă poate fi căutată în dorințele sale sexuale multiple, variabile de la o fază la alta a libidoului (*Libidophase*), dorințe care de cele mai multe ori nu pot fi satisfăcute. Cea mai puternică dintre aceste frustrări are loc în perioada falică, atunci când mama interzice îndeletnicirea nespus de plăcută cu organele genitale - interdicție adesea însoțită de severe amenințări și de toate semnele indignării -, deși ea însăși l-a condus pe copil la astfel de îndeletniciri. Am putea considera că sunt suficiente motive care să explice faptul că fetița își întoarce fața de la mama sa. Este de crezut atunci că ruptura rezultă în mod inevitabil din natura sexualității infantile, din intemperanța revendicărilor afective și din imposibilitatea împlinirii dorințelor sexuale. S-ar putea crede că această primă relație erotică a copilului (*erste Liebesbeziehung des Kindes*) este condamnată la dispariție, tocmai pentru că este prima, deoarece tensionările libidinale de obiect pretimpurii sunt de regulă ambivalente în cel mai înalt grad; alături de o dragoste înflăcărată se manifestă totdeauna o puternică înclinație la agresiune și cu cât copilul își iubește mai pătimăș obiectul, cu atât mai sensibil este el la decepții și la frustrări din partea acestuia. În cele din urmă dragostea trebuie să cadă victimă în fața cumulului de ostilitate. Sau, recuzând o astfel de ambivalență originară a îndrăgostirii (*Liebesbesetzung*), putem stabili că natura deosebită a relației mamă-copil este aceea care duce la tulburarea dragostei infantile, întrucât până și educația cea mai blândă nu se poate să nu exercite constrângeri și să nu introducă îngrădiri, iar orice astfel de lezare a libertății trebuie să provoace la copil, ca reacție, tendința la împotrivire

și la agresivitate. Socot că discutarea acestor posibilități ar deveni extrem de interesantă, dar iată că intervine pe neașteptate o obiecție care ne orientează interesul într-o altă direcție. Toți acești factori, retrogradările, decepțiile amoroase, gelozia, seducție urmată de interdicție operează și în relația băiatului cu mama, fără a fi însă în stare să-l înstrăineze de dânsa. Dacă nu găsim ceva care să-i fie specific fetei, ceva care să nu intervină în cazul băiatului sau care să intervină altfel, atunci nu vom putea explica deznodământul atașamentului față de mamă al fetei.

Cred că am găsit acest factor specific și că l-am găsit la locul cuvenit, deși într-o formă surprinzătoare. La locul cuvenit, repet, întrucât el constă în complexul castrării. Deosebirea anatomică își pune amprenta asupra consecințelor psihice. A fost o surpriză să descoperim, cu ajutorul psihanalizărilor, că fetea își face mama responsabilă de faptul că ei îi lipsește penisul și că nu-i iartă această dezavantajare.

Știți prea bine că noi atribuim și femeii un complex al castrării. O facem cu bune temeiuri, dar el nu poate avea același conținut ca la băiat. La acesta complexul castrării se instituie după ce a constatat, la vederea organelor genitale feminine, că membrul atât de prețuit de el nu este în mod necesar împreunat cu corpul. El își amintește de amenințările care i-au fost adresate atunci când se ocupa de membrul său, începând a le da crezare și căzând sub influența *fricii de castrare*, care devine cel mai puternic motor al dezvoltării sale ulterioare. La fetea complexul castrării este și el inaugurat la vederea organelor genitale la celălalt sex. Ea remarcă numaidecât deosebirea și - trebuie admis - semnificația acesteia. Ea se simte grav prejudiciată, declară adesea că ar dori "să aibă și ea așa ceva" și cade pradă *pizmuirii penisului (Penisneid)*, care lasă urme de neșters în dezvoltarea ei, în formarea caracterului fetei și care, chiar și în cazurile cele mai benigne, nu este surmontată fără o mare risipă de energie psihică. Chiar dacă fetea ajunge să admită ca pe un fapt normal absența la ea a penisului, nu

înseamnă că ea se supune cu ușurință acestei realități. Dimpotrivă, se agață încă multă vreme de dorința de a obține ceva care să-i semene, crezând în această posibilitate până la o vârstă neverosimil de avansată. La vârsta la care cunoașterea realității a îndepărtat ca inaccesibilă împlinirea acestei dorințe, psihanaliza poate demonstra că ea se păstrează în inconștient și că dispune de o distribuție energetică impunătoare. Dorința de a obține totuși penisul mult dorit poate fi unul din motivele care o aduc pe femeia matură la psihanalist, iar ceea ce ea poate în mod rezonabil aștepta de la psihanalizare, de exemplu capacitatea de a exercita o profesiune intelectuală, se poate adesea interpreta ca o transfigurare a acestei dorințe refulate.

Nici vorbă nu poate fi să ne îndoim de importanța pizmuirii penisului (*Penisneid*). Luați ca pe un exemplu de injustiție masculină afirmația că invidia și gelozia au în viața psihică a femeilor un rol mai mare decât la bărbați. Nu vrem să spunem că aceste trăsături ar fi absente la bărbați sau că la femei ele nu ar avea și alte rădăcini decât pizmuirea penisului, dar înclinăm să atribuim influenței pizmuirii penisului partea suplimentară de invidie pe care o găsim la femei. Unii psihanalisti au avut tendința de a reduce importanța acestei prime propulsii a pizmuirii penisului în faza falică. Ei cred că ceea ce duce la femeie la această atitudine este, în esență, o formație secundară constituită în contextul conflictelor ulterioare, prin regresii la acel impuls infantil pretimpuriu. Aceasta este însă o problemă generală de psihologie abisală. În multe atitudini impulsionale patologice - sau numai insolite -, de exemplu în toate perversiunile sexuale, problema este de a ști cât din forța acestora trebuie atribuită fixațiilor infantile și cât influenței trăirilor și dezvoltării ulterioare. Aproape întotdeauna în aceste cazuri este vorba de serii complementare (*Ergänzungsreihen*) ca acelea pe care le-am admis atunci când am discutat despre

etiologia nevrozelor¹. Cei doi factori își împart cauzalitatea într-o proporție variabilă; un minus de o parte este compensat printr-un plus de cealaltă parte. În toate cazurile elementul infantil este cel care direcționează procesul, nu întotdeauna în mod decisiv, dar totuși de cele mai multe ori. Cât privește cazul pizmuirii penisului, aş marca cu hotărâre preponderența factorului infantil.

Descoperirea castrării sale este un punct de cotitură în dezvoltarea fetei. Pot rezulta de aici trei direcții de dezvoltare: una dintre ele duce la inhibarea sexuală sau la nevroză, a doua la modificarea caracterului în sensul unui complex al masculinității (*Männlichkeitskomplex*), iar ultima la feminitatea normală. Asupra tuturor acestor direcții am învățat o mulțime de lucruri, chiar dacă nu totul. Conținutul esențial al primei direcții este că fetița, care până acum a trăit băiețește, știind să-și procure plăcere din excitarea clitorisului ei și punând această activitate în relație cu dorințele ei sexuale adesea active, care o aveau în vedere pe mamă, se vede acum tulburată în plăcerea ei de sexualitate falică de influența pizmuirii penisului. Lezată în amorul ei propriu de comparația cu băiatul atât de bine echipat, ea renunță la satisfacția de tip masturbator oferită de clitoris, recuză dragostea pentru mamă și, în acest context, își refulează o mare parte din dorințele ei sexuale în general. Îndepărtarea față de mamă nu are loc brusc, deoarece fetița socoate ca pe o calamitate individuală castrarea ei și numai treptat o extinde la alte surate, iar în final și la mama ei. Dragostea ei se adresase mamei *falice* (*phallische Mutter*); descoperirea faptului că mama este castrată îi dă putința să n-o mai accepte ca obiect erotic, în așa fel încât motivele de dușmănie, acumulate cu timpul, capătă supremația. Aceasta înseamnă că, prin descoperirea lipsei penisului,

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Introducere în psihanaliză*, op. cit., p. 288 și urm., îndeosebi capitolul "Modalități de formare a nevrozelor". (Nota trad.)

femeia este devalorizată în ochii fetei, așa cum este pentru băiat și cum va fi probabil mai târziu pentru bărbat.

Știți cu toții ce importanță covârșitoare acordă nevroticii noștri onaniei lor. Ei o fac vinovată de toate relele și trebuie să ne dăm mare osteneală spre a-i face să înțeleagă că greșesc. De fapt, însă, ar trebui să le dăm mare dreptate, deoarece onania este executivul sexualității infantile, de a cărei greșită dezvoltare suferă negreșit. Dar nevroticii incriminează de cele mai multe ori onania din perioada pubertății; în majoritatea cazurilor ei au uitat de onania infantilă timpurie, despre care este în realitate vorba. Aș vrea să am odată acazia de a vă expune exhaustiv importanța uriașă a tuturor mărunțișurilor legate de onania timpurie în ceea ce privește nevroza de mai târziu și trăsăturile de caracter ale individului, amănunte cum ar fi dacă onania a fost descoperită sau nu, dacă părinții au combătut-o sau au tolerat-o, dacă individul a reușit el însuși să și-o reprime. Toate acestea lasă urme nepieritoare în dezvoltarea sa. Dar sunt mai degrabă bucuroși că nu trebuie să o fac; ar fi o treabă anevoiasă și de lungă durată, iar la urmă m-ați pune în încurcătură, cerându-mi sfaturi practice absolut sigure referitoare la modul în care trebuie să te porți, ca părinte și ca educator, în cazurile de onanie a celor mici. În evoluția fetei, așa cum v-am descris-o, aveți un exemplu privitor la eforturile pe care copila însăși le face ca să scape de onanie. Dar ea nu reușește întotdeauna. În cazul în care pizmuirea penisului a trezit un puternic impuls împotriva onaniei clitoridiene (*klitoridische Onanie*), iar aceasta nu vrea totuși să cedeze, se angajează o violentă luptă de eliberare în cursul căreia fetea își asumă într-un fel rolul mamei acum detronate și își exprimă întreaga sa insatisfacție față de clitorisul socotit inferior, fetei repugnându-i să mai aibă satisfacție de la acesta. La mulți ani după aceea, când activitatea onanistă este de mult reprimată, persistă un interes în această privință, pe care trebuie să-l interpretăm

ca pe un mecanism de apărare împotriva unei ispite mereu de temut. Acest interes se manifestă în apariția unei simpatii pentru persoane la care se bănuiesc dificultăți similare, ele intervenind ca motiv în contractarea căsătoriei, putând determina alegerea partenerului conjugal sau erotic. Soluționarea masturbării infantile timpurii nu este de loc o chestiune ușoară sau banală.

O dată cu renunțarea la masturbarea clitoridiană se renunță la o parte din activitate. Supremația o are acum pasivitatea, schimbarea de direcție către tată (*Wendung zum Vater*) executându-se mai ales cu ajutorul impulsilor pasive. Puteți vedea cum un astfel de puseu al dezvoltării, care îndepărtează din drum activitatea falică, netezește calea pentru feminitate. Dacă refularea nu face ravagii, atunci feminitatea se poate instala normal. Dorința cu care fetița se orientează spre tatăl său este desigur, la început, dorința de penis (*Wunsch nach dem Penis*), de care mama a frustrat-o și pe care ea îl așteaptă acum de la tată. Dar situația feminină (*weibliche Situation*) nu se instaurează decât atunci când dorința de penis este înlocuită de aceea de copil (*Wunsch nach dem Kind*), atunci când, prin urmare, potrivit unei vechi echivalențe simbolistice, copilul ia locul penisului. Să nu ne scape faptul că fetița dorise un copil și mai înainte, în faza falică neperturbată și că acesta era de fapt sensul jocului ei cu păpușile. Dar acest joc nu era propriu-zis expresia feminității ei, ci servea identificării cu mama, în scopul înlocuirii pasivității cu activitatea. Ea o făcea pe mama, iar păpușa era ea însăși; ea îi putea face acum copilului tot ceea ce mama obișnuia să-i facă ei. Numai odată cu apariția dorinței de penis copilul-păpușă devine un copil de la tata și, de acum încolo, cel mai puternic obiectiv al dorinței feminine (*das stärkste weibliche Wunschziel*). Fericirea este nespusă atunci când această dorință de a avea copil își găsește mai târziu împlinirea în realitate și îndeosebi atunci când copilul este un băiețel care aduce cu el penisul mult dorit. În combinația verbală "un

copil de la tată" (*"Ein Kind vom Vater"*) accentul cade cel mai adesea pe termenul copil și nu pe termenul tată. Astfel vechea dorință masculină de a posedea penis încă mai transpare în perioada feminității desăvârșite. Dar poate că ar trebui să admitem că această dorință de penis este o dorință prin excelență feminină.

O dată cu transferul dorinței de copil-penis (*Kind-Penis-Wunsch*) asupra tatălui, fetița a intrat în situația complexului lui Oedip. Ostilitatea față de mamă, care nici nu trebuie creată ca lucru nou, cunoaște acum o mare intensitate, deoarece mama devine rivala, aceea care obține de la tată tot ceea ce fetița dorește pentru ea însăși. Complexul lui Oedip la fată a ascuns mult timp privirilor noastre legătura preoedipiană cu mama, care este totuși foarte importantă și lasă fixații foarte durabile. Pentru fetiță situația oedipiană este deznodământul unei dezvoltări lungi și anevoiase, al unui fel de nimiciri provizorii, o poziție de repaos care nu este atât de curând părăsită, cu atât mai mult cu cât începutul perioadei de latență nu este departe. Și există acum, între sexe, în ceea ce privește raportul complexului lui Oedip cu complexul castrării, o deosebire plină de consecințe. Complexul lui Oedip la băiat, în virtutea căruia el râvnește la mama sa și ar vrea să-și înlăture tatăl rival, se dezvoltă în mod normal, pornind de la faza sa de sexualitate falică. Amenințarea cu castrarea îl obligă însă să părăsească această poziție. Sub impresia pericolului de a-și pierde penisul, băiatul abandonează complexul lui Oedip, îl refulează, în cazul cel mai normal îl distruge, iar în locul lui institue un Supraeu sever, în calitate de moștenitor al complexului. Ceea ce se petrece la fetiță este aproape contrariul. Complexul castrării, în loc să distrugă complexul lui Oedip, îl pregătește: sub influența pizmuirii penisului, fetița este izgonită din relația sa cu mama și se zorește să intre în situația oedipiană ca într-un port. Odată cu suprimarea fricii de castrare, principalul motiv care îl împinsese pe băiat să

își învingă complexul lui Oedip dispăre. Fetița rămâne în mrejele lui un timp nedeterminat de lung, neabolindu-l decât târziu și chiar și atunci incomplet. Formarea Supraeului are de suferit de pe urma acestor împrejurări, neputându-și atinge forța de independență care îi conferă importanța sa social-culturală. Feministilor nu le place să le semnalezi efectele acestui factor asupra caracterului feminin mediu.

Să ne întoarcem la un aspect pomenit în treacăt: am menționat, ca pe o a doua reacție posibilă după descoperirea castrării feminine, dezvoltarea unui puternic complex al masculinității. Vrem prin aceasta să spunem că fetița refuză oarecum să recunoască starea de fapt supărătoare și că, printr-o revoltă provocatoare, își exagerează și mai mult masculinitatea de până acum, menținându-se în activitatea ei clitoridiană și căutând să se refugieze într-o identificare cu mama falică sau cu tatăl. Ce poate fi decisiv pentru această soluție? Nu ne putem reprezenta altceva decât un factor constituțional, un quantum mai mare de activitate, așa cum este ea de obicei caracteristică pentru mascul. Esențial în acest proces este totuși faptul că, în acest stadiu de dezvoltare, este evitat puseul de pasivitate care inaugurează schimbarea de direcție către feminitate (*Wendung zur Weiblichkeit*). Efectul extrem al acestui complex de masculinitate ni se pare a fi influența exercitată asupra alegerii obiectului erotic, în sensul unei homosexualități manifeste. Experiența psihanalitică ne arată în mod cert că homosexualitatea feminină rareori, sau niciodată, continuă în linie dreaptă masculinitatea infantilă a fetei. Se pare că în acest caz și fetițele își iau drept obiect erotic, pentru o vreme, tatăl, intrând în situația oedipiană. Dar mai apoi, datorită decepțiilor inevitabile cauzate de tatăl lor, ele sunt nevoite să regreseze la masculinitatea lor anterioară. Nu trebuie să supraestimăm importanța acestor decepții; de ele nu este scutită nici fetița destinată în chip firesc feminității, fără a avea însă același rezultat. Preponderența factorului constituțional pare de necontestat, dar cele două faze ale

evoluției homosexualității feminine se reflectă foarte bine în practicile homosexuale care seamănă mai degrabă a jocul mamei cu copilul decât al bărbatului cu femeia.

Ceea ce v-am expus constituie, ca să zic așa, preistoria femeii. Sunt cuceririle cercetărilor din ultimii ani, care v-au interesat poate ca exemplu de elaborare psihanalitică minuțioasă (*als Probe analytischer Kleinarbeit*). Dat fiind faptul că însăși femeia este tema acestei prelegeri, fie-mi permis să menționez nominal câteva femei cărora această cercetare le datorează contribuții importante. Dr. Ruth Mack Brunswick a descris pentru prima oară un caz de nevroză care își avea obârșia într-o fixație la stadiul preoedipian, fără a fi atins măcar situația oedipiană¹. Ea avea forma unei gelozii paranoide și s-a dovedit accesibilă pentru terapie. Dr. Jeanne Lampl-de Groot a pus în evidență, în cursul unor observații sigure, activitatea falică atât de incredibilă a fetei față de mama sa², iar Dr. Helene Deutsch a arătat că actele erotice ale femeilor homosexuale reproduc relațiile dintre mamă și copil³.

Nu-mi stă în intenție să urmăresc comportamentul ulterior la feminității în perioada pubertății, până la vârsta matură. De altfel nici nu dispunem de cunoștințe suficiente în această privință. În cele ce urmează mă voi limita să sintetizez câteva trăsături. Cu referire la preistorie, vreau să scot în evidență faptul că deplina dezvoltare a feminității rămâne expusă perturbării prin recrudescența vestigiilor din vechea fază masculină. Regresiunea la fixațiile acestor faze preoedipiene are loc extrem de frecvent; în viața multor femei se produce o alternare repetată de perioade în care fie masculinitate a fie feminitatea capătă supremația. O parte

¹ R. M. Brunswick, "Die Analyse eines Eifersuchtswahne", în *Int. Z. Psychoanal.*, Bd. 14, 1928. (Nota trad.)

² J. Lampl-de Groot, "Zur Entwicklungsgeschichte des Ödipuskomplexes der Frau", *Int. Z. Psychoanal.*, Bd. 1, 1927. (Nota trad.)

³ Helene Deutsch, "Über die weibliche Homosexualität", *Int. Z. Psychoanal.*, Bd. 18, 1932. (Nota trad.)

din ceea ce noi, bărbații, numim "enigma femeii" derivă, probabil, din această expresie a bisexualității în viața femeii. Dar și o altă chestiune pare să fi fost elucidată de aceste cercetări, așa încât să ne putem pronunța în privința ei. Noi am numit libido forța propulsoare a vieții sexuale. Viața sexuală este dominată de polaritatea masculin-feminin, așa încât se impune să avem în vedere relația libidoului cu această opoziție. Nu ar fi surprinzător să descoperim că fiecare sexualitate se asociază cu libidoul ei special, în așa fel încât o specie de libido să urmărească obiectivele vieții sexuale masculine, iar cealaltă pe cele ale vieții sexuale feminine. Dar nu aceasta este realitatea. În realitate există un singur libido care este pus atât în serviciul funcției sexuale masculine cât și în acela al funcției sexuale feminine. Nu-i putem atribui sex libidoului, iar dacă, potrivit convenționalei asimilări a activului cu masculinitatea, vrem să-l numim masculin, nu trebuie să uităm că el reprezintă și năzuințele la obiective pasive. Oricum, sintagma "libido feminin" este lipsită de orice justificare. Avem apoi impresia că o constrângere mai mare a fost exercitată asupra libidoului obligat să intre în serviciul funcției feminine și că - spre a ne exprima în mod teologic - natura ține în acest caz mai puțin seama de cerințele sale decât în cazul masculinității. Iar lucrul acesta își poate avea rațiunea sa de a fi - ca să ne exprimăm iarăși în mod teologic - în faptul că impunerea obiectivului biologic a fost încredințată agresivității bărbatului și a devenit, întrucâtva, independentă la consimțământul femeii.

Frigiditatea sexuală a femeii, care pare să confirme această retrogradare, este un fenomen insuficient elucidat. De multe ori psihogenă și, în acest caz, susceptibilă de influențare, în alte cazuri ne duce cu gândul la ipoteza unei condiționări corporale și chiar la contribuția unui factor anatomic.

Am promis să vă expun câteva particularități psihice ale feminității mature, așa cum le întâlnim în observația psi-

hanalitică. Nu revendicăm pentru aceste afirmații valoarea de adevăruri absolute; pe de altă parte, nu este întotdeauna ușor de discernut ceea ce este de pus pe seama influenței funcției sexuale de ceea ce ține seamă de disciplinarea socială (*soziale Züchtung*). Atribuim deci feminității un grad ridicat de narcisism, care la ea influențează și alegerea obiectului erotic, în așa fel încât la femeie trebuința de a fi iubită este mai mare decât trebuința de a iubi. Efectul dorinței de penis este încă implicat în vanitatea corporală a femeii (*körperliche Eitelkeit des Weibes*), în măsura în care ea trebuie să-și supraestimeze farmecele, ca pe o despăgubire tardivă a inferiorității ei sexuale inițiale. Pudorii, care este o însușire prin excelență feminină, dar care include mai multă convenționalitate decât s-ar putea crede, noi îi atribuim intenția originară de a ascunde cusurul organului genital (*Defekt des Genitales*). Nu uităm că ulterior și-a asumat și alte funcții. Se consideră că femeile au puține contribuții la descoperirile și invențiile care au făcut să avanseze civilizația și cultura omenirii, dar poate că au inventat o tehnică, aceea a împletitului și a țesutului. Dacă așa stau lucrurile, am fi tentați să ghicim motivul inconștient al acestei realizări. Natura însăși ar fi oferit modelul pentru această imitație făcând să crească, în perioada pubertății, blana pubiană care acoperă organul genital. Pasul care mai rămânea de făcut era acela de a lipi unele cu altele firele care, pe corp, sunt plantate în piele și doar încâlcite. Dacă recuzați această idee ca fiind fantastică și dacă îmi imputați ca pe o idee fixă influența lipsei de penis (*Penismangel*) asupra formării feminității, atunci sunt dezarmat.

Condițiile alegerii obiectului erotic de către femeie sunt adesea desfigurate de situația socială. În cazurile în care se poate înfățișa ca un act liber, această alegere are adesea loc în conformitate cu idealul narcisic de bărbat, așa cum ea însăși ar fi vrut să fie pe când era fetiță. Dacă fetița a rămas fixată la tatăl ei, așadar la complexul lui Oedip, alegerea ei

va avea în vedere tipul patern. Dat fiind faptul că, în perioada orientării de la mamă către tată, ostilitatea din relația afectivă ambivalentă a rămas fixată la mamă, o astfel de alegere ar trebui să asigure o căsătorie fericită. Dar foarte adesea intervine un deznodământ care amenință o asemenea rezolvare a conflictului ambivalenței (*Ambivalenzkonflikt*). Ostilitatea, lăsată în urmă, ajunge să țină pasul cu relația pozitivă și se agață de noul obiect. Soțul, care l-a moștenit mai întâi pe tată, cu timpul ajunge să o moștenească și pe mamă. Astfel se poate ajunge lesne în situația ca cea de a doua jumătate a vieții unei femei să fie consacrată luptei contra soțului, așa cum prima, mai scurtă, a fost saturată de revolta împotriva mamei. După ce reacția a fost trăită până la capăt, se poate ca o a doua căsătorie să ia lesne o formă mult mai satisfăcătoare. O altă transformare în ființa femeii, pentru care îndrăgostiții nu sunt pregătiți, poate interveni după nașterea primului lor copil. Sub impresia propriei maternități, o identificare cu propria-i mamă - față de care femeia nutrise repulsie până la căsătorie - poate să fie reanimată, atrăgând asupra-i întreg libidoul disponibil, în așa fel încât cerința imperioasă de repetiție reproduce o căsătorie nefericită a părinților. Faptul că vechiul factor al lipsei de penis nu și-a pierdut puterea se relevă în reacția diferită a femeii la nașterea unui fiu sau a unei fiice. Numai relația cu fiul îi aduce mamei o satisfacție nemărginită; aceasta este de altfel cea mai desăvârșită, cea mai liberă de ambivalență dintre toate relațiile umane. Mama își poate transfera asupra fiului ambiția pe care a trebuit să o reprime la ea, așteptând de la el satisfacerea a tot ce a rămas din complexul ei de masculinitate. Chiar și căsătoria nu este asigurată mai înainte ca femeia să fi reușit să facă și din bărbatul ei copilul ei, cu care ea se comportă ca o mamă.

Identificarea femeii cu mama reliefează două straturi: stratul preoedipian, care se sprijină pe atașamentul față de mamă și o ia drept model, apoi stratul rezultat din complexul lui Oedip, care vrea să înlăture mama și să o înlocu-

iască în funcția ei de lângă tată. Multe din ambele straturi persistă în viitor și în mod cert se poate spune că nici unul nu este într-o măsură suficientă surmontat în cursul dezvoltării. Decisivă pentru viitorul femeii este însă faza de atașament afectiv de dinainte de complexul lui Oedip; în cadrul acesteia se pregătește cucerirea acelor însușiri cu care ea își va îndeplini rolul în funcția sexuală și va realiza inestimabilele ei performanțe sociale. Prin această identificare dobândește ea farmec pentru bărbat, al cărui atașament oedipal la mamă își regăsește expresia în înflăcărarea îndrăgostirii. Cu excepția, foarte frecventă, a cazului în care abia fiul său obține ceea ce el ar fi trebuit să obțină pentru sine. Avem impresia că dragostea bărbatului și aceea a femeii sunt despărțite de o diferență de fază psihologică (*psychologische Phasendifferenz*).

Faptul că trebuie să-i recunoaștem femeii un simț al dreptății scăzut este desigur legat de predominarea invidiei în viața ei psihică, deoarece cerința de dreptate este o specificație a invidiei, arătând în ce condiție o putem lăsa să acționeze liber. Mai spunem despre femei că interesele lor sociale sunt mai slabe, iar capacitatea lor de sublimare a impulsurilor mai săracă decât la bărbați. Primul aspect decurge desigur din caracterul asocial propriu tuturor relațiilor sexuale. Îndrăgostiții își sunt suficienți și chiar și familiei îi repugnă să se lase absorbită în grupări mai largi¹. Capacitatea de sublimare este supusă unor mari variații individuale. În acest context, nu mă pot abține de a menționa o impresie furnizată mereu de practica psihanalitică. Un bărbat în vârstă de treizeci de ani ne apare ca juvenil, ca un individ mai degrabă necopt (*unfertiges Individuum*), de la care ne așteptăm să utilizeze eficient posibilitățile de dezvoltare dezvăluite de psihanaliză. O femeie de aceeași vârstă, însă, ne înspăimântă adesea prin rigiditatea ei psihică și inva-

¹ A se vedea, în legătură cu aceasta, considerațiile din *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921. (Nota trad.)

riabilitatea ei. Libidoul ei a ocupat poziții definitive și pare incapabil să le lase altora. Nu există cale pentru o dezvoltare ulterioară; este ca și cum întregul proces s-ar fi desfășurat și ar fi rămas neinfluențabil, ca și cum dificila evoluție spre feminitate ar fi epuizat posibilitățile persoanei. În calitate de terapeuti deplângem această stare de lucruri chiar dacă, prin rezolvarea conflictului nevrotic reușim să punem capăt suferinței.

Aceasta este tot ce am avut a vă apune despre feminitate. Este desigur incomplet și fragmentar, ceea ce nu sună întotdeauna îmbietor. Nu uitați însă că am descris femeia doar în măsura în care ființa ei este determinată de funcția sexuală. Această determinare merge desigur foarte departe, însă nu pierdem din vedere că femeia poate fi și o ființă omenească. Dacă vreți să știți mai multe despre feminitate, faceți apel la propria dumneavoastră experiență de viață, ori adresați-vă poetilor, ori așteptați până când știința va putea să vă dea informații mai aprofundate și mai bine corelate.

Prelegerea a XXXIV-a

Explicații, aplicații, orientări

Doamnele mele și domnii mei! Vă pot cere îngăduința ca, părăsind, ca să zic așa, tonul sec, să vă vorbesc despre lucruri care au foarte puțină însemnătate teoretică, dar care vă interesează îndeaproape, în măsura în care simpatizați psihanaliza? Să presupunem, de exemplu că, în orele dumneavoastră de răgaz, puneți mâna pe un roman german, englez sau american de la care așteptați să vă ofere o descriere a oamenilor și a stărilor de lucruri de azi. După câteva pagini întâlniți o declarație cu privire la psihanaliză, iar mai departe alte asemenea declarații, chiar și atunci când contextul nu pare să le ceară. Nu trebuie să credeți că este vorba de aplicații ale psihologiei abisale în scopul mai bune înțelegeri a personajelor din carte sau a faptelor lor; există, bineînțeles, și scrieri serioase în care se încearcă realmente lucrul acesta. De cele mai multe ori, însă, avem de-a face cu remarci zeflemiste, prin care autorul romanului vrea să-și demonstreze erudiția sau superioritatea sa intelectuală. Fără a vă lăsa întotdeauna impresia că el cunoaște cu adevărat lucrul despre care se pronunță. Sau, ca să vă destindeți, vă duceți la o reuniune în societate, nu neapărat în Viena. În scurt timp conversația abordează tema psihanalizei și vă este dat să auziți cum tot felul de oameni își dau cu părerea, de cele mai multe ori pe un ton de certitudine imperturbabilă. Judecata lor este de obicei

disprețuitoare, adesea o vorbă de ocară, în cel mai bun caz o ironie. Dacă sunteți destul de imprudenți și arătați că înțelegeți câte ceva din această materie, tăbărăsc cu toți asupra dumneavoastră, cer informații și explicații și în scurt timp vă dau convingerea că toate acele judecăți severe au fost formulate înainte de a se fi dispus de vreo informație, că aproape nici unul din acei adversari nu au pus mâna pe vreo carte de psihanaliză, ori, dacă au făcut-o, nu a mers mai departe de prima rezistență simțită în fața acestei materii noi.

De la o introducere în psihanaliză așteptați, poate, directive care să vă arate ce argumente trebuie folosite spre a rectifica ideile evident greșite despre psihanaliză, ce cărți sunt de recomandat pentru o mai bună informare sau ce exemple luate din lecturi sau din experiență trebuie invocate în discuții spre a se ajunge la o modificare de atitudine a societății față de psihanaliză. Vă rog să nu faceți nimic din toate acestea. Ar fi inutil. Cel mai bine este să ascundeți faptul că sunteți mai bine informați în acest domeniu. Dacă nu o puteți face, mulțumiți-vă să spuneți că, după știința dumneavoastră, psihanaliza este o ramură aparte a științei, destul de greu de înțeles și de judecat, că ea se ocupă de lucruri foarte serioase, așa încât nu poate fi abordată prin câteva glume și că pentru distracția în societate trebuie căutată altă jucărie. Firește, nu luați parte la încercări de interpretare când unii imprudenți își povestesc visele și, de asemenea, rezistați tentației de a face partizani prin relatarea de vindecări cu ajutorul psihanalizei.

Veți putea întreba însă de ce acești oameni, atât cei care scriu cărți cât și cei care participă la conversații, se comportă atât de incorect. Și veți fi inclinați să presupuneți că lucrul acesta nu ține numai de cusururile lumii, ci și de ale psihanalizei. Aceasta este și opinia mea. Ceea ce întâlniți în literatură și în societate ca prejudecată este efectul retroactiv al unei judecăți mai vechi - anume verdictul pe care reprezentanții științei oficiale l-au pronunțat asupra ti-

nerei psihanalize. M-am și plâns de lucrul acesta într-o expunere referitoare la istoria psihanalizei¹ și nu vreau să revin asupra chestiunii - ar fi și de prisos acum - dar nu există realmente lezări ale logicii și nici ale decenței și bunului-simț pe care să nu și le fi permis adversarii psihanalizei². A fost o situație ca acelea din Evul mediu, când un răufăcător sau pur și simplu un adversar politic era ținut la stâlpul infamiei și lăsat pradă maltratărilor plebei. Și poate că nu vă imaginați clar până unde poate merge în societatea noastră trivialitatea și ce excese își pot permite oamenii atunci când se simt elementele unei mase și degajați de orice responsabilitate personală. La începutul acelei perioade eram destul de singur și curând am recunoscut că polemica nu ducea la nimic și că a te plânge și a invoca spirite mai bune nu avea sens, deoarece nu existau instanțe unde să-ți fi depus plângerile. Am apucat deci pe un alt drum; am procedat la prima aplicare a psihanalizei, explicându-mi comportamentul maselor ca pe un fenomen al aceleiași rezistențe ca aceea cu care aveam de luptat la fiecare dintre pacienții mei, m-am abținut de la polemici și i-am influențat în acest sens și pe adepții mei, atunci când, încetul cu încetul, ei au venit să mă întâlnească. Procedul s-a dovedit a fi bun, excomunicarea la care psihanaliza fusese supusă atunci a fost anulată, dar, la fel cum o credință abandonată persistă sub forma superstiției și cum o teorie abandonată de către știință se menține sub formă de opinie populară, la fel acea anatemizare inițială a psihanalizei de către cercurile științifice se prelungește azi în disprețul zeflemist al profanilor care scriu cărți sau care conversează între ei. Lucrul acesta nu trebuie să vă mai mire.

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Opere*, vol. IV, Istoria mișcării psihanalitice, Sfera de interes față de psihanaliză, Prelegeri ținute la Clark University, Psihopatologia vieții cotidiene, traducere, avânprefață și note de dr. Leonard Gavriliu, cu o prefață postumă de acad. Vasile Pavelcu, Editura Științifică, București, 1996, pp. 31-84. (Nota trad.)

² "wissenschaftlichen Gegner der Psychoanalyse", în textul original. (Nota trad.)

Dar să nu vă așteptați să aflați acum fericita veste că bătălia pentru psihanaliză s-a terminat și că ea s-a încheiat prin recunoașterea statutului ei de știință și prin includerea ca materie de învățământ la universitate. Nici vorbă de așa ceva, bătălia continuă, doar că ea continuă în forme mai civilizate. Nou mai este faptul că în societatea științifică s-a creat un soi de pătură-tampon între psihanaliză și adversarii ei, oameni care valorifică unele elemente ale psihanalizei și o recunosc în clauze încâlcite și amuzante, dar care refuză în schimb alte elemente, ceea ce nu fac la fel de zgomotos. Ceea ce îi determină în alegerea pe care o fac nu este lesne de ghicit. Se pare că este vorba de simpatii personale. Unul este șocat de sexualitate, un altul de inconștient; extrem de nesimpatizată pare simbolistica. Faptul că edificiul psihanalizei, deși neterminat, constituie totuși încă de azi o unitate din care nu se pot smulge elemente după bunul plac al fiștecăruia, pare a nu fi luat în considerare de acești eclecticici. Nici unul dintre acești semi - sau sfertociraci nu mi-a lăsat impresia că refuzul de a accepta psihanaliza în întregul ei se baza pe vreo contraverificare. Acestei categorii îi aparțin și unii bărbați eminente. Ei au, desigur, scuza faptului că timpul ca și preocupările lor sunt consacrate altor lucruri, acelea a căror stăpânire i-a dus la rezultate importante. Dar nu ar face ei mai bine atunci să fie reținuți în judecata lor și nu să ia cu atâta fermitate o atitudine partizană? În cazul uneia dintre aceste mari celebrități am izbutit o dată o rapidă convertire. Era un critic cu o faimă mondială, care urmărise cu o comprehensiune binevoitoare și cu profetică perspicacitate curente de idei ale epocii. Când l-am cunoscut avea mai bine de optzeci de ani, dar în conversație încă mai era fascinant. Nu e greu de ghicit la cine mă gândesc¹. Nu eu am fost acela care am deschis discuția despre psihanaliză, ci el, măsurându-se cu mine în modul

¹ Referire la Georg Brändes (1842-1927), autor al unor biografii consacrate lui Shakespeare, Voltaire, Goethe etc., ca și al unei monografii asupra marilor curente ale literaturii europene. (Nota trad.)

cel mai modest. "Eu nu sunt decât un literat - mi-a spus el -, dar dumneavoastră sunteți un cercetător al naturii și un descoperitor. Dar trebuie să vă spun un lucru: niciodată nu am avut sentimente sexuale pentru mama mea". "Dar nu este deloc necesar să o fi știut - a fost replica mea. Pentru adult acestea sunt procese inconștiente". "A, va să zică așa vedeți dumneavoastră lucrul acesta", mi-a spus el și mi-a strâns mâna, ca și cum i-aș fi luat o piatră de pe inimă. După aceea am mai flecărit câteva ceasuri, în cea mai bună înțelegere. Am auzit mai târziu că, în scurta perioadă de timp care îi mai rămăsese de trăit, s-a exprimat de repetate ori amiabil despre psihanaliză și că a folosit bucuros termenul, nou pentru el, "refulare".

Un cunoscut dicton spune că trebuie să înveți de la dușmani. Recunosc că nu am reușit niciodată în această privință, dar m-am gândit totuși că ar fi instructiv pentru dumneavoastră să trecem împreună în revistă reproșurile și obiecțiile adversarilor psihanalizei, spre a scoate în evidență nedreptățile flagrante și erorile de logică. Cu toate acestea, "*on second thoughts*"¹, mi-am spus că nu ar fi deloc interesant, ci obositor și neplăcut să procedăm astfel, ca să nu mai spun că tocmai lucrul acesta l-am evitat eu în toți acești ani. Scuzați-mă deci că nu pot merge pe această cale, scutindu-vă de cunoașterea judecăților așa-zisilor noștri adversari științifici. Este vorba aproape întotdeauna de persoane a căror singură diplomă de calificare este naivitatea pe care și-au asigurat-o prin distanța păstrată față de experiențele psihanalizei. Știu însă că în alte cazuri nu voi scăpa atât de ieftin. Îmi veți obiecta că există multe persoane la care ultima mea remarcă nu se aplică. Acestea nu au evitat experiența psihanalitică, au analizat pacienții, poate că ele însele au fost psihanalizate, iar o vreme au fost chiar colaboratorii mei, ajungând totuși la alte concepții și teorii, pe

¹ În limba engleză în textul original = la o mai profundă chibzuire. (Nota trad.)

baza cărora s-au separat de mine și au fondat școli psiha-nalitice de sine stătătoare. Va trebui - veți spune - să ne lămurim asupra posibilității și semnificației acestei mișcări disidente atât de frecvente în istoria psihanalizei.

Cum să nu, voi încerca să o fac; pe scurt, ce-i drept, deoarece lucrul acesta are o mai mică importanță pentru înțelegerea psihanalizei decât vă așteptați dumneavoastră. Știu că aveți în vedere în primul rând psihologia individuală a lui Adler, care, de exemplu în America, este considerată ca o paralelă a psihanalizei noastre, egală în drepturi, fiind citată de regulă laolaltă cu ea. În realitate, psihologia individuală are prea puțin de-a face cu psihanaliza, ea ducând, ca urmare a anumitor împrejurări istorice, un fel de existență parazitară pe seama psihanalizei. Condițiile pe care le-am admis pentru acest grup de rivali nu se aplică decât într-o mică măsură fondatorului psihologiei individuale. Chiar și numele acesteia este nepotrivit și pare a fi produsul unei situații critice; nu ne-ar deranja folosirea legitimă a acestui termen ca opusul psihologiei maselor; ceea ce noi înșine practicăm este de cele mai multe ori și în primul rând psihologie a individului uman. Nu mă voi lansa azi într-o critică a psihologiei individuale adleriene, aceasta neintrând în planul introducerii de față. O astfel de critică am și încercat o dată¹ și nu am nici un motiv să-i aduc vreun amendament. Dar impresia pe care ea o provoacă vreau să o ilustrez cu o mică întâmplare petrecută în anii de dinainte de apariția psihanalizei.

În apropierea micului oraș din Moravia în care m-am născut și pe care l-am părăsit când eram copil în vârstă de trei ani², se află o modestă stațiune termală, într-un frumos decor verde. Ca licean, mi-am petrecut acolo multe vacanțe. La vreo două decenii după aceea, îmbolnăvirea unei

¹ De fapt de două ori: în "*Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*", (1914) și în "*Selbstdarstellung*", (1925). (Nota trad.)

² Este vorba de orașelul Freiberg, azi Příbor, unde Sigmund Freud s-a născut la 6 mai 1856, deci în urmă cu 140 de ani. (Nota trad.)

rude mi-a dat ocazia să revăd această localitate. Într-o conversație cu medicul stațiunii care îi dăduse asistență rudei mele m-am informat și de relațiile lui cu țărani - slovaci, cred - care iarna erau singura sa clientelă. El mi-a relatat că practica sa medicală se desfășura în felul următor: la ora de consultații pacienții intră în cabinetul său, așezându-se la rând. Unul câte unul ies apoi din rând, spunându-și necazul. Cutare are dureri de șale, cutare crampe la stomac sau vlăguială la picioare ș.a.m.d. Medicul îl examinează și, astfel orientat, pune diagnosticul, de fiecare dată același. El mi-a tradus formula, ceva ce însemna "i s-au făcut vrăji"¹. L-am întrebat, uimit, dacă țărani nu erau șocați de faptul că la toți le găsea aceeași boală. "A, nu - a replicat el -, ei sunt foarte mulțumiți, era ceea ce se și așteptau să aibă. Fiecare din cei care se întorceau la rând, le dădea de înțeles celorlalți, prin mimică și gesturi: «Da, ăsta este unul care le pricepe»". Nici nu bănuiam pe atunci în ce împrejurări aş fi reîntâlnit o situație analoagă.

Într-adevăr, fie că este vorba de un homosexual sau de un necrofil, de un isteric anxios, de un nevrotic obsesiv complet blocat sau de un nebun furibund, de fiecare dată psihologul individual de orientare adleriană va indica același motiv care îl propulsează pe pacient în starea sa, anume faptul că el vrea să se pună în valoare, să-și supracompenseze inferioritatea, să rămână deasupra, să ajungă de la linia feminină la cea masculină². Ceva absolut similar am auzit pe când eram studenți, la clinică, când ni se prezenta un caz de isterie: istericii își produc simptomele lor spre a se face interesanți, spre a atrage atenția asupra lor. Vechea înțelepciune nu se pierde! Dar chiar și atunci nouă ni se

¹ "verhext", în textul original, ceea ce literal se traduce prin "vrăjit", "fermecat".

² Părerea noastră este că Freud caricaturizează *à rebours* psihologia individuală a lui Adler, care numai de uniformizarea diagnosticului nu poate fi învinuită. Prin prisma "axiomei" medicale potrivit căreia trebuie tratat *bolnavul* și *nu boala*, Adler individualizează tratamentul, ferindu-se chiar și de abuzul de tipologie, pe care o consideră mai ales un procedeu euristic. (Nota trad.)

părea că acest căpetel de psihologie nu lămurea enigma isteriei, lăsând neexplicată bunăoară problema motivului pentru care bolnavii nu se foloseau de alte mijloace spre a-și atinge scopul. Firește, trebuie să fie ceva valabil în această doctrină a psihologilor adlerieni (*Individualpsychologen*), o particulă care ține locul întregului. Impulsia autoconservării va căuta să beneficieze de pe urma oricărei situații, iar Eul va voi și el să întoarcă în avantajul său starea de boală. În psihanaliză numim aceasta "beneficul secundar al bolii". Într-adevăr, dacă avem în vedere manifestările masochismului, trebuința de pedeapsă inconștientă și auto-vătămările nevrotice, care sunt contrare autoconservării, nu mai știm ce să credem despre valabilitatea adevărului banal pe care se întemeiază edificiul doctrinal al psihologiei individuale. Pentru vulg, însă, o asemenea doctrină trebuie să fie cât se poate de binevenită, ea nerecunoscând nici o complicație, neintroducând concepte noi și greu de înțeles, ignorând cu totul inconștientul, eliminând dintr-o singură lovitură problema sexualității care apasă asupra tuturor, limitându-se la descoperirea tertipurilor prin care viața poate fi făcută comodă. Căci vulgul însuși este comod, nu cere nu știu ce întemeiere pentru o explicație, nu este recunoscător științei pentru detalierea explicațiilor, vrea să aibă soluții simple și să știe problemele rezolvate. Dacă avem în vedere cât de mult vine psihologia individuală în întâmpinarea acestor pretenții, nu se poate să reprimăm irupția în memorie a unor versuri din *Wallenstein*:

**"Wär' der Gedank' nicht so verwünscht gescheidt,
Man wär' versucht, ihn herzlich dumm zu nennen"**¹

Critica din cercurile de specialiști, atât de nemiloasă cu psihanaliza, atunci când e vorba de psihologia individuală

¹ "Dacă această idee nu ar fi al dracului de inteligentă, / Ai fi ispitit să spui că este absolut neghioabă". (din *Wallenstein*, de Fr. Schiller)(Nota trad.)

își pune, în general, mănuși de catifea. Cei drept, însă, s-a întâmplat ca în America, unul dintre psihiatrii cei mai de vază să publice un articol intitulat "*Enough!*"¹, în care el dă o expresie energică saturației sale privitoare la "compulsia de repetiție" profesată de psihologii adlerieni. Dacă alții s-au comportat mult mai amabil, la aceasta a contribuit desigur ostilitatea față de psihanaliză.

Despre celelalte școli care s-au desprins de psihanaliză nu este necesar să spun prea multe. Faptul că lucrul acesta s-a produs nu poate fi folosit nici pentru și nici contra conținutului de adevăr al psihanalizei. Gândiți-vă la puternicii factori afectivi care fac pentru mulți dificilă integrarea sau subordonarea și la dificultatea încă și mai mare pe care pe bună dreptate o subliniază dictonul *quot capita tot sensus*². Când divergențele de opinie depășesc o anumită măsură, lucrul cel mai bun de făcut este să te separi și să-ți urmezi propriul drum, mai ales atunci când deosebirea teoretică are drept consecință o schimbare a acțiunii practice. Presupuneți că un psihanalist pune prea puțin preț pe influența trecutului personal și caută cauza nevrozelor exclusiv în motivația prezentă și în perspectiva de viitor. El va neglija în acest caz analiza copilăriei, va adopta chiar și o altă tehnică și va trebui să compenseze absența datelor oferite de analiza copilăriei printr-o creștere a influenței sale didactice și prin indicații directe cu privire la obiective de viață determinate³. Nu se poate ca noi, ceilalți, să nu spunem: "Aceasta poate fi școală de înțelepciune, dar nu mai este psihanaliză". Sau un altul poate ajunge la viziunea că angoasa trăită la naștere constituie nucleul tuturor tulburărilor nevrotice ulterioare; i se pare atunci legitim să restrângă analiza exclusiv la efectele acestei impresii și să promită succesul terapeutic al unei cure de trei sau patru luni⁴. Veți

¹ În limba engleză în textul original = "Destul!" (Nota trad.)

² În limba latină în textul original = *câte capete tot atâtea păreri*. (Nota trad.)

³ Referire la Carl Gustav Jung. (Nota trad.)

⁴ Referire la Otto Rank. (Nota trad.)

remarca faptul că am ales două exemple care pornesc de la ipoteze diametral opuse. Este o caracteristică aproape generală a acestor "mişcări disidente" să pună mâna pe o bucătică din bogăția de motive a psihanalizei - de exemplu impulsia puterii, conflictul etic, al mamei, al genitalității ș.a.m.d. - și pe această bază să-și proclame independența. Dacă vi se pare că asemenea succesiuni sunt astăzi mai frecvente în istoria psihanalizei decât în alte mișcări ale vieții spirituale, nu știu dacă trebuie să vă dau dreptate. Dacă așa stau lucrurile, de vină trebuie să fie relațiile strânse care există în psihanaliză între punctele de vedere teoretice și acțiunea terapeutică. Simplele divergențe de opinii ar putea fi suportate timp mult mai îndelungat. Le place unora să ne reproșeze nouă, psihanalizatorilor, intoleranța. Singura manifestare a acestei respingătoare trăsături de caracter a fost tocmai separarea de cei care gândeau altfel. Încolo nu au pățit nimic; au căzut în picioare, ca pisica, o duc în prezent mai bine decât înainte, pentru că, făcând sciziunea, de obicei s-au eliberat de unele poveri sub care gâfâim noi, cum ar fi repulsia pe care o provoacă sexualitatea infantilă sau ridiculizarea simbolisticii, ei trecând acum în anturajul lor drept oameni oarecum onorabili, ceea ce noi, rămași în urmă, nici vorbă să fim. De altfel - în afară de o excepție remarcabilă¹ - ei s-au auto-exclus.

Ce pretenții emiteți dumneavoastră, în numele toleranței? Ca atunci când cineva a exprimat o opinie pe care noi o considerăm cu totul falsă, să-i spunem: "Vă mulțumim frumos că ați exprimat această opoziție. Ne protejați împotriva pericolului mulțumirii de sine și ne dați ocazia să le demonstrăm americanilor că suntem realmente atât de *broadminded*² pe cât ne-o doresc ei dintotdeauna. Nu credem de fapt nici un cuvânt din cele ce spuneți, dar nu face

¹ Posibilă referire la Wilhelm Stekel (1868-1940). (Nota trad.)

² În limba engleză în textul original = cu mintea deschisă, cu orizonturi largi. (Nota trad.)

nimic. La urma urmei, cine poate ști care este adevărul? Permiteți-ne ca, în pofida rivalității noastre, să exprimăm punctul dumneavoastră de vedere în publicațiile noastre. Sperăm ca în schimb să aveți amabilitatea să-l apărați pe al nostru, pe care îl respingeți". Evident, aceasta va fi în viitor uzanța, în activitatea științifică, dacă abuzul care se face de relativitatea lui Einstein se va impune cu desăvârșire. Este adevărat că deocamdată nu am ajuns acolo. Ne limităm, după moda veche, să susținem exclusiv convingerile noastre, ne expunem pericolului erorii, pentru că nu ne putem apăra de el, respingând ceea ce contrazice propriile noastre convingeri. Am făcut uz din belșug, în psihanaliză, de dreptul de a ne modifica opiniile atunci când credem că am găsit ceva mai bun.

Una dintre primele aplicații ale psihanalizei a fost aceea că ea ne-a învățat să înțelegem ostilitatea pe care ne-o arată lumea contemporană din cauză că practicăm psihanaliza. Alte aplicații, de natură obiectivă, pot pretinde un interes mai general. Prima noastră intenție a fost, de fapt, să înțelegem tulburările vieții psihice a omului, deoarece o experiență deosebită ne-a arătat că aici înțelegerea fenomenului și vindecarea aproape că se suprapun și că o cale practicabilă duce de la una la cealaltă. Aceasta a și fost, timp îndelungat, singura intenție. Dar după aceea am descoperit relații strânse, ba chiar o identitate internă între procesele psihologice și procesele așa-zis normale, psihologia devenind atunci psihologie abisală. Și cum nimic din ceea ce oameni făuresc sau pun în mișcare nu este de înțeles fără concursul psihologiei, au rezultat aplicații ale psihanalizei în numeroase domenii ale cunoașterii, în special în științele spiritului, aplicații care se impuneau și care se cereau elaborate. Din păcate, aceste sarcini s-au lovit de obstacole care, dată fiind situația, nici azi nu sunt depășite. O atare aplicație presupune cunoștințe de specialitate pe care psihanalistul nu le are, pe când cei care le au, spe-

cialiștii, nu cunosc nimic din psihanaliză și poate că nici nu vor să cunoască. A rezultat de aici faptul că psihanaliztii, ca diletanți prevăzuți cu un echipament mai mult sau mai puțin satisfăcător, adesea adunat la repezeală, au întreprins incursiuni în domenii ca mitologia, etnologia, știința religiei ș.a.m.d. Nu au fost tratați decât ca niște intruși de către savanții experți în acele domenii, iar metodele și rezultatele obținute, în măsura în care li s-a dat atenție, au fost respinse. Dar această situație este într-o continuă ameliorare, în toate domeniile se poate constata creșterea numărului persoanelor care studiază psihanaliza spre a o utiliza în specialitatea lor, coloniști care înlocuiesc pe pionierii deschizători de drumuri. Ne putem aștepta aici la o recoltă bogată de noi cunoștințe și noi viziuni. Aplicațiile psihanalizei sunt în același timp și confirmări ale ei. Acolo unde munca științifică se află mai la distanță de o activitate practică, inevitabilele lupte de opinii vor fi și ele mai puțin înverșunate.

Sunt extrem de tentat să vă conduc prin toate aplicațiile psihanalizei la științele spiritului¹. Sunt lucruri care face să fie cunoscute de toată lumea interesată de problemele spiritualității, iar a nu mai auzi o vreme despre anormalitate și boală ar fi o meritată reculegere. Trebuie însă să renunț la aceasta, pentru că ne-ar duce din nou dincolo de cadrul acestor prelegeri și, ca să vă mărturisesc cinstit, nu aș mai fi la înălțimea sarcinii. În unele din aceste domenii am făcut eu însumi primul pas², dar azi nu mai pot cuprinde opulența materialului și aș avea mult de studiat ca să pot stăpâni tot ce s-a adăugat de la începuturile mele. Aceia dintre dumneavoastră care sunt decepționați de contramandarea făcută se pot despăgubi citind revista noastră **Imago**, care este consacrată aplicațiilor nemedicale ale psihanalizei.

¹ Faimoasele "*Geisteswissenschaften*" definite de filozoful german Wilhelm Dilthey (1833-1911). (Nota trad.)

² Referire la incursiunile sale în istoria religiei, hermeneutica psihanalitică a miturilor, a unor opere de artă etc. (Nota trad.)

Există însă o temă peste care nu pot trece atât de ușor, nu pentru că o înțeleg în mod deosebit sau pentru că aş fi adus vreo contribuție personală. Cu totul dimpotrivă, nu m-am ocupat mai niciodată de aceasta. Dar este o temă extrem de importantă dintre toate cele de care se ocupă psihanaliza. Mă refer la aplicația psihanalizei la pedagogie, la educarea tinerei generații. Mă bucur cel puțin că pot spune că fiica mea, Anna Freud, a făcut din această muncă de aplicație misiunea vieții sale și că în felul acesta ea repară neglijența mea. Drumul care a condus la această aplicație este ușor de cuprins cu privirea. Când, în tratamentul unui nevrotic adult, căutam să îi determinăm simptomele, eram cu regularitate duși până la prima sa copilărie. Cunoașterea etiologiilor ulterioare nu era suficientă nici pentru înțelegerea comportamentului și nici pentru acțiunea terapeutică. Am fost astfel nevoiți să ne familiarizăm cu particularitățile de vârstă ale copiilor și am învățat o mulțime de lucruri pe care nu le-am fi putut învăța altfel decât cu ajutorul psihanalizei, având posibilitatea să rectificăm multe prejudecăți despre copilărie admise de toată lumea. Am descoperit că, din mai multe cauze, o importanță deosebită revine primilor ani ai copilăriei (cam până la cinci ani). În primul rând, pentru că include înflorirea timpurie a sexualității (*Frühblüte der Sexualität*), care lasă germini de o importanță decisivă pentru viața sexuală de la maturitate. În al doilea rând, pentru că impresiile din această perioadă lovesc într-un Eu abia schițat și slab, asupra căruia au efect de traumatisme. Împotriva furtunilor de efecte din acești ani Eu nu se poate apăra altfel decât prin refulare și în felul acesta dobândește toate dispozițiile pentru bolile și tulburările funcționale de mai târziu. Am ajuns la concluzia că dificultatea din acești ani constă pentru copil în faptul că el trebuie să-și însușească într-un scurt interval de timp rezultatele unei dezvoltări a civilizației și culturii care se întind pe milenii, copilul trebuind să-și domine impulsurile și să facă cel

puțin primii pași în adaptarea socială. El nu poate obține prin propria-i dezvoltare decât o parte din această schimbare, restul urmând a-i fi impus prin educație. Să nu ne mirăm că numai incomplet reușește copilul să se achite de această sarcină. Mulți copii trec în acești ani prin stări care pot fi asimilate cu nevrozele, cum în mod sigur este cazul acelor care mai târziu se îmbolnăvesc în mod vizibil. La mulți nevroza nu așteaptă anii maturității, ea izbucnește încă din copilărie, dându-le multă bătaie de cap părinților și medicilor.

Nu am pregetat să utilizăm terapia psihanalitică în cazul copiilor care fie manifestau simptome nevrotice neîndoelnice, fie erau pe calea de a dezvolta trăsături de caracter nefavorabile. Îngrijorarea căreia i-au dat expresia adversarii psihanalizei, anume că psihanalizarea ar fi dăunătoare copilului, s-a dovedit neîntemeiată. Câștigul aplicării psihanalizei la copii este că am putut confirma pe viu ceea ce la adult am dedus, ca să spunem așa, din documente istorice. Dar câștigul cel mare a fost al copiilor. S-a dovedit că aceștia sunt foarte indicați pentru terapia psihanalitică, succesele fiind radicale și durabile. Firește, tehnica terapeutică nu mai poate fi aceeași ca la adult. Copilul este, din punct de vedere psihologic, un alt obiect decât adultul, el nu posedă încă Supraeu, metoda asociației libere nu duce prea departe, iar transferul, dată fiind existența părinților reali, are un alt rol. Rezistențele interioare, pe care le combatem la adult, la copil sunt înlocuite de cele mai multe ori prin dificultăți exterioare. Când purtătorii rezistenței sunt părinții, obiectivul analizei este compromis și de aceea este adesea necesar să asociem psihanalizării copilului o parte din influența psihanalitică exercitată asupra părinților. Pe de altă parte, diferențele dintre psihanaliza copiilor și aceea a adulților se reduc prin faptul că mulți dintre pacienții noștri au păstrat trăsături de caracter infantile față de care psihanalistul, din nou determinat de nevoia de a se adapta la obiect, se servește de unele tehnici din psihanaliza copiilor.

În mod cu totul firesc psihanaliza copiilor a devenit apanajul femeilor și fără îndoială că va rămâne apanajul lor.

Recunoașterea faptului că majoritatea copiilor noștri trec în cursul dezvoltării printr-o fază nevrotică include germenul unei cerințe profilactice. Se poate pune problema dacă nu cumva ar fi indicat să se vină în ajutorul copilului printr-o psihanalizare, chiar dacă nu arată semne de perturbare, ca măsură de îngrijire a sănătății, așa cum azi vaccinăm contra difteriei pe copiii sănătoși, fără a aștepta ca ei să fie atinși de această boală. Discutarea acestei probleme suscită azi doar un interes academic; îmi pot permite să o dezbat în fața dumneavoastră; pentru cei mai mulți dintre contemporanii noștri până și acest proiect pare o nelegiuire colosală și, dată fiind atitudinea majorității părinților față de psihanaliză, pentru moment trebuie să părăsim orice speranță de a-l realiza. O astfel de profilaxie a nevrozelor, care realmente ar fi extrem de eficientă, presupune o cu totul altă mentalitate. Lozinca aplicării psihanalizei la educație capătă azi un alt accent. Să vedem care este cea mai urgentă sarcină a educației. Copilul trebuie să învețe să-și stăpânească impulsiiile (*Triebbeherrschung*). Este imposibil să-i dăm libertatea de a-și manifesta toate impulsiiile, fără restricție. Ar fi un experiment instructiv pentru psihologia copilului¹, dar părinții nu i-ar putea face față, iar copiii înșiși ar suferi mari vătămări, care în parte s-ar manifesta imediat, iar altă parte ulterior. Trebuie deci ca educația să inhibe, să interzică, să reprime, ceea ce de altfel a și făcut și face dintotdeauna. Dar psihanaliza ne-a învățat că tocmai reprimarea impulsiiilor este aceea care aduce cu sine pericolul îmbolnăvirii nevrotice. După cum vă amintiți, am examinat în detaliu modul în care se petrece lucrul acesta². Educația trebuie deci să-și taie drum între Scylla îngăduinței și Charybda frustrărilor. Dacă sarcina nu este realmente in-

¹ "Kinderpsychologen", în textul original. (Nota trad.)

² A se vedea S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, op. cit., cap. XXII și XXIII. (Nota trad.)

solubilă, se impune să găsim un optimum pentru educație, pentru ca ea să realizeze un maximum, cu minimum de vătămare. Problema este de a decide până unde se poate merge cu interdicția, când o putem face și cu ce mijloace. Pe de altă parte, trebuie luat în considerare faptul că obiectele influențării educative aduc cu ele dispoziții constituționale extrem de diferite, în așa fel încât este imposibil ca unul și același procedeu pedagogic să fie bun pentru toți copiii. O mai aprofundată cercetare a realității ne arată că până în momentul de față educația și-a îndeplinit cât se poate de prost misiunea și că a adus mari daune copiilor. Dacă își găsește modul optim de a acționa și dacă o face în mod ireproșabil, poate spera să facă să dispară unul din factorii etiologiei nevrozelor, influența traumatismelor infantile accidentale. Celălalt factor, anume puterea unei constituții impulsionale de nesupus, ea nu poate în nici un caz să-l elimine. Dacă luăm acum în considerare sarcinile dificile care îi sunt impuse educatorului - definirea caracterului particular al constituției copilului, înțelegerea, cu ajutorul unor slabe indicii, a ceea ce se petrece în viața psihică încă neașezată a copilului, afecțiunea pe care trebuie să i-o arate acestuia, fără a-și știrbi totuși autoritatea - s-ar spune că singura pregătire corespunzătoare pentru meseria de educator este o temeinică instruire psihanalitică (*eine gründliche psychoanalytische Schulung*). Cel mai bun lucru este să se psihanalizeze el însuși, deoarece fără exersarea pe propria persoană psihanaliza nu poate fi însușită. Psihanalizarea cadrelor didactice și educatorilor pare a fi o măsură profilactică mai eficientă decât psihanalizarea copiilor, iar obstacolele în calea punerii în aplicare sunt mai puține.

Să arătăm acum, în treacăt, cum ar putea psihanaliza să ajute în mod indirect la educarea copiilor, pentru ca, o dată cu trecerea timpului, să capete o influență mai mare. Părinții care au ei înșiși experiența psihanalizei și care îi datorează mult, între altele înțelegerea greșelilor comise în

propria lor educație, își vor trata copiii cu mai multă comprehensiune și îi vor scuti de multe din cele de care ei înșiși nu au fost scutiți. Paralel cu strădaniile psihanalistilor de a exercita influența asupra educației, sunt în curs de desfășurare cercetări cu privire la cauzele și prevenirea neglijării copiilor, ca și cu privire la criminalitate. Nici asupra acestor chestiuni nu voi insista, ci pur și simplu vă voi deschide o ușă, arătându-vă încăperile, dar fără a vă face să intrați în ele. Știu că dacă interesul dumneavoastră rămâne fidel psihanalizei, veți putea învăța multe lucruri noi și de neprețuit în această privință. Dar nu vreau să părăsesc tema educației fără a pomeni de un anumit aspect. S-a spus - desigur pe bună dreptate - că orice educație este orientată partinic, că tinde să-l integreze pe copil în ordinea socială existentă, fără a ține seama în ce măsură este ea valabilă. Dacă suntem convinși de deficiențele instituțiilor noastre sociale contemporane, nu se poate justifica să punem în serviciul lor educația de orientare psihanalitică. Trebuie să-i fixăm un alt obiectiv, mai înalt, eliberat de comenzile sociale dominante. Dar cred că acest argument nu-și are locul aici. Cerința depășește funcția pentru care este autorizată psihanaliza. Medicul chemat să trateze o pneumonie nu are a se îngriji dacă bolnavul este un om cumsecade, un sinucigaș sau un criminal, dacă el merită să rămână în viață sau dacă are a-i dori lucrul acesta. Orice scop al educației va fi tot partinic, și nu este treaba psihanalizei să decidă între partide. Fac total abstracție de faptul că i se va refuza psihanalizei orice influență asupra educației dacă ea face declarații de intenție care sunt incompatibile cu ordinea socială existentă. Educația psihanalitică își asumă o responsabilitate inoportună dacă își propune să facă din școlarul ei un răzvrătit. Ea își va fi îndeplinit sarcina dacă îl va face pe cât posibil sănătos și capabil de realizări. Psihanaliza conține în ea destui factori revoluționari ca să ne asigure că acela pe care l-a educat nu se va ralia mai târziu în viață

forțelor reacțiunii și represiunii. Ba chiar cred că, din nici un punct de vedere, nu sunt de dorit copii revoluționari.

Doamnele mele și domnii mei! Îmi propun să vă mai spun câteva cuvinte asupra psihanalizei ca terapie. Am și vorbit, acum 15 ani, despre aspectul teoretic al problemei și nu îl pot formula azi altfel,¹ este vorba doar de a vă expune experiența acumulată în tot acest răstimp. După cum știți, psihanaliza a luat naștere ca terapie, s-a afirmat mult dincolo de aceasta, dar nu și-a părăsit solul natal și, în ceea ce privește aprofundările și dezvoltările ulterioare, a rămas mereu în compania bolnavilor. Observațiile care ne servesc la dezvoltări teoretice nu pot fi obținute altfel. Eșecurile pe care le avem în practica terapeutică ne impun în permanență sarcini noi, cerințele vieții reale sunt o protecție eficientă contra invaziei de speculație, de care totuși nu ne putem lipsi în munca noastră. Prin ce mijloace îi ajută psihanaliza pe bolnavi, când îi ajută și cum, am arătat mereu; vrem să stăruim astăzi asupra realizărilor.

Poate știți că niciodată nu am fost un terapeut entuziast; nu este nici un pericol ca în această prelegere să abuzez de elogii. Prefer să vă spun prea puțin decât prea mult. Pe vremea în care mai eram încă singurul psihanalist, adesea mi se întâmpla ca persoane care se pretindeau în favoarea cauzei mele să-mi spună: Toate acestea sunt bune și frumoase, dar arătați-mi un singur caz pe care l-ați vindecat prin psihanaliză. Era una din multele formule care s-au succedat de-a lungul timpului în funcția de înlăturare a faptului nou incomod. Ea este azi tot atât de perimată ca și celelalte, teancul de scrisori de mulțumire de la pacienții vindecați figurând în biblioraftul psihanalistului. Analogia nu se oprește aici. Psihanaliza este o terapie ca toate celelalte. Ea are triumfurile ca și eșecurile sale, are dificultățile, restricțiile și indicațiile sale. Într-o vreme se spunea despre

¹ Op. cit., prelegerea XXVIII. (Nota trad.)

psihanaliză că ea nu poate fi luată în serios, deoarece nu îndrăznește să publice statistica succeselor sale. De atunci încolo, Institutul psihanalitic din Berlin, fondat de Dr. Max Eitingon, a publicat o dare de seamă cu privire la primul său deceniu de activitate. Succesele terapeutice nu dau motive nici pentru fală, nici pentru rușinare. Dar statisticile de acest fel nu sunt semnificative, materialul tratat fiind atât de eterogen încât numai cifrele foarte mari ar putea să ne spună ceva. Am face mai bine dacă am cerceta experiențele individuale. În această privință nu cred că succesele noastre terapeutice le pot concura pe acelea de la Lourdes.¹ Există mult mai mulți oameni care cred în minunile Sfintei Fecioare decât în existența inconștientului. Dacă revenim la concurența terestră, trebuie să comparăm terapia psihanalitică cu celelalte metode de psihoterapie. Nu mai este azi nevoie să menționăm tratamentele fizic-organice ale stărilor nevrotice. Ca procedeu psihoterapeutic, psihanaliza nu se opune altor metode din această specialitate medicală; nu le devalorizează și nu le exclude. În teorie ar fi perfect compatibil ca un medic care vrea să se numească psihoterapeut să folosească la bolnavii săi psihanaliza, alături de toate celelalte metode de tratament, potrivit cu natura particulară a cazului și cu caracterul favorabil sau defavorabil al împrejurărilor exterioare. În realitate, tehnica este aceea care constrânge la specializarea activității medicale. Așa se face că chirurgia și ortopedia au trebuit să se separe. Activitatea psihanalitică este dificilă și pretențioasă, nelăsându-se manipulată tot atât de ușor ca niște ochelari pe care îi pui ca să citești și pe care apoi îi scoți ca să te duci la plimbare. De obicei psihanaliza îl cucerește pe medic total sau deloc. Psihoterapeuții care se servesc de psihanaliză din când în când nu stau - după părerea mea - pe un teren psihanalitic

¹ Un fel de super-Maglavit al Franței, unde unei tinere i s-ar fi arătat Sfânta Fecioară, în 1858. Oricum, bolnavii catolici care frecventează locul pretind a se însănătoși prin intervenția divină. (Nota trad.)

sigur. Ei nu au acceptat întreaga psihanaliză, ci au diluat-o, poate că au "dezintoxicat-o"; nu-i putem socoti printre psihanaliști. Găsesc că lucrul acesta este regretabil; dar o colaborare, în activitatea medicală, a unui psihanalist și a unui psihoterapeut care se limitează la celelalte metode ale specialității, ar fi întru totul conformă scopului ei.

Comparată cu celelalte procedee de psihoterapie, psihanaliza este, fără îndoială, cea mai puternică. Și este și drept să o apreciem astfel, deoarece ea nu cere mari osteneți și nici risipă de timp, neaplicându-se în cazurile ușoare; cu ajutorul ei pot fi eliminate, în cazurile favorabile, tulburările și se pot produce modificări la care nu se îndrăznește să se spere în epoca prepsihanalitică. Dar are și ea limitele ei foarte vizibile. Ambiția în materie de terapie a unora dintre adepții mei a dus la o mare risipă de energie în direcția surmontării acestor obstacole, așa încât toate tulburările nevrotice să devină vindecabile prin psihanaliză. Ei au încercat să comprime munca psihanalitică la o durată redusă, să intensifice transferul în așa fel încât acesta să biruie toate rezistențele, după cum au încercat să combine cu psihanaliza alte moduri de influențare spre a forța vindecarea. Aceste strădanii sunt desigur lăudabile, dar eu cred că sunt zadarnice. Ele sunt pândite de pericolul părăsirii psihanalizei și al antrenării într-o experimentare fără limite. Speranța de a putea vindeca orice nevroză își are originea, bănuiesc, în acea credință a profanilor că nevrozele sunt ceva cu totul superfluu, care nu are nici un drept la existență. În realitate sunt afecțiuni grave fixate structural, care rareori se limitează la câteva crize, care de cele mai multe ori se mențin pe parcursul a lungi perioade din viață, ori întreaga viață. Experiența psihanalitică, arătându-ne că le putem influența în mare măsură dacă identificăm cauzele istorice ale bolii și factorii accesorii, accidentali, ne-a determinat să neglijăm în practica terapeutică factorul constituțional, asupra căruia de fapt nu avem nici o putere. Faptul că psihozele sunt absolut inaccesibile pentru terapia psiha-

nalitică ar fi suficient ca să limiteze pretențiile noastre în cazul nevrozelor, dat fiind că acestea sunt strâns înrudite cu psihozele. Eficiența terapeutică a psihanalizei rămâne îngrădită de o serie de factori importanți și greu de atacat. La copil, la care s-ar putea conta pe cele mai mari succese, este vorba de dificultățile exterioare ale situației părinților, care și ele fac parte din copilărie. La adult apar în prim plan doi factori: gradul de rigiditate psihică și forma maladiei, cu toate determinările ei profunde. Primul factor este adesea neglijat, fără nici o justificare. Oricât de mare ar fi plasticitatea vieții psihice și posibilitatea de restaurare a stărilor vechi, nu poate fi reanimat totul. Unele modificări par definitive, corespunzând formării de cicatrice în urma unor procese consumate. Alteori avem impresia unei pietrificări generale a vieții psihice; procese psihice care ar fi putut foarte bine să fie dirijate pe alte căi par incapabile să părăsească vechile căi. Dar poate că este unul și același lucru, numai că pur și simplu privit dintr-un alt unghi de vedere. Foarte adesea avem impresia că ceea ce lipsește terapiei este doar energia impulsională necesară pentru impunerea schimbării. O anumită dependență, o anumită componentă impulsională este prea puternică în comparație cu forțele adverse pe care le putem face mobile. Așa stau lucrurile în cazul psihozelor. Le înțelegem destul de bine spre a vedea unde ar fi de pus levierul, dar el nu poate mișca din loc greutatea. De lucrul acesta se leagă speranța că în viitor cunoașterea efectelor hormonilor - despre care ați auzit - ne va da mijloacele cu care să luptăm cu succes împotriva factorilor cantitativi ai bolilor, însă azi suntem foarte departe de aceasta. Înțeleg că incertitudinea care domnește în toate aceste domenii constituie un imbold permanent pentru perfecționarea tehnicii psihanalitice și îndeosebi pentru aceea privind transferul. Îndeosebi începătorul în psihanaliză va fi descumpănit în caz de eșec, neștiind dacă trebuie să incrimineze particularitățile cazului sau o manipulare stângace a procedeului terapeutic. Dar, așa cum

am spus, nu cred că se poate obține mare lucru de pe urma strădaniilor în această direcție.

Cealaltă limitare a succesului psihanalizei este dată de forma bolii. După cum știți, domeniul de aplicație al terapiei psihanalitice este constituit din nevrozele de transfer, fobii, isterii, nevrozele obsesionale și, în afară de acestea, de anomaliiile de caracter care s-au dezvoltat în locul unor asemenea boli. Tot ce este altfel, stările narcisice, stările psihotice, este mai mult sau mai puțin inoportun. Ar fi deci absolut legitim să ne ferim de eșecuri prin excluderea grijuie a unor astfel de cazuri. Statisticile psihanalizei ar fi substanțial îmbunătățite prin această măsură de prevedere. La mijloc este însă un clenci. Diagnosticile noastre sunt formulate foarte adesea retroactiv, fiind de același fel ca "proba de vrăjitorie" practică de un rege scoțian, despre care am citit într-o carte a lui Victor Hugo. Acest rege afirma că era în posesia unei metode infailibile de a descoperi o vrăjitoare. O pune la fierț în cazan și, când supă era gata, o gusta. După care putea spune: "Da, e o vrăjitoare", sau, "Nu, nu este o vrăjitoare". Același lucru și în cazul nostru, numai că vătămații suntem noi. Nu-l putem judeca pe pacientul care vine la noi pentru tratament, și nici pe candidatul care vine să se instruiască, decât după ce l-am studiat prin psihanalizare timp de câteva săptămâni sau luni. Cum-părăm; de fapt, mârșă în sac. Pacientul aduce cu el indispoziții nedeterminate, generale, care nu permit punerea unui diagnostic sigur. După perioada de probă (*Probezeit*) se poate ajunge la concluzia că este un caz inoportun. Dacă este vorba de candidat, îl expediem, pe când dacă este vorba de pacient, mai încercăm o vreme, spre a ști dacă nu-l putem vedea într-o lumină mai favorabilă. Pacientul se răzbună făcând să crească lista eșecurilor noastre, pe când candidatul refuzat, dacă este paranoid, se răzbună scriind el însuși cărți de psihanaliză. După cum vedeți, prudența nu ne-a servit la nimic.

Mă tem ca nu cumva aceste expuneri detaliate să nu depășească sfera dumneavoastră de interes. Dar aş regreta şi mai mult dacă mi-aţi atribui intenţia de a scădea consideraţia dumneavoastră faţă de psihanaliză ca terapie. Poate că realmente am procedat cu stângăcie, deoarece voiam tocmai contrariul: să scuz limitele terapeutice ale psihanalizei prin relevarea caracterului lor inevitabil. Cu aceeaşi intenţie mă îndrept acum spre un alt aspect: re-proşul că tratamentul psihanalitic cere un timp dispro-porţionat de lung. Acestui reproş i se poate răspunde că modificările în plan psihic nu se pot produce decât încet; dacă survin rapid, pe neaşteptate, este un semn rău. Este adevărat că tratamentul unei nevroze grave se întinde uşor mai mulţi ani, dar, în caz de succes, întrebaţi-vă cât timp ar fi durat suferinţa. Probabil câte un deceniu pentru fiecare an de tratament, ceea ce înseamnă că boala, aşa cum adesea vedem la bolnavii netrataţi, nu ar fi dispărut niciodată. În unele cazuri se impune să reluăm o analiză după mai mulţi ani întrucât viaţa a dezvoltat, în faţa unor împrejurări noi, noi reacţii patologice, dar între timp pacientul nostru a fost sănătos. Prima analiză nu a făcut să apară toate dispoziţiile patologice ale pacientului şi era firesc ca psihanalizarea să fie oprită de îndată ce s-a ajuns la rezultatul scontat. Există şi oameni grav deterioraţi psihic pe care îi ţinem întreaga lor viaţă sub ocrotire psihanalitică şi pe care din când în când îi psihanalizăm din nou, dar aceşti oameni fără aceasta ar fi incapabili să existe şi trebuie să fim bucuroşi că, prin acest tratament fracţionat şi recurent, reuşim să-i menţinem pe linia de plutire. Psihanalizarea tulburărilor de caracter cere şi ea lungi perioade de tratament, însă ea este adesea în-cununată de succes. Cunoaşteţi vreo altă terapie care să poată măcar aborda această sarcină? Terapeuţii ambiţioşi s-ar putea declara nesatisfăcuţi de aceste comunicări, numai că noi am învăţat din exemplul tuberculozei şi al lupusului că nu poate fi vorba de succes dacă nu ai adaptat terapia la caracteristicile maladiei.

V-am spus că psihanaliza a început ca terapie, dar nu ca terapie așa vrea să o recomand interesului dumneavoastră, ci având în vedere conținutul ei de adevăr, având în vedere explicațiile pe care ni le dă în ceea ce privește omul, ființa sa, precum și având în vedere relațiile pe care ea le descoperă între cele mai diferite activități umane. Ca terapie, ea este una dintre multe altele, fără îndoială *prima inter pares*.¹ Dacă nu ar avea valoare terapeutică, nu ar fi fost descoperită în contextul practicii cu bolnavii și nu s-ar fi dezvoltat mai bine de treizeci de ani.

¹ În limba latină în textul original = prima între egale; Freud a "ajustat" expresia, așa încât ea să se acorde cu genul gramatical al psihanalizei. (Nota trad.)

prelegerea a XXXV-a

Prin prisma unei Weltanschauung:

Psihanaliză, artă, filosofie, religie, știință

Doamnele mele și domnii mei! La ultima noastră reuniune ne-am ocupat de micile noastre necazuri cotidiene și, într-un fel, am făcut rânduială în modesta noastră casă. Vrem acum să ne luăm un elan temerar și să riscăm un răspuns la o întrebare care ne-a fost de repetate ori pusă de adversari: dacă psihanaliza conduce la o anumită concepție despre lume și viață (*Weltanschauung*) și care este acea concepție.

Weltanschauung este, mă tem, o noțiune specific germană a cărei traducere în limbi străine pare să fie dificilă.¹ Dacă încerc să formulez o definiție, cu siguranță vă va părea greoaie. Socot, prin urmare, că o *Weltanschauung* este o construcție intelectuală care rezolvă în mod unitar toate problemele existenței noastre, prin prisma unei ipoteze supraordonate în care nici o problemă nu rămâne deschisă, în care tot ceea ce ne interesează își găsește locul său bine stabilit. Este lesne de înțeles că posesia unei astfel de concepții despre lume și viață ține de dorințele ideale ale oamenilor. Dacă crezi într-o asemenea concepție,

¹ A se vedea articolul *Xenism* din *Dictionar de Filosofie* de Didier Julia, traducere, avânprefată și completări privind filozofia românească de dr. Leonard Gavrilu, Larousse/Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 368. Exprimându-se printr-un calambur elevat, filozoful Henri Wald "personalizează" umoristic noțiunea, susținând că el are nu atât un *Weltanschauung* cât un...*Wald-anschauung* (a se vedea Henri Wald, *Înțelesuri iudaice*, Editura Hasefer, București, 1995, p. 49). (Nota trad.)

te poți simți ocrotit în viață, știi la ce trebuie să aspiți, cum să-ți plasezi în modul cel mai oportun afectele și interesele.

Dacă aceasta este caracteristica unei *Weltanschauung*, atunci pentru psihanaliză răspunsul va fi ușor de dat. Ca știință specializată, ca ramură a psihologiei - psihologie abisală sau psihologie a inconștientului -, psihanaliza este absolut nepotrivită pentru a-și forma propria-i *Weltanschauung*, ea trebuie să o accepte pe cea a științei. Dar concepția științifică despre lume și viață se îndepărtează simțitor de definiția dată de noi. Ce-i drept, și ea presupune *caracterul unitar* al explicării lumii, dar numai ca program a cărui realizare este împinsă în viitor. Încolo, ea se distinge prin caracteristici negative, prin limitarea la ceea ce poate fi cunoscut în prezent și respingerea fermă a elementelor dogmatice, care îi sunt străine. Ea afirmă că nu există nici o altă sursă de cunoaștere a lumii decât prelucrarea intelectuală a observațiilor scrupulos supravverificate, deci ceea ce numim cercetare, excluzând în același timp orice cunoaștere prin revelație, intuiție sau divinație. Se pare că această concepție a fost, în cursul ultimelor secole, foarte aproape de a fi general recunoscută. Secolul nostru și-a rezervat găsirea orgolioasei obiecții că o astfel de *Weltanschauung* ar fi pe cât de deplorabilă tot pe atât de dezolantă, ignorând pretențiile spiritului omenesc și trebuințele sufletești ale omului.

Această obiecție poate fi respinsă cu toată tăria. Ea este total neîntemeiată, deoarece spiritul și sufletul sunt obiecte ale cercetării științifice exact în același fel ca oricare dintre lucrurile din afara omului. Psihanaliza are o îndreptățire aparte de a-și spune aici cuvântul în ceea ce privește concepția despre lume și viață, deoarece nu i se poate reproșa că a neglijat psihicul în viziunea despre lume. Contribuția sa la știință constă tocmai în extinderea cercetării la domeniul sufletească (*seelische Gebiet*). Fără o astfel de psihologie știința ar fi, desigur, foarte incompletă. Dacă se

include însă cercetarea funcțiilor intelectuale și emoționale ale omului (animalelor) în știință, se vedește că nimic nu se schimbă în statutul acesteia, că nu rezultă noi surse de cunoștințe sau noi metode de cercetare. Intuiția și divinația ar fi astfel de surse, dacă ele ar exista, dar le putem trece liniștiți în rândul iluziilor, al împlinirilor de dorințe iraționale. Este, de asemenea, lesne de înțeles că acele revendicări privind concepția despre lume și viață nu au o întemeiere afectivă. Știința ia cunoștință de faptul că psihicul uman formulează astfel de revendicări, ea este gata să le verifice sursele, dar nu are nici un motiv de a le admite ca îndreptățite. Dimpotrivă, este chemată să facă cu grijă distincție între ceea ce este știință și ceea ce este iluzie, produs al unei cerințe afective.

Aceasta nu înseamnă nicidecum că înlăturăm cu dispreț aceste dorințe sau că subestimăm valoarea lor pentru viața omului.¹ Suntem gata să urmărim realizările acestora în operele de artă, în sistemele religiei și filozofiei, dar nu putem totuși trece cu vederea faptul că ar fi ilegitim și cu totul inoportun să permitem transferul acestor pretenții în domeniul cunoașterii. Căci astfel se deschide calea care conduce în imperiul psihozei, individuale sau de masă, sustrăgându-se neprețuite energii orientate spre realitate spre a satisface, pe cât posibil, dorințele și trebuințele.

Din punctul de vedere al științei, este absolut necesar să se facă uz de critică și să se procedeze prin refuzuri și respingeri. Este inadmisibil să se spună că știința este un domeniu al activității intelectuale umane, că religia și filozofia sunt altele, de o valoare cel puțin egală și că știința nu are a se amesteca în discuția acestora, că toate au aceeași pretenție de a exprima adevărul și că fiecare om este liber de unde să-și extragă convingerile și unde să-și plaseze

¹ O idee similară expune Gustave Le Bon în *Opiniile și credințele*, traducere, Cuvânt înainte și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Științifică, București, 1995, - autor pentru care credința este o trebuință ireductibilă a vieții mentale a omului; idee împărtășită și de Mircea Eliade. (Nota trad.)

credința. O astfel de concepție trece drept deosebit de nobilă, tolerantă, comprehensivă și lipsită de prejudecăți meschine. Din păcate nu este întemeiată, are câte ceva din toate nocivitățile unei concepții despre lume total neștiințifică și practic îi este echivalentă. Evident, adevărul nu poate fi tolerant, el nu admite compromis și îngrădire, cercetarea considerând toate domeniile de activitate umană ca pe propriile sale domenii și trebuie să devină inexorabil de critică atunci când o altă putere vrea să confişte pentru sine o parte din aceste domenii.

Dintre cele trei puteri care pot contesta științei baza și teritoriul, singură religia este cel mai serios inamic. Artă este aproape întotdeauna inofensivă și binefăcătoare, nevrând să fie altceva decât iluzie. Cu excepția puținelor persoane care, cum se spune, sunt posedate de artă, ea nu se hazardează să încalce domeniul realității. Filozofia nu este opusă științei, ea însăși se comportă ca o știință, lucrează în parte cu aceleași metode, dar se îndepărtează de știință în măsura în care se cramponează de iluzia că poate furniza o imagine a lumii coerentă și lipsită de lacune, imagine care, totuși, trebuie să se prăbușească o dată cu fiecă noul progres al cunoașterii. Metodologic, cade în greșeala de a supraestima valoarea de cunoaștere a operațiilor noastre logice și recunoscând și alte surse de cunoaștere, cum ar fi intuiția. Nu s-ar spune că este neîndreptățită zeflemeaua poetului (H. Heine), când spune despre filozof:

**"Mit seinen Nachtmützen und Schlafrockfetzen
Stopft er die Lücken des Weltenbaus".¹**

Dar filozofia nu are o influență nemijlocită asupra marii mulțimi de oameni, ea interesează un mic număr de indivizi

¹ "Cu scufia sa de noapte și zdrențele cămășii sale de noapte/ Astupă găurile din edificiul universului." (Nota trad.)

din subțirea pătură a intelectualilor, pentru ceilalți fiind cu greu înțeleasă. Religia, în schimb, este o putere uriașă, care dispune de emoțiile cele mai puternice ale oamenilor. Se știe că odinioară ea cuprindea tot ceea ce juca un rol în spiritualitatea vieții omenești, că ocupa locul științei pe vremea când aceasta abia dacă exista și că ea a făurit o concepție despre lume și viață de o incomparabilă consecvență logică și coeziune, care, deși zdruncinată, dăinuie și azi.

Dacă vrem să ne dăm seama de esența grandioasă a religiei trebuie să avem în fața ochilor ceea ce le dă ea oamenilor. Ea le dă explicații asupra originii și genezei lumii, le asigură protecția și o fericire mărginită în vicisitudinile vieții, le dirijează felul de a gândi și acțiunile prin precepte pe care le susține cu întreaga sa autoritate. Ea îndeplinește, așadar, trei funcții. În cazul celei dintâi, satisface setea de cunoaștere a omului, face același lucru pe care știința încearcă să-l facă cu propriile sale mijloace și în această privință intră în rivalitate cu aceasta. Celei de a doua funcții îi datorează ea, fără îndoială, cea mai mare parte a influenței de care se bucură. Când ea alină spaima oamenilor în fața pericolelor și vicisitudinilor vieții, asigurându-i de un deznodământ fericit, dăruindu-le consolare în situațiile de dezastru, știința nu se poate măsura cu ea. Știința ne învață, ce-i drept, cum să evităm unele pericole, cum să combatem cu succes unele suferințe; ar fi injust să contestăm faptul că ea îi este omului un puternic auxiliar, dar în multe situații ea se vede nevoită să-l lase pe om pradă suferinței sale și nu știe decât să-l consilieze la supunere. În cea de a treia funcție a sa, caz în care dă precepte, emite interdicții și restricții, religia se îndepărtează cel mai mult de știință. Căci aceasta din urmă se mulțumește să cerceteze și să constate. Din aplicațiile sale derivă, desigur, reguli și sfaturi pentru conduita în viață. Se poate ca acestea să fie aceleași ca regulile și sfaturile poruncite de religie, dar având o altă motivare.

Coincidența în timp a acestor trei conținuturi ale religiei nu este cu totul transparentă. Ce poate avea de-a face explicarea genezei lumii cu recomandarea insistentă a unor precepte etice?

Asigurările de protecție și de fericire sunt mult mai strâns legate de cerințele etice. Ele sunt recompensa pentru împlinirea acestor porunci; numai acela care se supune poate conta pe aceste binefaceri, pe cei neascultători așteptându-i pedepsele. Ceva similar există, de altfel, în știință. Acela care nu ține cont de aplicațiile ei, se expune păgubirilor.

Nu înțelegem ciudata coexistență în religie a poveței, consolării și poruncii decât dacă o supunem unei analize genetice. Analiza poate începe de la aspectul cel mai izbitor, de la învățătura privitoare la originea lumii. Într-adevăr, de ce ar trebui ca o cosmogonie să fie întotdeauna o parte constitutivă a sistemului religios? Ni se spune că lumea a fost creată de o ființă asemănătoare omului, dar cu o putere, înțelepciune și capacitate de a iubi cu totul incomparabile, un Supraom idealizat. Când creatorul lumii este un animal, avem de-a face cu influența totemismului, în privința căruia vom face cel puțin o remarcă, în treacăt. Interesant este faptul că acest creator al lumii este întotdeauna doar unul singur, chiar și acolo unde se crede în mai mulți zei. De asemenea, creatorul este de cele mai multe ori un bărbat, deși nu lipsesc nicidecum aluziile la zeități feminine, iar unele mitologii fac ca creația lumii să înceapă tocmai prin înlăturarea de către un zeu masculin a unei zeități feminine degradate la starea de monstru¹. Se ridică aici probleme de detaliu din cele mai interesante, dar nu putem zăbovi. Pasul următor este ușor de recunoscut, prin faptul că acest zeu-creator este numit direct Tată. Psihanaliza

¹ Acest proces istoric al trecerii de la divinitățile feminine la divinitățile masculine secundează trecerea de la matriarhat la patriarhat (a se vedea S. Freud, "Moise și monoteismul", în *Opere*, vol. I, pp. 240-241). (Nota trad.)

conchide că este realmente tatăl, în măreția în care i-a apărut cândva copilului mic. Omul religios își reprezintă crearea lumii ca pe propria-i geneză.

În acest caz ne explicăm ușor cum asigurările consolatoare și severele porunci etice stau la un loc cu cosmogonia. Căci aceeași persoană căreia copilul îi datorează existența sa, tatăl (mai exact, instanța parentală, compusă din tată și mamă), l-a supravegheat și protejat pe copilul slab și neputincios, dezorientat și expus tuturor pericolelor care îl pândeau din lumea exterioară; sub ocrotirea sa el se simțea în siguranță. Devenit el însuși adult, omul știe, ce-i drept, că este în posesia unor forțe mai mari, dar și cunoștințele sale despre primejdiile vieții au sporit, iar el, pe bună dreptate, conchide că de fapt a rămas la fel de neputincios și lipsit de protecție ca și în copilărie și că în fața lumii el este mereu copil. Nu poate deci nici azi să renunțe la protecția de care avea parte pe când era copil. Dar el a descoperit de mult că tatăl său este o ființă cu o putere foarte limitată, care nu este înzestrată cu toate calitățile superioare. De aceea el revine la imaginea din copilărie a tatălui, așa cum s-a păstrat aceasta în memoria sa, tată pe care el l-a supraestimat din cale-afară, ridicându-l la rangul de divinitate, pentru ca în prezent să proiecteze această imagine și asupra realității. Forța afectivă a acestei imagini din amintire (*Erinnerungsbild*) și dăinuirea trebuinței sale de protecție susțin laolaltă credința omului în Dumnezeu.

Al treilea punct principal al programului religios, imperativul etic, se inserează de la sine în această situație infantilă. V-am amintit celebra maxima a lui Kant care, dintr-o suflare, leagă cerul înstelat de legea morală din inima noastră. Oricât de stranie pare această asociere - căci ce pot avea de-a face corpurile cerești cu faptul că o făptură omenească iubește sau ucide pe semenul ei? - ea dă totuși contur unui mare adevăr psihologic. Același tată (instanța parentală) care i-a dat copilului viață și l-a ferit de primejdii, pe de altă parte l-a învățat ce are voie să facă și ce nu, l-a

îndrumat să suporte anumite restricții ale dorințelor sale impulsionale și i-a arătat ce conduită se așteaptă din partea lui față de părinți, față de frați și surori dacă vrea să devină un membru tolerant și bine văzut al familiei și, mai târziu, al unor uniuni mai largi. Printr-un sistem de premii afecționale (*Liebesprämien*) și de pedepse copilul este educat întru cunoașterea datoriei lui sociale, e învățat că securitatea vieții lui depinde de îndeplinirea acestora și că părinții, ca și alții, îl pot astfel iubi și pot crede în iubirea lui pentru dânsii. Toate aceste relații omul le transpune apoi în religie. Interdicțiile și cerințele părinților trăiesc mai departe în inima lui sub forma conștiinței morale; cu ajutorul aceluiași sistem de recompense și pedepse guvernează Dumnezeu lumea, de îndeplinirea poruncilor etice depinzând gradul de protecție și de fericire care se acordă individului; dragostea de Dumnezeu și conștiința faptului de a fi iubit de el stau la temelia sentimentului securității cu care omul se înarmează împotriva pericolelor din partea lumii din afară și din partea semenilor. În sfârșit, prin rugăciune omul își asigură o influență directă asupra voinței divine și, prin aceasta, o participare la omnipotența dumnezeiască.

Știu că pe parcursul acestei expuneri v-ați formulat o mulțime de întrebări și că ați dori să auziți răspunsul meu. Nu o pot face aici și azi, dar sunt încrezător în faptul că nici un examen amănunțit nu ar zdruncina teza noastră potrivit căreia concepția despre lume și viață religioasă este determinată de situația noastră din copilărie. Este cu atât mai curios faptul că, în pofida caracterului ei infantil, ea are un precursor. A existat, fără îndoială, o epocă fără religie, fără zei. O numim animism. Odinioară lumea era plină de creaturi spirituale asemănătoare omului - le numim demoni - toate obiectele din lumea exterioară erau sălașul lor sau poate că erau identice cu ele, dar nu exista nici o putere superioară care să le fi creat pe toate și care să fi continuat

să domnească asupra lor și spre care să te fi putut întoarce spre a cere protecție și ajutor. Demonii animismului aveau de cele mai multe ori gânduri dușmănoase față de om, dar se pare că omul avea pe atunci mai multă încredere în sine decât mai târziu. Desigur că el era mereu înfricoșat în fața acelor spirite rele, dar se apăra de ele prin acțiuni determinate, cărora le atribuia puterea de a le alunga. De altfel, el nu se socotea neputincios. Când avea a-i adresa naturii o dorință, cum ar fi aceea de a vrea să plouă, el nu se ruga la zeul vremii, ci făcea uz de un act magic, de la care aștepta un efect direct asupra naturii, făcând el însuși ceva care aducea a ploaie. În lupta sa contra puterilor lumii înconjurătoare, prima sa armă a fost *magia*, cea dintâi precursoră a tehnicii noastre de azi. Presupunem că încrederea în magie derivă din supraestimarea propriilor sale operații intelectuale, din credința în "atotputernicia ideilor", pe care, de altfel, o regăsim la bolnavii de nevroză obsesională din zilele noastre. Ni i-am putea imagina pe oamenii acelui timp ca fiind deosebit de mândri de cuceririle lor în domeniul limbajului, cuceriri care trebuie să le fi înlesnit foarte mult gândirea. Ei acordau cuvântului o putere magică. Această trăsătură a fost mai târziu preluată de religie. "Și Dumnezeu a zis: «Să fie lumină!» Și a fost lumină". De altfel faptul că aveau loc acte magice arată că omul animist nu credea pur și simplu în forța dorințelor sale. El aștepta succes mai degrabă de pe urma executării unui act care trebuia să îndemne natura la imitație. Când voia ploaie, vărsa el însuși apă; când voia să incite solul la fertilitate, îi oferea acestuia un spectacol de raport sexual pe ogor.

Știți prea bine cât de greu dispare ceea ce și-a creat o expresie psihică. Prin urmare nu veți fi surprinși aflând că multe dintre manifestările animismului s-au menținut până în zilele noastre, de cele mai multe ori sub forma a ceea ce numim superstiții, alături de religie și în spatele ei. Ba mai mult, nu veți putea nega că filosofia noastră a păstrat trăsături esențiale ale modului de gândire animist, fapt

vizibil în supraestimarea magiei cuvântului, în credința că procesele reale din lume urmează calea pe care vrea să i-o atribuie gândirea noastră. Acesta ar fi, desigur, un animism fără acte magice. Pe de altă parte, nimic nu ne împiedică să credem că a existat în acea vreme o formă oarecare de etică, precepte privind relațiile oamenilor unii cu alții, dar nimic nu ne arată că ele erau strâns legate de credința animistă. Probabil că ele erau expresia nemijlocită a raporturilor de forță și a trebuințelor practice.

Ar fi foarte instructiv să știm prin ce necesitate a avut loc trecerea de la animism la religie, dar vă puteți închipui ce beznă învăluie, încă și azi, acele perioade de început ale dezvoltării spiritului uman. Pare fapt stabilit că prima formă de manifestare a religiei a fost straniul totemism, adorarea animalelor, pe ale cărui urme au apărut și primele imperative etice, tabuurile. Am elaborat mai demult, într-o carte intitulată *Totem și tabu*¹, o ipoteză care raportează această transformare la o revoluție în condițiile familiei umane. Principala realizare a religiei, în comparație cu animismul, constă în legătura psihică determinată de frica de demoni (*Dämonenangst*). Ca rămășiță din trecutul îndepărtat, însă, duhul rău și-a păstrat un loc în sistemul religiei.

Dacă aceasta este preistoria concepției religioase despre lume și viață, să vedem acum ce s-a întâmplat de atunci încolo și ce se petrece azi, sub ochii noștri. Spiritul științific, întărit prin observarea proceselor naturii, a început, cu timpul, să trateze religia ca pe o problemă a omului și să o supună unui examen critic, la care ea nu a putut rezista. În primul rând relatările despre miracole au provocat stupeoare și necredință, întrucât contraziceau tot ceea ce stabilise observația lucidă și vedeau cât se poate de clar influența fanteziei omenești. Apoi, învățăturile religiei privind

¹ A se vedea Sigmund Freud, *Totem și tabu*, traducere revizuită, preambul și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Mediarex, 1996.

lumea existentă au fost respinse ca dovezi de ignoranță care purtau pecetea vremilor apuse, omul știindu-se mai tare datorită cunoașterii profunde a legilor naturii. Că lumea ar fi apărut printr-un act de procreație sau de creație, analog cu nașterea ființei umane, nu a mai apărut ca o ipoteză presantă și de la sine înțeleasă din momentul în care se impusesse gândirii deosebirea dintre ființele vii și însuflețite și natura lipsită de viață, ceea ce făcea imposibilă perseverarea în animismul inițial. Nu este de neglijat nici influența studiului comparatist al diferitelor sisteme religioase și impresia că ele nu se tolerează, excluzându-se reciproc.

Întărit prin exerciții preliminare, spiritul științific a avut în sfârșit curajul de a supune examenului cele mai importante și prețioase din punct de vedere afectiv elemente ale concepției religioase despre lume și viață. Se poate să se fi constatat dintotdeauna, dar nu s-a îndrăznit să se spună decât târziu, că și afirmațiile religiei care îi promet omului ocrotire și fericire, cu condiția de a satisface anumite porunci etice, se dovedesc neverosimile. Nu s-ar zice că există în cosmos o putere care veghează cu grijă părintească la prosperitatea individului și duce la bun sfârșit toate câte îl privesc. Dimpotrivă, destinele oamenilor nu vădesc consonanță nici cu ipoteza unei bunăvoințe universale și nici cu aceea - care o contrazice în parte - a unei justiții universale. Cutremurele de pământ, uraganele, incendiile nu fac deosebire între omul bun și cucernic, pe de o parte, și ticălos și necredincios, pe de altă parte. Chiar dacă nu luăm în seamă natura neînsuflețită și în măsura în care destinul individului depinde de relațiile lui cu ceilalți oameni, nu este nicidecum regulă ca virtutea să fie recompensată, iar răul să-și găsească pedeapsa, ci, dimpotrivă, cel brutal, cel vicelant și lipsit de scrupule acaparează pentru sine bunurile râvnite ale lumii, iar cucernicul rămâne cu mâinile goale. Puteri obscure, insensibile și nemiloase determină destinul omului; sistemul de recompense și pedepse, căruia religia i-a atribuit dominația lumii, pare să nu existe. Este aici iarăși

un motiv să ne descotorosim de elementul de animism care s-a adăpostit în religie.

Ultima contribuție la critica concepției religioase despre lume și viață este aceea adusă de psihanaliză, care arată că religia își are originea în neputința infantilă, făcând să derive conținuturile religiei din dorințele și trebuințele copilăriei continuate în viața maturului. Aceasta nu înseamnă chiar o respingere a religiei, dar constituie o completare necesară la cele ce știm despre ea și, cel puțin într-o privință, o opoziție, de vreme ce religia revendică ea însăși o origine divină. Fără îndoială că în această privință are dreptate, dacă se admite interpretarea dată de noi lui Dumnezeu.

Opinia științei asupra concepției religioase despre lume și viață este, rezumativ, următoarea: pe când diferitele religii se ceartă spre a stabili care dintre ele este în posesia adevărului, noi suntem de părere că întregul conținut de adevăr al religiei poate fi neglijat. Religia este o încercare de a stăpâni lumea simțurilor, în care noi suntem așezați, cu ajutorul lumii dorinței pe care am dezvoltat-o în noi ca urmare a necesităților biologice și psihologice. Dar ea nu reușește lucrul acesta. Învățăturile sale poartă marca timpului în care au apărut, a epocilor ignorante din copilăria umanității. Consolările sale nu merită nici un credit. Experiența ne învață că lumea nu este o grădiniță de copii¹. Imperativele etice, cărora religia vrea să le confere pondere, cer, dimpotrivă, o altă fundamentare, pentru că ele sunt neapărat necesare societății omenești și este periculos să legi respectarea lor de credința religioasă. Dacă se încearcă inserția religiei în cursul evoluției umanității, ea nu apare ca o cucerire de durată, ci ca un pandant al nevrozei prin care omul civilizat trebuie să treacă în drumul său de la copilărie la maturitate.

Firește că sunteți liberi să criticați expunerea pe care v-o fac; eu însumi vă voi veni, în această privință, în în-

¹ "Die Welt ist keine Kinderstube", în textul original. (Nota trad.)

tâmpinare. Ceea ce v-am spus referitor la măcinarea treptată a concepției religioase despre lume și viață este, desigur, incomplet în expresia sa laconică; succesiunea diferitelor procese nu a fost întru totul exact indicată, iar cooperarea diferitelor forțe la trezirea spiritului științific nu a fost urmărită îndeaproape. Am neglijat, de asemenea, schimbările care s-au produs în însăși concepția religioasă despre lume și viață pe vremea dominației ei necontestate, apoi sub influența criticii trezite la viață. În sfârșit, mi-am limitat analiza, în sensul strict al cuvântului, doar la o singură configurație a religiei, aceea a popoarelor occidentale. Mi-am creat, ca să zic așa, o fantomă, în scopul unei demonstrații accelerate, cât mai impresionantă posibil. Să lăsăm de-o parte chestiunea dacă informația mea științifică mi-ar fi fost suficientă pentru o expunere mai bună și mai completă. Știu că tot ceea ce v-am spus găsiți altundeva, mai bine formulat, că nimic din ce v-am spus nu este nou. Îngăduiți-mi însă să-mi exprim convingerea că elaborarea cu toată acuratețea a materialului problemelor religiei nu ar zdruncina rezultatul la care am ajuns.

După cum cunoașteți, lupta spiritului științific împotriva concepției religioase despre lume și viață nu s-a sfârșit, ea având loc și în prezent, sub ochii noștri. Oricât de puțin ar face psihanaliza uz de arma polemicii, nu vrem totuși să ne interzicem o privire în această dispută. Poate că vom izbuti să ne clarificăm și poziția noastră față de ceea ce se numește *Weltanschauung*. Veți vedea cât de ușor pot fi respinse unele dintre argumentele invocate de partizanii religiei; altele, bineînțeles, se pot sustrage combaterii.

Prima obiecție pe care o auzim este că ar fi o obrăznicie din partea științei să ia drept obiect al cercetării sale religia, întrucât aceasta ar fi ceva suveran, ceva superior oricărei activități a minții omenești, ceva ce nu este permis să se abordeze cu critica despicătoare în patru a firului de păr. Cu alte cuvinte, știința nu are competența să judece religia. Altfel știința ar fi *absolut* trebuincioasă și sti-

mabilă atâta timp cât se limitează la domeniul ei, pe când religia nu este domeniul ei și știința nu are aici nimic de cercetat. Dacă nu te lași intimidat de acest refuz răstit și întrebi pe ce se bazează această pretenție la o poziție de excepție între toate problemele omenești, obții răspunsul - dacă cumva ești onorat cu vreun răspuns - că religia nu poate fi măsurată cu măsuri omenești, căci ea este de origine divină și ne-a fost dată prin revelație de către un spirit pe care spiritul omenesc nu este în stare să-l priceapă. S-ar putea crede că nimic nu este mai ușor de repins decât acest argument, deoarece este în mod vădit o *petitio principii*¹, - o *begging the question*², - nu cunosc pentru aceasta o expresie germană nimerită. Problema care de fapt se pune aici este dacă există un spirit divin și revelația sa, nimic neputând fi decis în mod sigur dacă ți se spune că nu poți pune întrebări, deoarece divinitatea nu poate fi pusă sub semnul întrebării. Lucrurile se petrec aici așa cum se petrec uneori în practica psihanalitică. Când un pacient, de obicei rezonabil, respinge o anumită bănuială printr-o expunere de motive stupidă, această precaritate logică garantează existența unui motiv deosebit de puternic într-o contradicție, motiv care nu poate fi decât de natură afectivă, o structură emoțională (*eine Gefühlsbindung*).

Se poate obține și un alt răspuns, răspuns în care un astfel de motiv este angajat în mod deschis. Religia [ni se spune] nu trebuie supusă unui examen critic, deoarece ea este lucrul cel mai înălțător, cel mai valoros și mai sublim pe care l-a dat la iveală spiritul omenesc, întrucât ea dă expresie celor mai profunde sentimente, ea singură făcând lumea suportabilă și viața demnă de om. La aceasta nu este nevoie să se răspundă prin contestarea prețuirii religiei, ci

¹ Eroare în demonstrație care constă în a considera din capul locului ca fiind adevărată însăși teza care se cere demonstrată (a se vedea Leonard Gavriliu, *Mic tratat de sofistică*, Editura IRI, București, 1996, capitolul "Sofisme majore". (Nota trad.)

² În limba engleză în textul original; *to beg the question* = a cere să fii crezut pe cuvânt, a socoti rezolvată o chestiune aflată în litigiu. (Nota trad.)

prin orientarea atenției asupra altei stări de lucruri. Se va sublinia că nu este deloc vorba de o încălcare a domeniului religiei de către spiritul științific, ci, dimpotrivă, de o imixtiune a religiei în sfera gândirii științifice. Oricare ar putea fi valoarea și importanța religiei, ea nu are dreptul să îngreudească în vreun fel gândirea și nici dreptul de a se excepta ea însăși de la aplicarea logicii.¹

Gândirea științifică nu este diferită, în esența sa, de activitatea normală a gândirii de care noi toți, credincioși și necredincioși, facem uz spre a ne rezolva problemele de zi cu zi ale vieții. Ea nu are o formă specială decât în unele demersuri, interesându-se și de lucruri care nu au nici o utilitate imediată, tangibilă, făcând eforturi de a evita cu băgare de seamă factorii individuali și influențele afective, verificând percepțiile senzoriale pe baza cărora ne clădim concluziile, spre a ști dacă ne putem încrede în ele, făcând posibile noi percepții imposibil de atins cu mijloacele vieții de toate zilele și izolând condițiile acestor noi experimente în situații premeditat schimbate. Ea aspiră să atingă concordanța cu realitatea, adică cu ceea ce există în afara noastră și independent de noi și care, așa cum ne-a învățat experiența, este decisiv pentru împlinirea sau zădărnicierea dorințelor noastre. Această concordanță cu lumea exterioară, reală, o numim adevăr. Adevărul rămâne obiectivul activității științifice, chiar dacă nu avem în vedere valoarea sa practică. Dacă, așadar, religia afirmă că ea poate înlocui știința și, dat fiind faptul că este plăcută și încurajatoare, ea trebuie să fie și adevărată, atunci aceasta este cu adevărat o afirmație abuzivă care, în numele interesului celui mai general, se impune recuzată. Este o mare insolență să le ceri oamenilor, care au învățat să-și conducă treburile obișnuite după regulile experienței și ținând seama de realitate, să transfere grija intereselor lor celor mai intime unei instanțe care își revendică drept privilegiu eliberarea de

¹ "Anwendung des Denkens", în textul original. (Nota trad.)

prescripțiile gândirii raționale. Iar cât privește ocrotirea pe care religia le-o promite credincioșilor ei, socot că nimeni dintre noi nu ar vrea să urce într-un automobil al cărui conducător declară că el conduce nelăsându-se înduplecat de regulile circulației rutiere, urmând impulsurile fanteziei sale înaripate.

Interdicția de a gândi, pe care religia o decretează în serviciul propriei autoconservări, nu este deloc inofensivă, atât pentru individ cât și pentru comunitatea umană. Experiența psihanalitică ne-a arătat că o astfel de interdicție, chiar dacă inițial se limitează la un domeniu restrâns, are tendința de a se extinde și devine atunci o cauză de grave inhibiții în comportamentul în viață al persoanei. Putem observa acest efect la femeie, ca o consecință a interdicției de a se ocupa, fie și numai cu gândul, de sexualitatea ei. Biografia a aproape tuturor indivizilor eminentei din trecut poate demonstra nocivitatea inhibării gândirii de către religie. Pe de altă parte, intelectul - sau să-l numim cu numele care ne este familiar: rațiunea - este una dintre puterile de la care putem aștepta cel mai mult o influență unificatoare asupra oamenilor, oameni care atât de greu fac cauză comună și de aceea abia dacă sunt guvernabili. Societatea omenească ar fi absolut imposibilă dacă fieștecare ar avea propria-i tablă a înmulțirii și propriile-i unități de măsură și greutate. Este marea noastră speranță că în viitor intelectul - spiritul științific, rațiunea - va instaura cu timpul, prin luptă, dictatura în viața psihică a omului. Esența rațiunii ne garantează că ea nu va uita atunci să acorde impulsurilor afective umane și celor determinate de acestea locul pe care îl merită. Cerința comună a unei astfel de dominații a rațiunii se va dovedi cea mai puternică legătură unificatoare dintre oameni și va netezi drumul pentru noi unificări¹. Ceea ce,

¹ De acest glas al rațiunii ar trebui să asculte mai mult cei care de fapt se ciorovăiesc pe fundalul procesului unificării Europei, fără a pierde din vedere unificarea la scară planetară. (Nota trad.)

cum este interdicția de a gândi promovată de religie, se opune unei asemenea dezvoltări, este un pericol pentru viitorul umanității.

Ne putem acum pune întrebarea de ce religia nu pune capăt acestei dispute fără speranță pentru ea, declarând cu franchețe: "Este adevărat că nu vă pot da ceea ce îndeobște se numește adevăr; pentru aceasta trebuie să vă adresați științei. Dar ceea ce am eu de dat este mult mai frumos, mai consolator și mai înălțător decât tot ce ați putea primi de la știință. Și tocmai de aceea vă spun că lucrul acesta este adevărat, într-un alt sens, mai înalt". Răspunsul este ușor de găsit. Religia nu poate face această concesie, pentru că astfel ea și-ar pierde orice influență asupra masei. Omul comun nu cunoaște decât un adevăr în sensul comun al cuvântului. El nu-și poate reprezenta ce ar fi un adevăr superior sau suprem. Adevărul i se pare tot atât de puțin susceptibil de comparație ca și moartea, el neputând urmări saltul de la frumos la adevăr. Poate că veți fi de acord cu mine dacă spun că bine face.

Lupta, va să zică, nu s-a terminat. Partizanii concepției religioase despre lume și viață acționează după vechiul principiu: apărarea cea mai bună este atacul. Ei întreabă: "Ce este, la urma urmei, această știință care își permite să deprecieze religia noastră, pe ea care a adus mântuire și consolare la milioane de oameni de-a lungul mileniilor? Ce a realizat ea, din parte-i? Ce mai putem aștepta de la ea? După propria-i mărturisire, ea este incapabilă să aducă consolare și înălțare sufletească. Să facem însă abstracție de lucrul acesta, deși nu este un lucru la care se poate lesne renunța. Cum stau însă lucrurile cu teoriile sale? Ne poate ea spune cum s-a făcut lumea și spre ce destin se îndreaptă? Ne poate ea schița o imagine coerentă a lumii, arătându-ne încotro merg fenomenele neexplicabile ale vieții, cum forțele spirituale pot acționa asupra materiei inerte? Dacă o poate face, atunci nu-i vom refuza considerația noastră. Dar nici vorbă de toate acestea; ea nu a

rezolvat nici o problemă de felul acesta. Ea ne dă fragmente ale unei pretinse cunoașteri, pe care nu le poate face să concorde unele cu altele, adună observații privind regularitatea în desfășurarea evenimentelor, regularități pe care le numește legi, supunându-le interpretărilor sale riscante. Și cât de slab este gradul de certitudine cu care își înzestrează ea rezultatele! Tot ceea ce ne învață nu are decât o valoare provizorie; ceea ce azi este elogiât ca înțelepciune supremă, mâine va fi respins și înlocuit cu altceva, iarăși cu titlu de încercare. Ultima eroare se numește atunci adevăr. Acestui adevăr ar trebui noi să-i aducem jertfă binele nostru suprem!"

Doamnele mele și domnii mei! Cred că, în măsura în care sunteți adepții concepției științifice despre lume și viață atacată aici, nu veți fi prea zguduiți de această critică. În Austria imperială a fost rostită odată o vorbă pe care aș dori să v-o amintesc. Bătrânul stăpânitor¹ a zbierat într-o zi la delegația unui partid incomod pentru el: "Asta nu mai e opoziție obișnuită, e opoziție care atâță la răzvrătire!" La fel și dumneavoastră veți ajunge la concluzia că este nedrept și exagerat să-i reproșezi cu ostilitate științei că încă nu a dezlegat enigmele universului; în realitate, ea nici nu a avut timp să ajungă la asemenea performanțe. Știința este foarte tânără; este o activitate umană care s-a dezvoltat târziu. Gândiți-vă numai, ca să alegem doar câteva date, că au trecut cam 300 de ani de când Kepler a descoperit legile mișcării planetelor, că viața lui Newton, care a descompus lumina în culorile sale și care a formulat teoria gravitației, s-a încheiat în 1727, deci acum ceva mai mult de 200 de ani, și că Lavoisier a descoperit oxigenul cu puțin înainte de Revoluția franceză. O viață de om este foarte scurtă în comparație cu durata dezvoltării umanității, poate că azi eu

¹ "Der alte Herr", în textul original, porecla dată în popor kaizerului Franz Joseph. (Nota trad.)

sunt un om foarte bătrân¹, dar existam pe vremea când Ch. Darwin a publicat lucrarea sa asupra originii speciilor. În același an, 1859, s-a născut Pierre Curie, descoperitorul radiului. Iar dacă mergeți și mai mult în urmă, la începuturile științei exacte a naturii la greci, la Arhimede, la Aristarh din Samos (circa 250 î.Chr.) precursorul lui Copernic, ori la primele încercări de astronomie la babilonieni, nu veți acoperi decât o mică fracțiune din intervalul de timp în care antropologia include dezvoltarea omului, începând de la forma sa primitivă, simiescă, interval de timp care în mod sigur se întinde pe mai mult de o sută de mii de ani. Și să nu uităm că ultimul secol a adus o atât de mare abundență de noi descoperiri și o atât de impresionantă accelerare a progresului științific încât avem toate motivele de a privi cu încredere viitorul științei.

Celorlalte critici trebuie să le dăm, pe un anumit plan, dreptate. Astfel, fără îndoială, *evoluția* științei este înceată, dibuitoare, trudnică. Nu-i de mirare că adversarii noștri sunt nemulțumiți; ei sunt răsfățați, cu revelația treaba a mers lesne la ei. Progresul în munca științifică are loc într-un mod absolut asemănător cu acela din psihanaliză. Faci presupuneri, pentru ca apoi să trebuiască să le reprimi. Descoperi cu ajutorul observației, când ici, când colo, ceva nou, fără ca fragmentele să se ajusteze la început unul cu altul. Se formulează ipoteze, se fac construcții ajutătoare, care sunt retractate dacă nu se confirmă, este nevoie de multă răbdare, de disponibilitate pentru toate posibilitățile, se renunță la convingerile anterioare, pentru a nu fi siliți să trecem cu vederea factorii noi, neașteptați, iar în cele din urmă toate aceste eforturi își află recompensa, descoperirile răzlețe se assemblează, dobândim o viziune asupra unui întreg sector de fenomene psihice (*in ein ganzes Stück des seelischen Geschehens*), ne-am îndeplinit sarcina și suntem acum liberi pentru cea următoare. Numai că psihanaliza trebuie să

¹ Freud avea 76 ani pe când scria aceste rânduri, în 1932. (Nota trad.)

se lipsească de ajutorul pe care experimentul îl dă cercetării.¹

În această critică a științei este și o bună parte de exagerare. Nu este adevărat că ea merge împletit de la un experiment la un altul, că substituie unei erori o altă eroare. De regulă, ea lucrează ca artistul pe modelul său de argilă, când, pe macheta brută, mereu modifică, adaugă și scoate, până ce ajunge la gradul satisfăcător de similitudine cu obiectul văzut sau imaginat. Există, de asemenea, cel puțin în științele cele mai vechi și mature, o temelie solidă, care este doar ajustată și amplificată, dar care nu mai este demolată. În activitatea științifică lucrurile nu stau chiar atât de rău.

În definitiv, care este scopul acestor defăimări pătimase ale științei? În pofida imperfecțiunii sale actuale și a dificultăților inerente, ea rămâne indispensabilă pentru noi și nu poate fi înlocuită prin nimic altceva. Ea este capabilă de perfecționări de nebănuit, pe când concepția religioasă despre lume și viață nu este. Aceasta este osificată în toate elementele ei esențiale; dacă a fost o eroare, atunci așa trebuie să rămână în vecii vecilor. Nici o denigrare a științei nu poate schimba nimic din faptul că ea caută să țină seama de dependența noastră de lumea exterioară reală, pe când religia este iluzie și își trage forța din concesiile făcute dorințelor noastre impulsionale.

Este de datoria mea să pomenesc și alte concepții despre lume și viață care se găsesc în opoziție față de concepția științifică, dar o fac fără tragere de inimă, știind că îmi lipsește necesara competență spre a le judeca. Luați deci prin prisma acestei mărturisiri considerațiile care urmează, iar dacă ele vă vor trezi interesul, căutați în altă parte o învățătură mai bună.

¹ A se vedea, în această privință, prima prelegere din cartea de față. (Nota trad.)

Ar trebui să citez aici în primul rând diferitele sisteme filosofice care s-au aventurat să contureze imaginea lumii așa cum se reflecta ea în spiritul gânditorului care, de cele mai multe ori, își întorsese fața de la lume. Dar am și încercat să formulez o caracteristică generală a filosofiei și a metodelor ei și, fără îndoială, rar se găsește unul mai neindicat decât mine în materie de apreciere a valorii diferitelor sisteme. Să ne întoarcem deci privirile la alte două *viziuni* care, tocmai în zilele noastre, nu pot fi trecute cu vederea.

Una dintre aceste concepții despre lume și viață este oarecum pandantul anarhismului politic, probabil una din emanațiile sale. Au existat desigur și altădată astfel de nihilisti intelectuali, dar se pare că în prezent teoria relativității din fizica modernă li s-a urcat la cap. Ce-i drept, ei pornesc de la știință, dar înțeleg să o împingă la suprimarea de sine, la sinucidere, impunându-i sarcina de a se autolichida prin contestarea propriilor sale exigențe. Ai impresia, în fața acestei situații, că nihilismul este doar o atitudine de moment, care este menținută doar până la îndeplinirea acestei sarcini. O dată știința eliminată, în spațiul astfel eliberat s-ar putea extinde un misticism oarecare sau, din nou, vechea concepție religioasă despre lume și viață. Potrivit doctrinei anarhiste, în general nu există adevăr, nu există cunoaștere sigură a lumii exterioare. Ceea ce luăm drept adevăr științific nu este, de fapt, decât produsul propriilor noastre trebuințe, așa cum trebuie ele să se manifeste în condițiile exterioare variabile, deci din nou o iluzie. În fond, nu găsim decât ceea ce ne trebuie, nu vedem decât ceea ce vrem să vedem. Nu putem face altfel. Dat fiind faptul că criteriul adevărului - concordanța cu lumea din afară - dispare, este de-a dreptul indiferent ce opinii susținem. Toate sunt pe cât de adevărate tot pe atât de false. Și nimeni nu are dreptul să-l acuze pe celălalt de eroare.

Pentru un spirit orientat în teoria cunoașterii ar putea fi ispititor să urmărească pe ce căi, prin ce sofisme izbutesc

anarhiștii să stoarcă asemenea concluzii din știință. Ar trebui să ne lovim aici de situații similare cu acelea care derivă din cunoscutul exemplu: "Un cretan spune că toți cretanii sunt mincinoși" etc.¹ Dar nu am nici chef și nici nu mă simt capabil să aprofundez această chestiune. Pot spune numai atât, că doctrina anarhistă pare de o superioritate fantastică doar atâta timp cât se referă la abstracțiuni, ea eșuând de la primul pas făcut în viața practică. Acțiunile oamenilor sunt călăuzite de opiniile, de cunoștințele lor; același spirit științific speculează asupra structurii atomilor sau asupra originii omului, ori proiectează construcția unui pod rezistent. Dacă ceea ce gândim ar fi realmente indiferent, dacă nu ar exista printre opiniile noastre cunoștințe care se disting prin concordanța lor cu realitatea, atunci am putea la fel de bine să construim poduri din carton sau din piatră, să injectăm unui bolnav un decigram de morfină în loc de un centigram și să luăm pentru anestezie gazul lacrimogen în loc de eter. Dar chiar și intelectualii anarhiști ar refuza astfel de aplicații practice ale teoriei lor.

Cealaltă concepție rivală² trebuie luată mult mai în serios și tocmai în acest caz regret cel mai mult insuficiența orientării mele. Presupun că știți mai multe decât mine asupra acestui lucru și că de multă vreme ați luat poziție pentru sau contra marxismului. Cercetările lui K. Marx privind structura economică a societății și influența diferitelor forme de economie asupra tuturor domeniilor vieții umane au dobândit în epoca noastră o incontestabilă autoritate. Firește că nu pot ști în ce măsură, în realitatea concretă, ele corespund adevărului sau sunt eronate. Aud că nici pentru alții, mai bine informați, nu este ușor să se pronunțe. Există în teoria marxistă teze care m-au uimit, cum este aceea

¹ A se vedea Leonard Gavriliu, *Mic tratat de sofistică*, pp. 154-166 (capitolul "Comedia tragică a paradoxelor"). (Nota trad.)

² "andere Gegnerschaft", în textul original. (Nota trad.)

care spune că dezvoltarea formelor de societate ar fi un proces de istorie naturală, ori că transformările în stratificarea socială iau naștere una din alta pe calea unui proces dialectic. Nu prea sunt sigur că înțeleg corect aceste afirmații, ele nu-mi sună a afirmații "materialiste", ci mai degrabă ca un sediment al acelei obscure filosofii a lui Hegel, prin a cărei școală a trecut și Marx. Nu știu cum m-aș putea elibera de opinia mea de profan, obișnuită să reducă formarea claselor în societate la luptele care s-au desfășurat de la începutul istoriei între hoardele umane aproape nediferențiate. Deosebiri sociale, socoteam, au fost inițial deosebiri între triburi sau rase. Factori psihologici, cum ar fi gradul de plăcere a agresiunii (*Aggressionslust*), factor constitutiv, dar și soliditatea organizării interioare a hoardei, precum și factori materiali, ca posedarea celor mai bune arme, decideau victoria. În coexistența pe același teritoriu, învingătorii deveneau stăpâni, iar învinșii deveneau sclavi. Nu este aici de descoperit vreo lege a naturii sau vreo metamorfoză a conceptului, în schimb este evidentă influența pe care o exercită dominarea progresivă a forțelor naturii asupra relațiilor sociale ale oamenilor, prin faptul că ei pun întotdeauna mijloacele de putere nou dobândite și în serviciul agresivității lor, utilizându-le unii contra altora. Folosirea metalului, a bronzului, a fierului, a pus capăt unor întregi epoci de civilizație și instituțiilor lor sociale. Cred cu adevărat că praful de pușcă, armele de foc au pus capăt cavalerilor și dominației nobilimii și că despotismul rusesc era condamnat mai înainte de a fi pierdut războiul, dat fiind faptul că nici o consangvinitate în interiorul familiilor domnitoare din Europa n-ar fi putut genera o rasă de țari capabili să reziste forței explozive a dinamitei.

Poate că prin criza economică actuală, de după războiul mondial, nu facem decât să plătim ultima victorie grandioasă asupra naturii, cucerirea spațiului aerian. Lucrul acesta nu este foarte vădit, dar cel puțin primele elemente ale interdependenței sunt clare. Politica Angliei se baza pe

securitatea pe care i-o garantează marea care îi scaldă țărmurile. Din momentul în care Blériot a survolat Canalul Mânecii în aeroplan, izolarea protectoare s-a prăbușit, iar în acea noapte în care, pe timp de pace și în scopuri de antrenament, un dirijabil german s-a rotit deasupra Londrei, războiul contra Germaniei a și fost, fără îndoială, plănuit¹. În această privință nu este de uitat amenințarea reprezentată de submarine.

Aproape că îmi este rușine să tratez în fața dumneavoastră o temă de o asemenea importanță și complexitate, prin câteva remarci incomplete, știind că nu v-am spus nimic nou. Ceea ce mă interesează este doar să vă atrag atenția asupra faptului că raportul omului cu dominarea naturii, de unde el își ia armele pentru lupta împotriva semenilor săi, trebuie să influențeze în mod necesar și instituțiile sale economice. Se pare că ne-am îndepărtat mult de problemele concepției despre lume și viață, dar le vom regăsi de îndată. Forța marxismului nu constă în mod vizibil în concepția sa asupra istoriei și în prezicerea viitorului pe această bază, ci în demonstrarea perspicace a influenței stringente pe care relațiile economice ale oamenilor le exercită asupra atitudinilor lor intelectuale, etice și artistice. În felul acesta au fost descoperite o serie de raporturi și dependențe care până atunci erau aproape în întregime necunoscute. Dar nu se poate admite că doar cauzele economice determină compartamentul oamenilor în societate. Deja faptul neîndoielnic că persoane, rase, popoare diferite se comportă diferit în aceleași condiții economice exclude absolutismul factorilor economici. Este cu totul de neînțeles cum de pot fi trecuți cu vederea factorii psihologici acolo unde avem de-a face cu reacții ale unor ființe omenești vii, întrucât oamenii nu numai că au și participat la stabilirea acelor condiții economice, ci, chiar sub dominarea

¹ Așa mi s-a comunicat, din sursă demnă de încredere, în primul an de război.

acestora, nu pot face altfel decât să-și pună în joc impulsiiile primordiale, instinctul de autoconservare, plăcerea de a agresa (*Aggressionslust*), trebuința de a iubi, imboldul lor de a trăi plăcerea și de a evita durerea. Într-o cercetare anterioară¹ am reliefat semnificativa pretenție a Supraeului, care apără tradiția și idealurile trecutului și care câtva timp opune rezistență impulsurilor generate de o nouă situație economică. În sfârșit, să nu uităm că asupra masei umane (*Menschenmasse*), care este supusă necesităților economice, curge și procesul dezvoltării culturii - civilizației, spun alții - care desigur este influențat de toți ceilalți factori, dar care cu siguranță la originea sa este independent de ei, comparabil cu un proces organic și absolut în stare să acționeze, la rândul său, asupra celorlalți factori. El deplasează obiectivele impulsionale (*Triebziele*) și face ca oamenii să se împotrivească la ceea ce până atunci fusese suportabil pentru ei; se pare, de asemenea, că întărirea progresivă a spiritului științific este o parte esențială a factorului cultural. Dacă cineva ar fi în stare să demonstreze punct cu punct cum acești diferiți factori, structura generală a impulsiiilor omului (*allgemeine menschliche Triebanlage*), variațiile sale rasiale și transformările sale culturale se comportă, se inhibă și se favorizează reciproc în condițiile orânduirii sociale, ale activității profesionale și posibilităților de câștig, dacă cineva ar putea realiza lucrul acesta, el ar da o completare a marxismului în ceea ce privește știința societății. Întrucât chiar și sociologia, care se ocupă de compartimentul oamenilor în societate, nu poate fi altceva decât psihologie aplicată. Vorbind strict, nu există de fapt decât două științe: psihologia - pură și aplicată - și știința naturii.

O dată cu nou dobândita înțelegere a vastei importanțe a relațiilor economice a rezultat tentația de a nu mai lăsa

¹ A se vedea prelegerea a treia (XXXI), în textul original intitulată *Die Zerlegung der psychischen Persönlichkeit*, precum și eseul *Angoasă în civilizație*, în S. Freud, *Opere*, vol. I, op. cit. (Nota trad.)

schimbarea acestora pe seama dezvoltării istorice, ci de a le impune prin intervenție revoluționară. Prin punerea sa în practică de către bolșevismul rusesc, marxismul teoretic a dobândit acum energia, coerența și exclusivitatea unei *Weltanschauung*, dar în același timp și o similitudine funestă cu ceea ce el combate. Fiind el însuși la început parte a științei, în constituirea sa întemeindu-se pe știință și pe tehnică, a promulgat totuși o interdicție de a gândi care este tot atât de neîndurătoare ca aceea impusă odinioară de religie. O cercetare critică a marxismului este interzisă, iar îndoielile privind exactitatea sa sunt pedepsite așa cum Biserica catolică pedepsea altădată erezia. Operele lui Marx au luat locul Bibliei și Coranului ca sursă de revelație, deși ele nu sunt scutite de contradicții și obscurități, întocmai ca și aceste Sfinte Scripturi din vechime.

Cu toate că marxismul practic a lichidat fără milă toate sistemele idealiste și iluziile, a dezvoltat el însuși iluzii care nu sunt mai puțin dubioase și de nedovedit decât cele vechi. El speră ca, pe parcursul câtorva generații, să schimbe în așa fel natura umană încât să rezulte o viață în comun a oamenilor aproape lipsită de divergențe în noua orânduire socială și ca aceștia să-și asume fără constrângere sarcinile muncii. Între timp el deplasează restricțiile aplicate impulsurilor neapărat necesare societății și deviază spre exterior tendințele agresive care amenința orice societate umană, bizuindu-se¹ pe ostilitatea celor săraci față de bogați, a celor slabi față de foștii potentăți. Dar o atare transformare a naturii umane este neverosimilă. Entuziamul cu care mulțimea urmează astăzi elanul bolșevic, atâta timp cât noua ordine este nedesăvârșită și amenințată din exterior, nu dă nici o certitudine pentru un viitor în care ea ar fi terminată și la adăpost de pericole. Întocmai ca religia, bolșevismul trebuie și el să-și despăgubească credincioșii

¹ "stürzt sich", în textul original, probabil o eroare tipografică, în loc de reflexivul corect "stützt sich". (Nota trad.)

pentru suferințele și lipsurile din viața prezentă prin făgăduința unei vieți de apoi mai bune, unde nicio trebuință nu va rămâne nesatisfăcută. Acest paradis trebuie, desigur, să fie unul terestru, aranjat pe Pământ și inaugurat într-un viitor previzibil. Dar să ne amintim că și evreii, a căror religie nu spune nimic despre o viață de dincolo, au așteptat sosirea lui Mesia pe Pământ și că Evul mediu creștin a crezut în repetate rânduri că Împărăția lui Dumnezeu este aproape.

Nu încape nici o îndoială în privința răspinsului dat de bolșevism la aceste avertismente. El va spune: atâta timp cât oamenii nu și-au schimbat natura, trebuie să ne servim de mijloacele care au efect asupra lor. Nu ne putem lipsi de constrângere în educație, de interdicția de a gândi, de folosirea violenței până la vărsarea de sânge, iar dacă nu am trezi în ei aceste iluzii, nu am obține ca ei să se supună acestei constrângeri. Și te-ar putea ruga politicoasă să-i spui cum ar fi putut să procedeze altfel. Cu aceasta ne-am da bătuți. Nu aș ști ce sfat să dau. Aș mărturisi că, date fiind condițiile acestui experiment, eu și cei de-o seamă cu mine ne-am fi abținut de a-l întreprinde, dar că noi nu suntem singurii de care depinde lucrul acesta. Există și oameni de acțiune de neclintit în convingerile lor, care nu cunosc îndoiala, insensibili la suferințele altora, când aceștia le barează intențiile. Unor astfel de oameni le datorăm faptul că grandioasa încercare de instaurare a noi ordini este acum în Rusia o realitate. Într-o vreme în care marile națiuni proclamă că ele nu-și așteaptă mântuirea decât de la devotamentul față de evlavie creștină, revoluția care a avut loc în Rusia - în pofida tuturor aspectelor neîmbucurătoare - ni se pare totuși ca un mesaj pentru un viitor mai bun. Din păcate, nici din îndoielile noastre și nici din credința fanatică a altora nu rezultă vreun indiciu cu privire la deznodământul tentativei. Poate că viitorul ne va arăta că experimentul a fost întreprins prematur, că o schimbare radicală a ordinii sociale are puține șanse de reușită atâta timp cât noi descoperiri nu vor fi făcut să crească dominarea de către

noi a forțelor naturii, facilitându-se astfel satisfacerea trebuințelor noastre. Numai atunci va fi posibil ca o nouă orânduire socială nu numai să alunge sărăcia materială a maselor, ci să împlinească și cerințele culturale ale individului. Dar chiar și atunci, desigur, vom avea de luptat multă vreme cu dificultățile pe care firea neînfrănată a omului le opune, în general, comunității sociale.

Doamnele mele și domnii mei! Permiteți-mi ca, în concluzie, să rezum ceea ce am avut de spus în privința relației psihanalizei cu problema concepției despre lume și viață. După părerea mea, psihanaliza nu poate făuri o **Weltanschauung** care să-i fie proprie. Ea nu are nevoie de aceasta, este o parte a științei și poate adera la concepția științifică despre lume și viață. Dar aceasta cu greu merită acest nume de mare rezonanță, fiind incompletă și nepretinzând să constituie un ansamblu coerent și sistematic. Gândirea științifică este încă foarte tânără la oameni și are o mulțime de mari probleme pe care încă nu le-a putut birui. O concepție despre lume și viață întemeiată pe știință are, în afară de accentul pus pe lumea exterioară, reală, trăsături esențial negative, cum ar fi faptul că se mulțumește cu adevărul și că respinge iluziile. Acela dintre semenii noștri care este nemulțumit de această stare de lucruri, acela care jinduieste la mai mult întru alinarea sa instantanee, nu are decât să o caute unde este de găsit. Noi nu i-o vom lua în nume de rău, nu-l putem ajuta, dar nici nu putem, de hatârul lui, să gândim altfel.

Indice de nume

A

ABRAHAM, Karl: 31, 63, 116, 117

ADLER, Alfred: 80, 167

AICHHORN, August: 82

ALEXANDER, Franz: 34

ALEXANDRU CEL MARE: 119

ANDREAS-SALOMÉ, Lou: 119

ARHIMEDE: 205

ARISTARH din Samos: 205

ARISTOTEL: 22

B

BACHELARD, Gaston: 120

BEETHOVEN, Ludwig van: 81

BENETT, Arnold: 59

BETLHEIM, S.: 29

BLÉRIOT, Louis: 210

BLEULER, Eugen: 61, 63

BRANDES, Georg: 164

BRUNSWICK, Ruth Mack: 152

BULLITT, W.C.: 88

BURLINGHAM, Dorothy: 68

C

COPERNIC, Nicolaus: 205

CURIE, Pierre: 205

D

DARWIN, Charles: 205

DEUTSCH, Helene: 65, 152

DILTHEY, Wilhelm: 172

E

EINSTEIN, Albert: 171

EISLER, J.M.: 32

EISLER, Robert: 31

EITINGON, Max: 5

ELIADE, Mircea: 189

EROSTRAT: 119

F

FERENCZI, Sandor: 31, 105

FORSYTH, David: 58, 62, 63, 64, 65

FRANZ JOSEPH, Kaiser: 204

FREUD, Anna: 173

FREUD-OTTOREGO: 60

FREUND, Anton von: 60, 62

G

GALSWORTHY, John: 59

GAVRILIU, Leonard: 6, 7, 15, 67, 109, 163, 187,
189, 196, 200, 208

GOETHE, J.W.: 81, 164

GORGOS, Constantin: 30

GRODDECK, G.: 87

H

HARTMANN, H.: 29

HEGEL, G.W.F.: 209

HEINE, Heinrich: 132, 190

HITLER, Adolf: 61

HORATIU: 48

HUGO, Victor: 182

J

JONES, Ernest: 5, 61, 63

JULIA, Didier: 187

JUNG, Carl Gustav: 61, 63, 169

K

KANT, Immanuel: 76, 89, 121, 193

KEPLER, Johannes: 204

KLEIN, Melanie: 63

KORSAKOV, Serghei: 30

L

LAMPL-DE GROOT, Jeanne: 152

LAVOISIER, Antoine Laurent de: 205

LE BON, Gustave: 67, 189

LUDWIG, Emil: 81

M

MARX, Karl: 208, 209, 212

MOISE: 192

N

NAPOLEON I: 81

NEWTON, Isaac: 204

NIETZSCHE, Friedrich: 87

P

PAVELCU, Vasile: 163

PRAXITELE: 32

R

RANK, Otto: 105, 106, 169

REIK, Th.: 31

ROOSEVELT, F. D.: 81

ROUSSEAU, J. - J.: 121

S

SACHS, Hanns: 61

SCHILLER, Friedrich: 168

SCHOPENHAUER, Arthur: 125

SCHRÖTTER, K.: 29

SHAKESPEARE, William: 41, 164

SILBERER, H.: 30, 31, 135

SILLAMY, Norbert: 63

STALIN, I. V.: 6

STEKEL, Wilhelm: 170

T

TUTEA, Petre: 73

V

VOLTAIRE: 164

W

WALD, Henri: 187

WILHELM al II-lea: 81

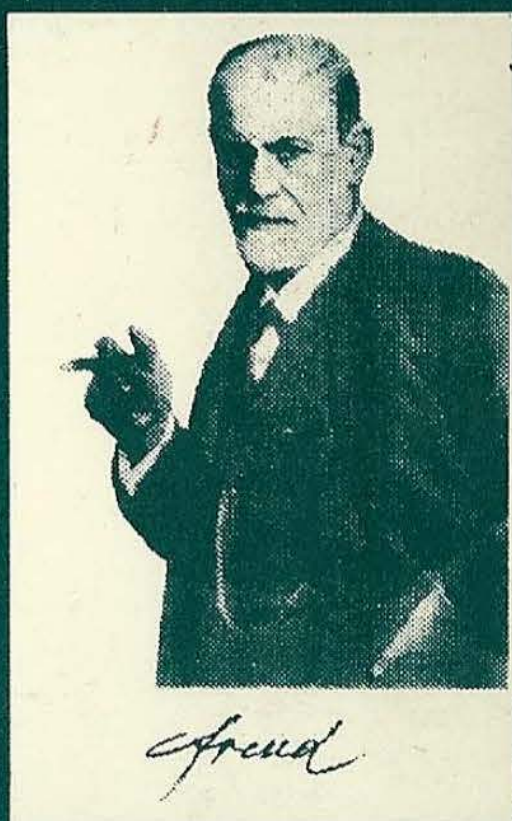
WILSON, Woodrow: 88

Cuprins

<i>Prolog de dr. Leonard Gavrilu</i>	5
<i>Prefață de Sigmund Freud</i>	7
1. (XXIX) O revizuire a teoriei viselor?	13
2. (XXX) Visele și telepatia	41
3. (XXXI) Un triunghi al conflictelor	71
4. (XXXII) Inconștient și angoasă	99
5. (XXXIII) Vina de a fi femeie	131
6. (XXXIV) Explicații, aplicații, orientări	161
7. (XXXV) Psihanaliza, arta, filosofia, religia, știința	187
<i>Indice de nume</i>	215

COLECTIA
Aletheia

Versiunea princeps
în limba română a
Neue Folge der Vorlesungen
zur Einführung
in die Psychoanalyse (1933)
dedicată împlinirii
- la 6 mai 1996 -
a 140 de ani de la nașterea lui
SIGMUND FREUD

1856-1939

"Nu doar specialiștii în filosofia culturii,
ci și economiștii (poate mai ales ei !) au de
meditat asupra amendării de către Freud
a tezei marxiste a primatului suveran al
factorilor economici, în condiții în care azi
cultura domină natura. Am în vedere, bineînțeles,
natura umană. "

Dr. LEONARD GAVRILIU

MEDIAREX

LEI 7 000

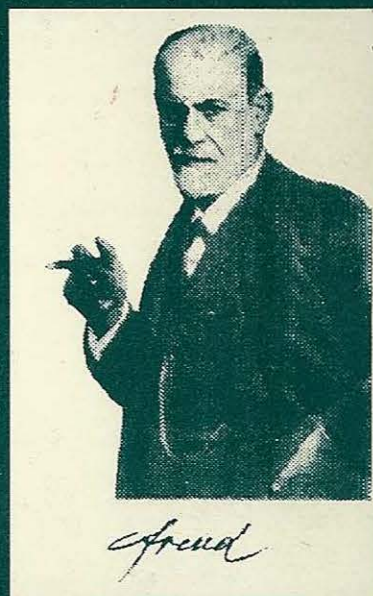
I.S.B.N. 973-96802-9-1

Vina de a fi femeie

Freud

COLECTIA
Aletheia

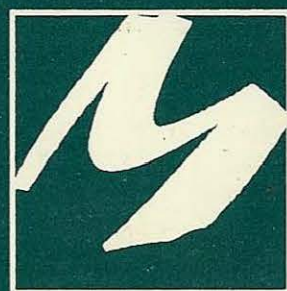
Versiunea princeps
în limba română a
*Neue Folge der Vorlesungen
zur Einführung
in die Psychoanalyse (1933)*
dedicată împlinirii
- la 6 mai 1996 -
a 140 de ani de la nașterea lui
SIGMUND FREUD

1856-1939

"Nu doar specialiștii în filosofia culturii,
ci și economiștii (poate mai ales ei !) au de
meditat asupra amendării de către Freud
a tezei marxiste a primatului suveran al
factorilor economici, în condiții în care azi
cultura domină natura. Am în vedere, bineînțeles,
natura umană. "

Dr. LEONARD GAVRILIU

MEDIAREX

LEI 7 000

I.S.B.N. 973-96802-9-1

Vina de a fi femeie

Freud

Sigmund Freud

Vina de a fi femeie

*Noi prelegeri
de introducere
în psihanaliză*

MEDIAREX

140
de ani
de la nașterea lui
Sigmund Freud